

ΠΑΝΤΕΙΟΝ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

PANTEION UNIVERSITY OF SOCIAL AND POLITICAL SCIENCES

ΣΧΟΛΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΤΜΗΜΑ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑΣ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

«ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑ»

ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ: ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΣ ΑΠΟΚΛΕΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΑΝΘΡΩΠΙΝΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ

Μετανάστευση, Κοινωνική Πολιτική και Ιδιότητα του Έλληνα Πολίτη: Πολιτικές Ένταξης
Μεταναστών από τα Βαλκάνια

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Δήμητρα Δήμα

Αθήνα, 2021

Τριμελής Επιτροπή

Τρύφωνας Κωστόπουλος, Καθηγητής, Μέλος ΔΕΠ Παντείου Πανεπιστημίου (Επιβλέπων)

Ανδρέας Ν. Λύτρας, Καθηγητής, Πρόεδρος Τμήματος Κοινωνιολογίας Παντείου Πανεπιστημίου

Μιλτιάδης Κήπας, Αναπληρωτής Καθηγητής, Μέλος ΔΕΠ Παντείου Πανεπιστημίου

Copyright © Δήμητρα Δήμα, 2021

All rights reserved. Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας διπλωματικής εργασίας εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα. Ερωτήματα που αφορούν τη χρήση της διπλωματικής εργασίας για κερδοσκοπικό σκοπό πρέπει να απευθύνονται προς την συγγραφέα.

Η έγκριση της διπλωματικής εργασίας από το Πάντειον Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών δεν δηλώνει αποδοχή των γνώμων της συγγραφέως.

Περιεχόμενα

Περίληψη	8
Abstract	9
Εισαγωγή	10

ΜΕΡΟΣ Α΄

Κεφάλαιο 1

Μετανάστευση και Μεταναστευτική Πολιτική

1.1. Εννοιολογικές προσεγγίσεις μετανάστευσης	12
1.1.1. Πρότυπα και Κατηγορίες μετανάστευσης	13
1.2. Ελληνική Μεταναστευτική Πολιτική	16

Κεφάλαιο 2

Ιστορική Αναδρομή

2.1. Ius migrandi	19
2.1.1. Μετατροπή της Ελλάδας από χώρα αποστολής σε χώρα υποδοχής μεταναστών	19
2.2. Διάρθρωση μεταναστευτικού πληθυσμού από τη Βαλκανική χερσόνησο	23
2.2.1. Εθνική σύνθεση μεταναστευτικού πληθυσμού	25
2.2.2. Αλβανοί μετανάστες	29
2.2.3. Ρουμάνοι μετανάστες	35
2.2.4. Βούλγαροι μετανάστες	41

Κεφάλαιο 3

Κοινωνική Πολιτική

3.1. Η κοινωνική πολιτική ως μέσο επίτευξης της κοινωνικής ευημερίας	46
3.2. Κοινωνικές αναπαραστάσεις: «Εμείς και οι «Άλλοι»	52
3.3 Ατομικότητα και Συλλογικότητα	55
3.4. Κοινωνική αφομοίωση, ένταξη και ενσωμάτωση: η χάραξη και εφαρμογή κοινωνικής πολιτικής	57
3.4.1. Κοινωνική Πολιτική και Κοινωνικός Σχεδιασμός	60

Κεφάλαιο 4

Πολιτικές Ένταξης Μεταναστών

4.1 Θεσμικό – Νομοθετικό Πλαίσιο	62
4.1.1. Ν. 1975/1991	62
4.1.2. Ν. 2190/2001	65
4.1.3. Ν. 3304/2005 και Ν. 3386/2005	67
4.1.4. Ν. 3636/2007	69
4.2. Εθνικές Στρατηγικές Ένταξης	70
4.2.1 Ένταξη των μεταναστών στη δημόσια και πολιτική ζωή της Ελλάδας	71
4.2.2. Κέντρα Ένταξης Μεταναστών	74
4.2.3. Πολιτογράφηση	75
4.3. Ελληνική Μεταναστευτική Πολιτική και Ιδιότητα του Έλληνα Πολίτη	78

ΜΕΡΟΣ Β΄

Κεφάλαιο 5

Μεθοδολογία Ποιοτικής Έρευνας

5.1. Σκοπός της έρευνας	82
5.2. Μέθοδος ερευνητικής διαδικασίας	82
5.3. Πληθυσμός και διαμόρφωση δείγματος	84
5.4. Τεχνικές Μελέτης Πεδίου	84
5.4.1. Κατάτμηση Δεδομένων ανά σφαίρα ανάλυσης	85
5.4.2. Η ηθική της έρευνας	87
5.5. In Situ	87
Συμπεράσματα	94
Επίλογος	95
Βιβλιογραφία	97
Παράρτημα	101

Πίνακες

Πίνακας 1. Ποσοτική Κατανομή αλλοδαπών (ανδρών-γυναικών) κατά υπηκοότητα και χρόνο παραμονής στην Ελλάδα, 2001	22
Πίνακας 2. Μεταναστευτικός πληθυσμός από τα Βαλκάνια (Αλβανία, Βουλγαρία, Ρουμανία) του 2001 και 2008	28
Πίνακας 3. Ποσοτική κατανομή εκπαιδευτικής διάρθρωσης των Αλβανών μεταναστών αμφοτέρων των φύλων (2001) σε χιλιάδες	31
Πίνακας 4. Ποσοστιαία κατανομή εκπαιδευτικής διάρθρωσης Αλβανών μεταναστών 2001 (%) ...	32
Πίνακας 5. Ποσοτική κατανομή ρουμάνικου πληθυσμού στην Ελλάδα (2007-2008)	38
Πίνακας 6. Ποσοστιαία Κατανομή αδειών διαμονής ευρωπαίων πολιτών σε ισχύ, 2008 (%)	39
Πίνακας 7. Ποσοτική και ποσοστιαία κατανομή αλλοδαπών κατά υπηκοότητα με την εργασία ως λόγο μετανάστευσης, 2001	40
Πίνακας 8. Ποσοτική κατανομή αδειών παραμονής σε ισχύ, 2001	43
Πίνακας 9. Ποσοτική Κατανομή αδειών παραμονής σε ισχύ (2007-2008)	44
Πίνακας 10. Ποσοτική και ποσοστιαία κατανομή αλλοδαπού πληθυσμού κατά υπηκοότητα στην Ελλάδα	64
Πίνακας 11. Ποσοτική κατανομή απόκτησης ελληνικής ιθαγένειας από κατόχους Ειδικού Δελτίου Ταυτότητας Ομογενούς, (2007-2008)	77
Πίνακας 12. Πρότυπο σφαιρών ανάλυσης για την μετανάστευση	85

Διαγράμματα

Διάγραμμα 1. Ποσοτική κατανομή αλλοδαπών (ανδρών-γυναικών) κατά υπηκοότητα και χρόνο παραμονής στην Ελλάδα, 2001	22
Διάγραμμα 2. Ποσοστιαία κατανομή μεταναστευτικού πληθυσμού 2001 & 2008 (%)	28
Διάγραμμα 3. Ποσοτική κατανομή εκπαιδευτικής διάρθρωσης των Αλβανών μεταναστών (2001)	31
Διάγραμμα 4. Ποσοστιαία κατανομή εκπαιδευτικής διάρθρωσης Αλβανών μεταναστών 2001 (%)	32
Διάγραμμα 5. Ποσοτική κατανομή ρουμάνικου μεταναστευτικού πληθυσμού στην Ελλάδα (2007-2008)	38
Διάγραμμα 6. Ποσοστιαία κατανομή αδειών διαμονής ευρωπαίων πολιτών σε ισχύ, 2008 (%)	39
Διάγραμμα 7. Ποσοστιαία κατανομή αλλοδαπών κατά υπηκοότητα με την εργασία ως λόγο μετανάστευσης, 2001 (%)	40
Διάγραμμα 8. Ποσοτική κατανομή αδειών παραμονής σε ισχύ, 2001	43
Διάγραμμα 9. Ποσοτική κατανομή αδειών παραμονής σε ισχύ, (2007-2008)	44
Διάγραμμα 10. Ποσοστιαία κατανομή αλλοδαπού πληθυσμού κατά υπηκοότητα στην Ελλάδα, 2001 (%)	64
Διάγραμμα 11. Ποσοτική κατανομή απόκτησης ελληνικής ιθαγένειας από κατόχους Ειδικού Δελτίου Ταυτότητας Ομογενούς, (2007-2008)	76

Περίληψη

Η ανά χείρας εργασία πραγματεύεται το φαινόμενο των μεταναστευτικών εισροών από την Βαλκανική χερσόνησο από την δεκαετία του 1990 έως σήμερα και την εξέταση του εγγενούς διπόλου των πολιτικών ένταξης και ενσωμάτωσης των μεταναστών εντός της ελληνικής επικράτειας.

Ειδικότερα, ξετυλίγοντας την ιστορική πορεία της μετανάστευσης αφενός σε εθνικό και αφετέρου σε υπερεθνικό επίπεδο, επιχειρείται να διερευνηθεί το φαινόμενο της μετανάστευσης, ένα πολυδιάστατο¹ παγκόσμιο φαινόμενο που άμεσα ή έμμεσα επηρεάζει ολόένα και βαθύτερα βασικές πτυχές του σύγχρονου κοινωνικού, οικονομικού και πολιτικού γίνεσθαι και απαιτεί ποικίλες μορφές κοινωνικής παρέμβασης μέσω της άσκησης μέτρων κοινωνικής πολιτικής σε εθνικό και υπερεθνικό επίπεδο.

Μέρος της μελέτης αφορά την σκιαγράφηση της διαδικασίας κοινωνικής ένταξης των μεταναστών και την αποτύπωση, δια μέσω της μεικτής μεθόδου (επιτόπιας ποιοτικής και δευτερογενούς ποσοτικής έρευνας) των εμπειριών των μεταναστών, θέτοντας ως έρευνα πεδίου την Αττική.

Οι τάσεις και προοπτικές άσκησης των κοινωνικών τους δικαιωμάτων με την ιδιότητα του Έλληνα πολίτη τείνουν προς ένα σταυροδρόμι κοινωνικής ενσωμάτωσης και κοινωνικής ευπάθειας με προεκτάσεις που αγγίζουν την δεύτερη γενιά μεταναστών.

Σκοπός της εργασίας και έρευνας είναι η μελέτη των προκλήσεων που συνάντησαν και συνεχίζουν να αντιμετωπίσουν οι μετανάστες των Βαλκανίων, η χάραξη και εφαρμογή κοινωνικών πολιτικών στην ομαλή κοινωνική ένταξη σε εθνικό επίπεδο, οι τάσεις αιχμής που διαρρηγνύουν τον κοινωνικό δεσμό, μετατρέποντας συχνά τους μετανάστες ως τον αποδιοπομπαίο τράγο παρά την παρουσία τους, τις τρεις τελευταίες δεκαετίες, στην Ελλάδα καθώς και διερευνάται εάν το «αίσθημα του ανήκειν» διοχετεύεται από τους μετανάστες, στρέφοντας το βλέμμα τους στον μέλλον ή στο παρελθόν.

Αξιοσημείωτο καθίσταται το γεγονός ότι οι μετανάστες στην Ελλάδα αποτελούν τουλάχιστον το 1/10 του συνολικού πληθυσμού, προκαλώντας αναμενόμενες και μη αναταράξεις που απαιτούν ρυθμίσεις ενώ παραμένουν έντονα εκτεθειμένοι σε κοινωνικό αποκλεισμό. Η κεντρική προβληματική που διαγράφει το συνεκτικό άξονα της εργασίας αυτής πλέκεται γύρω από την μελέτη των πολιτικών πρακτικών ένταξης και ενεργής συμμετοχής των Βαλκάνιων μεταναστών στην ελληνική κοινωνία και τις συνέπειές της, παρουσιάζοντας την πραγματικότητα που συνεπάγεται αυτή η εγκατάσταση του μετανάστη, τόσο από την πλευρά του Έλληνα πολίτη όσο και από την πλευρά του μετανάστη αλλά και του υποκειμένου που εκφράζει αυτήν την μείξη των δύο διαφορετικών κοινωνιών και πολιτισμών και εκφράζεται σε αυτόν τον ενδιάμεσο χώρο μεταξύ εθνικής και «εξωτικής» πραγματικότητας.

Λέξεις-Κλειδιά: κοινωνική ένταξη, μετανάστευση, κοινωνική πολιτική, ιδιότητα Έλληνα πολίτη, κοινωνικός αποκλεισμός

¹ Μπάγκας, Χ., Παπαδοπούλου, Δ. (2006). *Μετανάστευση και ένταξη των μεταναστών στην ελληνική κοινωνία*. Αθήνα: Εκδόσεις Gutenberg, σ.σ. 14-15

Immigration, Social Policy and Greek citizenship: Inclusion policies for the Balkan immigrants

Dimitra Dima

Abstract

This paper majorly concentrates on the phenomenon of migratory inflows from the Balkan peninsula since the 1990s up to the present day and the examination of the inherent dipole of the policies of inclusion and integration of immigrants within the Greek territory.

Furthermore, by unraveling the historical course of migration both at national and supranational level, an attempt is being made to expand the phenomenon of migration, a multi-dimensional global phenomenon that directly or indirectly affects increasingly basic aspects of modern social, economic and political life and requires various forms of social intervention through the exercise of social policy measures at national and supranational level.

Part of the study outlines of the process of social integration of the immigrants and the mapping, through the mixed method (field qualitative and secondary quantitative research) of the experiences of immigrants, setting Attica as the main focus field for the current research.

The trends and prospects of exercising their social rights as Greek citizens tend towards a crossroads of social integration and social vulnerability with implications that touch the second generation of immigrants.

Subsequently, the aim of this particular study and research focuses on the challenges which the Balkan immigrants have encompassed, the formulation and implementation of social policies for enhancing the process of social integration at national level, the cutting-edge trends that break the social bond, which are often turning immigrants as the scapegoat despite their presence over the last three decades, in Greece as well as investigating whether the "sense of belonging" is channeled by immigrants, laying their eyes on the upcoming future or the past.

Notwithstanding, it consists an undeniable fact that immigrants in Greece constitute at least 1/10 of the total population, causing the expected and non-expected turbulence that require regulations while they become the subject who continues to remain strongly exposed to social exclusion. The central issue that erases the cohesive axis of this work is intertwined around the study of political practices of integration and active participation of the Balkan immigrants in Greek society and its consequences, presenting the reality that this integration of the immigrant entails, both from the spectrum of the Greek citizenry and the immigrants; the subject who expresses this mixture of two different societies and cultures and expresses himself by being entangled in this intermediate space between national and "exotic" reality.

Key words: social inclusion, migration, social policy, Greek citizenship, social exclusion

Εισαγωγή

Το φαινόμενο της μετανάστευσης καθίσταται εγγενές της ανθρώπινης εξέλιξης – της κοινωνίας, της οικονομίας, της πολιτικής, του πολιτισμού · ενός φαινομένου τόσο παλιού, πολυεπίπεδου και πολυσύνθετου όσο η καταγεγραμμένη ιστορία της ίδιας της ανθρωπότητας. Μολαταύτα, η μετανάστευση, ως μία από τις τεχνικές συνιστώσες δημογραφικών μεταβολών έχει μετατραπεί πλέον σε ένα πολιτικό διακύβευμα.

Ειδικότερα, προς τα τέλη της «χρυσής» δεκαετίας του 1960 και ιδίως μετά τη πετρελαϊκή κρίση το 1974, τα δυτικοευρωπαϊκά κράτη³ αποφάσισαν μονομερώς να απαγορεύσουν την εισροή ξένων εργατών, αποτυπώνοντας μία τάση έμμεσης προτροπής στον επαναπατρισμό των μεταναστών αλλά το γεγονός αυτό είχε τα αντίθετα αποτελέσματα εξαιτίας της υψηλής ανεργίας που προκλήθηκε αφενός από την οικονομική κρίση και αφετέρου από τις ήδη ανύπαρκτες προοπτικές εξέλιξης στην χώρα καταγωγής τους, συντελώντας στην μόνιμη εγκατάσταση των μεταναστών στις δυτικές χώρες.

Παράλληλα, υπήρχε η συνειδητοποίηση πως οι θέσεις εργασίας που κατείχαν οι μετανάστες ανήκαν ουσιαστικά στην δευτερεύουσα αγορά εργασίας, την αποκαλούμενη ως παραοικονομία, συνεπώς οι εργασιακές αυτές θέσεις δεν επρόκειτο να απειληθούν από οικονομική κρίση. Επιπρόσθετα, ένας ακόμη παράγοντας ώθησης (pull factor) για την απόφαση μόνιμης εγκατάστασης αποτελούσε το νόμιμο καθεστώς διαμονής που ώθησε μεγάλο αριθμό μεταναστών να παραμείνει εντός αυτών σε μόνιμη βάση. Από τη δεκαετία του 1980, λοιπόν, το καθεστώς εποχιακής απασχόλησης που εν τέλει μετατράπηκε σε μόνιμη εγκατάσταση αποτέλεσε το βασικότερο τρόπο νόμιμης εισόδου πολιτών από κράτη που δεν ανήκαν στην Ε.Ο.Κ.. Έτσι, λοιπόν, οι κυβερνήσεις των δυτικοευρωπαϊκών χωρών άρχισαν σταδιακά να αντιλαμβάνονται ότι η μετανάστευση αυτή δεν είχε βραχυπρόθεσμο χαρακτήρα ενώ οι διαδικασίες διεύρυνσης της Ε.Ο.Κ. και η διάδοση της ιδέας μίας ευρωπαϊκής ταυτότητας συνέβαλλαν στη καλύτερη αντιμετώπιση των μεταναστών που προέρχονταν από χώρες της Νότιας Ευρώπης.

Ως εκ τούτου, διαφαίνεται ότι η εισροή και παραμονή μεταναστών μετατράπηκε σε ένα διακύβευμα τόσο της εσωτερικής όσο και εξωτερικής πολιτικής των κρατών, με τις μεταναστευτικές αυτές εισροές να έχουν καθορισμένες αφετηρίες και συγκεκριμένες κατευθύνσεις. Κατά αυτόν τον τρόπο, η μεταναστευτική συγκυρία κατανοείται ως ευκαιρία για αναδιάρθρωση και της οικονομίας και των συστημάτων κοινωνικής ασφάλειας και προστασίας με την ισότιμη είσοδο των μεταναστών σε αυτό, τόσο ως δικαιούχων όσο και ως πρεσβευτών του νέου πολιτισμικού και κοινωνικού πλούτου.

Ωστόσο, οι δυνατότητες που προσφέρει το φαινόμενο της μετανάστευσης μοιάζει να ερμηνεύεται εντελώς διαφορετικά από την ελληνική πολιτεία, η οποία, κατά τη δεκαετία του 1990, την

² Snapper, D. (2000). *Η Κοινωνία των Πολιτών*. (μτφ-επιμ. Παπαδοπούλου, Δ.). Αθήνα: Εκδόσεις Gutenberg, σ. 9

³ Μπάγκαβος, Χ., Παπαδοπούλου, Δ. (2006). *Μετανάστευση και ένταξη των μεταναστών στην ελληνική κοινωνία*. Αθήνα: Εκδόσεις Gutenberg, σ.σ. 105-106

προσλάμβανε ως μία ευκαιρία για μια λεόντεια άτυπη συμφωνία. Στο πλαίσιο αυτής της συμφωνίας, η ανοχή, η πρόσκαιρη νομιμότητα και η ερμητικά κλειστή πολιτική ασύλου και ιθαγένειας ανταλλάσσονται με τη βραχυπρόθεσμη διάσωση του ασφαλιστικού συστήματος, την είσοδο στην ΟΝΕ, την άνθηση της επαρχίας και της παράτασης βιωσιμότητας του πρωτογενή τομέα.

Ο «πόλεμος ενάντια στον ξένο » διεξάγεται από την κοινωνία υποδοχής με δύο εναλλακτικές και αλληλοσυμπληρούμενες στρατηγικές α) με την ανθρωποφαγική διάθεση με στόχο την αφομοίωση και αφετέρου την ανθρωπολεμική στάση αποβάλλοντας ή αποκλείοντας τον ξένο.

Κεφάλαιο 1

Μετανάστευση και Μεταναστευτική Πολιτική

1.1. Εννοιολογικές προσεγγίσεις μετανάστευσης

Με την αναφορά στον όρο της «μετανάστευσης» εμπερικλείεται ένα συνονθύλευμα στοιχείων που παραπέμπουν στην κοινωνική μεταβολή των ανθρώπινων σχέσεων σε συνάρτηση με τις κοινωνικές πρακτικές που υφίστανται στις δομές της χώρα υποδοχής. Ως εκ τούτου, οι μετανάστες γίνονται δρώντα υποκείμενα που συμμετέχουν στη συλλογική ζωή μέσα από το φάσμα σχέσεων που αναπτύσσουν. Αυτή την συλλογιστική ακολουθεί και ο κοινωνικός κονστρουξιονισμός⁴, με τα κοινωνικά φαινόμενα να αποκτούν νόημα μέσα από την διάδραση των κοινωνικών δρώντων.

Ειδικότερα, μία θεωρητική προσέγγιση που αναδύεται και εμπερικλείει μία σειρά δομικών παραγόντων εντός της μελέτης του μεταναστευτικού φαινομένου είναι η θεωρία των συστημάτων⁵ μετανάστευσης. Σύμφωνα, λοιπόν, με την αλληλεπίδραση των διεθνών σχέσεων, της πολιτικής οικονομίας και της συλλογικής δράσης, η μετανάστευση καταταμείται σε δύο επίπεδα: 1) το μικρο-επίπεδο το οποίο σχετίζεται με τους θεσμούς πάνω στους οποίους οικοδομούνται τα άτομα κοινωνικά δίκτυα που ακολουθώντας τη συλλογιστική του Bourdieu, εμπλέκεται το κοινωνικό κεφάλαιο, ενώ στο μακρο-επίπεδο εντοπίζονται αφενός οι σχέσεις μεταξύ κρατών και οργανισμών και αφετέρου η σχέση της εθνικής αγοράς με την παγκόσμια πολιτική οικονομία, δομώντας το πολύ-επίπεδο φάσμα της μετανάστευσης.

Παράλληλα, στην διάρκεια του 20^{ου} αιώνα, αναδύθηκαν δύο κυρίαρχες κοινωνιολογικές⁶ προσεγγίσεις περί κοινωνικής ένταξης μεταναστών, i) η «αφομοιωτική» και ii) η «πλουραλιστική». Σύμφωνα με την αφομοιωτική προσέγγιση, η εθνική κληρονομημένη ταυτότητα των μεταναστών «εξασθενεί» με την πάροδο των γενεών μέσα από τον εκσυγχρονισμό της κοινωνίας και ως εκ τούτου οι μετανάστες ενσωματώνονται πλήρως στην κοινωνία υποδοχής. Η πλουραλιστική προσέγγιση, από την άλλη πλευρά αναφέρεται στη διατήρηση των πολιτισμικών ταυτοτήτων εντός ενός πολυπολιτισμικού πλαισίου χωρικής αναφοράς. Κατά αυτόν τον τρόπο, καλλιεργείται η πεποίθηση ότι η κοινωνική κινητικότητα των μεταναστών είναι εφικτή δεδομένου ότι μπορούν να συμμορφώνονται στα κοινωνικά πρότυπα της χώρας υποδοχής, διατηρώντας μία θετική στάση απέναντι στην αφομοίωσή τους. Η θεωρία αυτή βασίζει την έννοια της ενσωμάτωσης στην συμμόρφωση των ατομικών πρακτικών των μεταναστών σε συνάρτηση με τους κανόνες της κοινωνίας υποδοχής και ως εκ τούτου, η αδυναμία ενσωμάτωσης δικαιολογεί τα φαινόμενα της βίας και της εγκληματικότητας. Ακόμη μία ενδιαφέρουσα θεωρητική προσέγγιση για το μεταναστευτικό φαινόμενο αναδύεται όταν η επιστήμη της κοινωνιολογίας συνδέεται με αυτήν της βιολογίας με κύριο εκπρόσωπό της, τον Van Den Berghe, κάνοντας λόγο για έμφυτα χαρακτηριστικά των διάφορων εθνοτικών ομάδων που αντανακλώνται τόσο στις πολιτισμικές τους

⁴ Μαυρίδης, Η. (2015). *Για την «κατασκευή» της κοινωνικής πραγματικότητας: μετα-φαινομενολογικές προοπτικές του κοινωνικού κονστρουξιονισμού*. Επιστήμη και Κοινωνία: Επιθεώρηση Πολιτικής και Ηθικής Θεωρίας, σ.σ. 197-228

⁵ Castles, S. & Miller, J. M. (1998). *The Age of Migration*. London: Palgrave, σ.σ. 23-25

⁶ Βεντούρα, Λ. (1994). *Μετανάστευση και Έθνος*, Αθήνα: Εταιρεία Μελέτης Νέου Ελληνισμού-Μνημών, σ.σ. 13-33

ιδιομορφίες όσο και στην κοινωνική διαστρωμάτωση. Έτσι, λοιπόν, προστίθεται ως μία τρίτη προσέγγιση, ακολουθώντας την «αφομοιωτική» και «πλουραλιστική», εκείνη που συσχετίζει την εθνοτική ομάδα με την κοινωνική τάξη και υποστηρίζει ότι η διατήρηση ή μη της εθνικής ταυτότητας εξαρτάται από κοινωνικούς παράγοντες στο πέρασ του χρόνου, με την προσέγγιση της αφομοίωσης να αποφαίνεται τελικά ως μύθος.

1.1.1. Πρότυπα και κατηγορίες μετανάστευσης

Η μετανάστευση ορίζεται⁷, λοιπόν, ως η διαδικασία μετακίνησης πληθυσμού από μία περιοχή ή από μία χώρα σε μία άλλη και διακρίνεται σε i) εσωτερική εάν πραγματοποιείται εντός μίας επικράτειας ή εκτός και άρα εξωτερική, σε ii) νόμιμη ή παράνομη εάν υπόκειται σε νόμιμο ή παράτυπο καθεστώς με ή χωρίς τα απαραίτητα έγγραφα μετακίνησης αντίστοιχα, σε iii) ακούσια ή εθελοντική εάν η φύση της είναι βασισμένη σε προσωπική επιλογή ή εξωγενείς, απειλητικούς για την ανθρώπινη ζωή και αξιοπρέπεια, παράγοντες, σε iv) βραχυπρόθεσμη ή μακροπρόθεσμη μετανάστευση εάν λαμβάνει χώρα είτε για περιορισμένο χρονικό διάστημα για λόγους εργασίας ή σπουδών είτε με την προοπτική μεταγενέστερης μόνιμης εγκατάστασης και v) εάν αφορά την είσοδο και εγκατάσταση ομογενών αλλοδαπών⁸ ή παλιννοστούντων.

Παράλληλα, η μετακίνηση από μία γεωγραφική περιοχή σε μία άλλη εκτός της χώρας προέλευσης αφορά την μεταναστευτική εκροή μεταναστών ενώ στον αντίποδα, η μετακίνηση προς μία άλλη χώρα καταστεί τη χώρα σε μία χώρα υποδοχής λόγω της εισροής μεταναστών. Η μετανάστευση, λοιπόν, αφορά την μεταβολή, είτε προσωρινή είτε μόνιμη του τόπου εγκατάστασης ενός ατόμου, μίας ομάδας ή ενός κοινωνικού συνόλου. Η ατέρμονη μετακίνηση μέσα στο χρόνο και χώρο αναμοχλεύεται και ρυθμίζεται από μία σειρά εσωτερικών και εξωτερικών παραγόντων που διακρίνουν⁹ την μετανάστευση σε οικειοθελή και αναγκαστική, προσωρινή ή μόνιμη.

Ειδικότερα, ανάλογα την χρονική περίοδο στην οποία πραγματοποιείται, η μετανάστευση κατατμείται σε παραδοσιακή, σύγχρονη και νεωτερική. Η παραδοσιακή μετανάστευση που παρατηρήθηκε είχε υπερπόντιο χαρακτήρα και καταγράφηκε ραγδαία κατά τη διάρκεια των δύο Παγκόσμιων Πολέμων. Η σύγχρονη μετανάστευση αναφέρεται στην δημογραφική μεταβολή εντός της σύγχρονης βιομηχανικής εποχής ενώ η νεωτερική συνδέεται άμεσα με την εκβιομηχάνιση, υποκινούμενες από οικονομικά κίνητρα.

Η διαχωριστική γραμμή¹⁰ ανάμεσα στους οικονομικούς μετανάστες και σε όσους μεταναστεύουν για λόγους που κυμαίνονται από την πολιτική αστάθεια και καταπίεση ως τον εθνικό αλληλοσπαραγμό στις χώρες καταγωγής γίνεται όλο και πιο ασαφής και αυτό εξαιτίας της αντίστροφης, πολλές φορές, δυναμικής σχέσης προσδοκίας και επίτευξης.

⁷ Μουσούρου, Λ. (1991). *Μετανάστευση και Μεταναστευτική Πολιτική στην Ελλάδα και την Ευρώπη*. Αθήνα: Εκδόσεις Gutenberg, σ.σ. 20-22

⁸ Δύο κατηγορίες που συγχέονται αν και εξ' ορισμού η μία δεν συνεπάγεται την άλλη.

⁹ ΥΠΕΣ. (2019). Εθνική στρατηγική για την ένταξη: <https://migration.gov.gr/wp-content/uploads/2020/05/%CE%926.-%CE%95%CE%B8%CE%BD%CE%B9%CE%BA%CE%AE-%CE%A3%CF%84%CF%81%CE%B1%CF%84%CE%B7%CE%B3%CE%B9%CE%BA%CE%AE-2019.pdf>

¹⁰ Τριανταφυλλίδου, Α., Μαρούκης, Θ. (2010). *Η Μετανάστευση στην Ελλάδα του 21^{ου} αιώνα*. Αθήνα: Εκδόσεις Κριτική, σ. 19

Συγκεκριμένα, οι άνθρωποι που αναζητούν καταφύγιο από τις πολιτικές διώξεις ενίοτε επιλέγουν την οδό της οικονομικής μετανάστευσης, παράτυπης ή μη, ενώ οι μετανάστες που διακατέχονται από οικονομικά κίνητρα, επιχειρούν να το επιτύχουν με τη μορφή αιτήσεων ασύλου.

Ως συνεχή ροή προσώπων, λοιπόν, η μετανάστευση αποτελεί μία από τις τρεις βασικές δημογραφικές διαδικασίες που συμβάλλει στην τεχνική ανανέωση ενός πληθυσμού. Κατά αυτόν τον τρόπο, διαφαίνεται πως η αναζήτηση εργασίας και η μετάβαση σε ένα περιβάλλον με ευνοϊκότερες επαγγελματικές ευκαιρίες συνεπάγεται με καλύτερη ποιότητα ζωής για τους εκούσια μετανάστες, εκπληρώνοντας το αίσθημα της αυτοπραγμάτωσης και επίτευξης της ατομικής ευημερίας. Στον αντίποδα, εντοπίζεται η ακούσια μετανάστευση¹¹, η οποία αφορά την ακούσια μετακίνηση λόγω περιβαλλοντικών καταστροφών, καταστρατήγησης ανθρωπίνων δικαιωμάτων, διαφορετικών πολιτικών πεποιθήσεων, εμπόλεμων καταστάσεων που θέτουν σε κίνδυνο την ανθρώπινη ζωή, που οδηγούν το μεμονωμένο άτομο ή ομάδα ατόμων να εγκαταλείψει τη χώρα τους για να αναζητήσει άσυλο στους κόλπους μίας άλλης, ασφαλέστερης κοινωνίας.

Αδιαμφισβήτητο καθίσταται το γεγονός της διαχρονικά καχύποπτης, αν όχι, εχθρικής στάσης των γηγενών πληθυσμών προς τους εκάστοτε μετανάστες, με τον ισχυρισμό ότι οι μετανάστες καταλαμβάνουν τις θέσεις εργασίας τους. Όμως, οι κοινωνίες επιχειρούν να ρυθμίσουν τις μεταναστευτικές ροές με διάφορους τρόπους – αυστηρούς περιορισμούς, ελεγχόμενες εισόδους, πρακτικές εκμετάλλευσης, πολιτικές κοινωνικής ενσωμάτωσης – ανάλογα με την κοινωνική, οικονομική και διοικητική τους οργάνωση, τα κοινωνικά πρότυπα και τις πολιτιστικές τους καταβολές. Στο επίκεντρο της παρούσας εργασίας θέτονται οι μεταναστευτικές εισροές στην Ελλάδα, που εισήλθαν από τη Βαλκανική χερσόνησο από τη δεκαετία του 1990.

Προτού διεισδύσουμε στην ελληνική πραγματικότητα των μεταναστευτικών εισροών, αξίζει να ρίξουμε μία ματιά στους ορισμούς και τα καθεστώτα που διέπουν την μετανάστευση μεταξύ των κρατών-μελών της Ε.Ε. μιας και ο όρος του «μετανάστη» εμφανίζει διαφοροποιήσεις μέσα στο χωροχρόνο και αυτό αποτυπώνεται και στην στατιστική απεικόνιση¹² του φαινομένου, η οποία υπακούει περισσότερο στις εθνικές σκοπιμότητες παρά σε διεθνή πρότυπα, καθώς οι ερμηνείες των διαθέσιμων στατιστικών δεδομένων ερμηνεύεται στο εκάστοτε εθνικό πλαίσιο. Οι πιο κοινές κατηγορίες¹³ είναι οι ακόλουθες:

Οι οικονομικοί μετανάστες που αφορούν τα άτομα που μεταναστεύουν για περιορισμένο χρονικό διάστημα με στόχο την εργασία και άρα τη βελτίωση των συνθηκών ζωής ή ακόμα και αποστολής εμβασμάτων στην πατρίδα τους.

Οι μη εγγεγραμμένοι ή ανεπίσημοι μετανάστες που μετακινούνται εκτός της χωρικής επικράτειας με στόχο την εύρεση εργασίας, εντός ενός παράτυπου καθεστώτος μετακίνησης διότι δεν διαθέτουν τα απαραίτητα έγγραφα για την νόμιμη διαμονή και εργασία στη χώρα προορισμού.

Οι εξειδικευμένοι εργαζόμενοι που ουσιαστικά αφορά επιχειρηματίες και ανώτερα στελέχη πολυεθνικών εταιρειών που μετακινούνται στις εσωτερικές αγορές εργασίας διεθνών οργανισμών

¹¹ UNHCR. (2010). *Convention and protocol relating to the status of refugees*. <https://www.unhcr.org/3b66c2aa10>

¹² Τριανταφυλλίδου, Α., Μαρούκης, Θ. (2010). *Η Μετανάστευση στην Ελλάδα του 21^{ου} αιώνα*. Αθήνα: Εκδόσεις Κριτική, σ. 25

¹³ ΥΠΕΣ. (2019). *Εθνική στρατηγική ένταξης μεταναστών*

και επιχειρήσεων με στόχο την απασχόληση ή εύρεσή της. Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι αυτός ο τύπος της μετανάστευσης είναι επιθυμητός.

Οι επαναπατριζόμενοι ή παλιννοστούντες είναι τα άτομα που επιστρέφουν στις χώρες προέλευσής τους ύστερα από ορισμένο χρονικό διάστημα σε μία άλλη χώρα. Σύμφωνα με αυτήν¹⁴, ως μετανάστες ορίζονται τα άτομα που άλλαξαν τόπο κατοικίας, βγαίνοντας από τα σύνορα της χώρας καταγωγής τους. Ουσιαστικά, το καθοριστικό κριτήριο είναι η προσωρινή μεταναστευτική εμπειρία. Οι γεννημένοι στο εξωτερικό ονομάζονται «μετανάστες πρώτης γενιάς» ενώ οι απόγονοι τους, οι οποίοι έχουν γεννηθεί στην χώρα υποδοχής ή μετανάστευσαν με τους γονείς σε μικρή ηλικία ονομάζονται «μετανάστες δεύτερης γενιάς».

Οι μετανάστες οικογενειακής συνένωσης καθιστούν έναν τύπο μετανάστευσης που δεν αναγνωρίζεται ως αναφαίρετο δικαίωμα των εξαρτημένων μελών της οικογένειας (παιδιά, σύζυγοι) από όλες τις χώρες ιδιαίτερα όταν επρόκειτο για εποχιακή απασχόληση.

Οι πρόσφυγες¹⁵ αποτελούν τα άτομα που λαμβάνουν επικουρική προστασία ή πολιτικό άσυλο και τους χορηγείται άδεια αορίστου παραμονής με πλήρη εργασιακά δικαιώματα. Αυτός ο τύπος μετανάστευσης είναι ακούσιος εξαιτίας διωγμού για πολιτικές, θρησκευτικές πεποιθήσεις, φυλής, εθνικότητας ή κοινωνικής τάξης που δέχονται στην χώρα καταγωγής τους.

Ως «αλλοδαπός» αποκαλείται το φυσικό πρόσωπο που δεν έχει ελληνική ιθαγένεια σε αντίθεση με τον γηγενή «ημεδαπό» ο οποίος έχει την ελληνική ιθαγένεια. Αξίζει να σημειωθεί ότι οι όροι «αλλοδαπός» και «μετανάστης» δεν συμπίπτουν πάντοτε μιας και κάποιος δύναται να είναι αλλοδαπός χωρίς να είναι μετανάστης (δεύτερης γενιάς μετανάστες) ή να είναι μετανάστης χωρίς να είναι αλλοδαπός (επαναπατριζόμενοι).

Στη περίπτωση του υπηκόου χώρας-μέλους της Ε.Ε., δύναται να εργασθεί και να εγκατασταθεί νόμιμα σε ένα άλλο κράτος της Ε.Ε. από τη χώρα καταγωγής. Στον αντίποδα βρίσκεται ο υπήκοος χώρας τρίτων χωρών, ο οποίος δεν προέρχεται από χώρα της Ε.Ε. και άρα εισέρχεται είτε νόμιμα με την θεώρηση εισόδου και άδεια παραμονής/εργασίας, είτε αντικανονικά «χωρίς τα απαιτούμενα έγγραφα». Η «παράνομη¹⁶» μετανάστευση αφενός δεν είναι ένα νέο φαινόμενο και αφετέρου αφορά σύμφωνα με εκτιμήσεις μόλις το 10-15% των ξένων που ζουν στην Ευρώπη.

¹⁴ Τριανταφυλλίδου, Α., Μαρούκης, Θ. (2010). *Η Μετανάστευση στην Ελλάδα του 21^{ου} αιώνα*. Αθήνα: Εκδόσεις Κριτική, σ.σ. 26-28

¹⁵ UNHCR. (2010). *Convention and protocol relating to the status of refugees*

¹⁶ Μπάγκαβος, Χ., Παπαδοπούλου, Δ. (2006). *Μετανάστευση και ένταξη των μεταναστών στην ελληνική κοινωνία*. Αθήνα: Εκδόσεις Gutenberg, σ. 122

1.2. Ελληνική Μεταναστευτική Πολιτική

Ως δημόσια πολιτική, η μεταναστευτική πολιτική καλείται να επιλύσει ένα κοινωνικοοικονομικό παράδοξο μεταξύ πολιτικής και αγοράς. Η πολιτική τάσσεται εναντίον της εισόδου νέων μεταναστών ενώ η αγορά προσελκύει απρόσκοπτα μεταναστευτικές ροές. Η εξήγηση αυτή του παραδόξου ανάγεται στις πολιτικές πτυχές της μετανάστευσης και ειδικότερα της σχέσης της με την εθνική κυριαρχία του κράτους υποδοχής και την πρόσληψη του «άλλου» από τους ημεδαπούς, οι πολιτικοί της οποίας χειρίζονται το φαινόμενο ως ζήτημα εσωτερικής πολιτικής.

Προκειμένου να γίνει αντιληπτή η έννοια των πολιτικών που σχετίζονται με την μετανάστευση, πρέπει να γίνει σαφής η διάκριση μεταξύ της πολιτικής ρύθμισης και ελέγχου της μετανάστευσης (εξωτερική πολιτική) και των πολιτικών ενσωμάτωσης (εσωτερική πολιτική).

Με βάσει αυτήν την διχοτομική διάκριση, οι πολιτικές ρύθμισης και ελέγχου της μετανάστευσης (πολιτικές μετανάστευσης) ασχολούνται με την εισροή μεταναστών ενώ οι πολιτικές ενσωμάτωσης (πολιτικές για τους μετανάστες) με το απόθεμα και λειτουργούν ως δύο αλληλένδετοι άξονες. Ως εκ τούτου, η μεταναστευτική πολιτική ορίζεται ως το σύνολο υιοθετημένων κοινωνικών πρακτικών και μέτρων, οι οποίοι αφενός ρυθμίζουν και ελέγχουν την είσοδο, διαμονή και απασχόληση των αλλοδαπών συμπεριλαμβανομένων των μέτρων για ενθάρρυνση για επιστροφή ή προσωρινή διαμονή και αφετέρου οι πολιτικές ενσωμάτωσης καθιστούν τον άξονα της κοινωνικής πολιτικής που διακρίνεται στις επιμέρους εθνικές πολιτικές ένταξης και ενσωμάτωσης μεταναστών που εφαρμόζονται στους νόμιμους αλλοδαπούς πληθυσμούς.

Διαφαίνεται, λοιπόν, πως η άσκηση μεταναστευτικής πολιτικής είναι καίριας σημασίας αφενός για την εξωτερική επιβεβαίωση της εθνικής κυριαρχίας ενός εθνικού κράτους όσο και για την εσωτερική συνοχή μίας εθνικής κοινωνίας.

Από την μία πλευρά, διακρίνονται οι πολιτικές μετανάστευσης, οι οποίες ουσιαστικά αφορούν τις πολιτικές με τις οποίες τα κυρίαρχα κράτη ασκούν έλεγχο στην είσοδο αλλοδαπών στο έδαφός τους καθώς και στην πρόσβασή τους στην παραμονή και εργασία. Ρυθμίζουν και ελέγχουν τις μεταναστευτικές εισροές, διατηρώντας ένα αστυνομικό, κατασταλακτικό και αμυντικό χαρακτήρα. Ειδικότερα, οι πολιτικές αυτές ασκούνται είτε ενεργητικά μέσω της ρύθμισης της εισροής, της αποτροπής της εισόδου με μέτρα φύλαξης των συνόρων και μείωση της μεταναστευτικής πίεσης με άμεση προώθηση των ξένων επενδύσεων ως προς την αναπτυξιακή βοήθεια προς τις χώρες αποστολής μεταναστών είτε μέσω της ανοχής ή νομιμοποίησης των παράνομα εισελθόντων.

Στον αντίποδα, εντοπίζουμε τις πολιτικές για τους μετανάστες οι οποίες στοχεύουν στην ενσωμάτωση των μεταναστών και επρόκειτο για μία εσωτερική πολιτική. Επιπρόσθετα, οι πολιτικές αυτές αναφέρονται στις συνθήκες διαβίωσης που παρέχονται στους μετανάστες, και στοχεύουν στην ένταξη και ενσωμάτωση μεταναστών, έχοντας θετικό πρόσημο μίας και τείνουν να δημιουργήσουν τις νομικές και τυπικές προϋποθέσεις σύγκλισης των μεταναστευτικών πληθυσμών με τους πολίτες μίας κοινωνίας. Άλλωστε, η ένταξη και ενσωμάτωση των μεταναστών νοηματοδοτείται ως μία δυναμική διαδικασία που στοχεύει στην άσκηση των κοινωνικών τους δικαιωμάτων, στην χώρα υποδοχής και την ίσης πρόσβασης συμμετοχή στη διαδικασία λήψης αποφάσεων, κατά την λογική της πραγματικής ιδιότητας του Έλληνα πολίτη.

Όμως, στην πρακτική τους διάσταση, οι δύο αυτοί άξονες πολιτικών λειτουργούν ταυτόχρονα και στην περίπτωση που εφαρμόζεται μία πολιτική ένταξης, αυτή μπορεί να παρακινήσει τους μετανάστες να υπερκεράσουν τα όποια εμπόδια προβάλλει μία σκληρή πολιτική ελέγχου.

Από την άλλη, μία σκληρή πολιτική ελέγχου η οποία θέτει εμπόδια στην επανένωση οικογενειών, δυσχεραίνει το έργο της πολιτικής ενσωμάτωσης. Για το μεσογειακό νότο, η μετανάστευση¹⁷ αποτέλεσε συστατικό στοιχείο της δομής των κοινωνιών, με τις νότιες κοινωνίες να τροφοδοτούν για δύο περίπου αιώνες με το ανθρώπινο δυναμικό τους την αγορά εργασίας, την οικονομία και τον κοινωνικό ιστό των βόρειων κοινωνιών της Ευρώπης, μέχρι την στιγμή που η συμμετοχή τους στον χάρτη των παγκόσμιων μετακινήσεων άλλαξε τα δεδομένα, με την Ελλάδα να αποτελεί κοινωνία του μεσογειακού νότου ως πυρήνας μεταναστευτικών ρευμάτων εισροής.

Σε ό,τι αφορά την ελληνική πολιτική ένταξης των μεταναστών και των προαναφερθέντων ευρωπαϊκών μοντέλων ένταξης, η διαφορά έγκειται στο δικαιο-κρατικό μοντέλο το οποίο επιτρέπει την παραχώρηση δικαιωμάτων (κοινωνικά με την μορφή πρόνοιας, εργασιακά-ασφαλιστικά), ατομικά και πολιτικά (με το δικαίωμα του εκλέγειν και εκλέγεσθαι σε τοπικές εκλογές) ανεξάρτητα από την υπηκοότητα/ιθαγένεια και άρα την καταγωγή και την επίσημη ταύτιση με το κυρίαρχο εθνοπολιτισμικό μοντέλο. Αν όμως το ελληνικό μοντέλο απόδοσης δικαιωμάτων υπό την αίρεση της ιθαγένειας έρχεται αντιμέτωπο με μία κρίση εξαιτίας της μετανάστευσης, άλλο τόσο δοκιμάζεται και το ευρωπαϊκό μοντέλο της απόδοσης δικαιωμάτων του πολίτη σε μη πολίτες.

Πράγματι, πέρα από τα στοιχεία που σχετίζονται με τη συγκρότηση του εθνικού φαντασιακού¹⁸ των ευρωπαϊκών χωρών και τις κυρίαρχες δημόσιες ρητορείες τους, πίσω από τις εξελίξεις στις εθνικές τους μεταναστευτικές πολιτικές μπορεί κανείς να διακρίνει τις δομικές διαφοροποιήσεις τόσο στην οικονομία και τις παραγωγικές σχέσεις όσο και στην πολιτική συζήτηση. Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση του ελληνικού νομοθετικού πλαισίου, σύμφωνα με το οποίο όταν ο μετανάστης ολοκληρώσει την περίοδο απασχόλησης που προβλέπεται από την άδεια εργασίας και λήξει η σχέση εργασίας με τον εργοδότη του, δεν δικαιούται να παραμείνει στη χώρα προς αναζήτηση νέας απασχόλησης αλλά οφείλει να επιστρέψει στην πατρίδα του και να επιχειρήσει να επανεισέλθει με τις μη ρεαλιστικές διαδικασίες εισόδου του Ν. 2910/2001, με αποτέλεσμα τελικά να παραμείνει σε καθεστώς μη κανονικής διαμονής στη χώρα.

Η πρόσληψη του άλλου ως αιτία του προβλήματος και όχι ως άξιο προστασίας και στήριξης ακριβώς επειδή είναι αυτός που είναι, οδηγεί σε περικοπές των κοινωνικών και προνοιακών παροχών τόσο ως προς το ύψος και το εύρος τους, όσο και ως προς τις κατηγορίες των δικαιούχων. Αντίστοιχα, ανάμεσα στα προβλήματα που δημιουργούν οι μετανάστες συγκαταλέγεται ότι απειλούν τη βιωσιμότητα και τις παροχές του κοινωνικού κράτους αλλά και των υπηρεσιών προς τους πολίτες γενικά (δημόσιες υπηρεσίες, υγεία κ.α.).

Σύμφωνα με τους Alesina-Glaeser¹⁹, οι δυνατές λύσεις είναι α) κλείσιμο συνόρων, αποκλεισμός μεταναστών από το σύστημα, β) περιορισμός των δικαιούχων στους πολίτες και αποκλεισμός των μεταναστών, και γ) περιορισμός των παροχών τόσο για τους πολίτες όσο και για τους μετανάστες. Αν και η πρώτη λύση αποδείχθηκε ανέφικτη στην ανθρώπινη ιστορία, η δεύτερη ισχύει σε μεγάλο βαθμό στην Ελλάδα.

¹⁷ Μπάγκαβος, Χ., Παπαδοπούλου, Δ. (2006). *Μετανάστευση και ένταξη των μεταναστών στην ελληνική κοινωνία*. Αθήνα: Εκδόσεις Gutenberg, σ.18

¹⁸ Παύλου, Μ. (2004). Οι μετανάστες «σαν κι εμάς»: όψεις της απόκρισης στο μεταναστευτικό φαινόμενο στην Ελλάδα και την Ευρώπη. Στο Βεντούρα. Λ., Καρύδης. Β., Μαρβάκης. Α., Μαυρομμάτης. Γ., [κ.ά.]. (επιμ.- Παύλου. Μ., Χριστόπουλος. Δ.). *Η Ελλάδα της Μετανάστευσης: Κοινωνική συμμετοχή, δικαιώματα και ιδιότητα του πολίτη*. Αθήνα: ΚΕΜΟ, σ.σ. 57-59.

¹⁹ Ό.π., σ.σ. 58-59.

Η μετανάστευση προς την Ελλάδα έλαβε τα χαρακτηριστικά ενός ιστορικού γεγονότος²⁰ εξέχουσας σημασίας για την ιστορία του ελληνικού κράτους. Ωστόσο, στις αρχές της δεκαετίας του 1990 το ελληνικό ενδιαφέρον ήταν στραμμένο στις παραδοσιακές μειονότητες, καθώς η βασική μέριμνα ήταν η προσπάθεια για την συγκρότηση ενός χώρου στο πλαίσιο του οποίου η επιστημονική δραστηριότητα σχετικά με τα μειονοτικά θα μπορούσε να αναπνεύσει μακριά από τη λήθη και την αποσιώπηση που είχε επιβάλλει η ελληνική *raison d'etat*.

Το πολιτικό βάρος τη ετερότητας μετατοπίζεται από τις παραδοσιακές στις νέες μορφές που προκύπτουν από την μεταναστευτική κίνηση. Η νέα τάξη μεγεθών που δημιουργήθηκε από την πληθυσμιακή αυτή ροή έκανε τα παραδοσιακά μειονοτικά ζητήματα να φαντάζουν περιφερειακές πινελιές σε ένα νέο πίνακα που η ιστορία ζωγραφίζει με φαντασία και καινοφανή δυναμισμό στην ελληνική επικράτεια.

²⁰ Βεντούρα. Λ., Καρύδης. Β., Μαρβάκης. Α., Μαυρομμάτης. Γ., [κ.ά.]. (2004). *Η Ελλάδα της Μετανάστευσης: Κοινωνική συμμετοχή, δικαιώματα και ιδιότητα του πολίτη*. (επιμ.- Παύλου. Μ., Χριστόπουλος. Δ.). Αθήνα: ΚΕΜΟ, σ.σ. 30-31

Κεφάλαιο 2

Ιστορική Αναδρομή

2.1. *Ius migrandi*

Μετά τη λήξη του Β' Παγκόσμιου Πολέμου, παρατηρήθηκε μία πληθώρα μεταναστευτικών ρευμάτων από τις χώρες της Νότιας Ευρώπης προς τη Βόρεια. Η μεταπολεμική περίοδος υπήρξε μία περίοδος ανοικοδόμησης και βιομηχανικής ανάπτυξης για την Ευρώπη, η οποία, εξαιτίας του καταστροφικού Β' Παγκοσμίου Πολέμου αντιμετώπιζε ελλείψεις εργατικού δυναμικού.

Όταν η Ελλάδα, η Πορτογαλία και η Ισπανία εντάχθηκαν στην ΕΟΚ, ελάχιστοι πολίτες των χωρών αυτών μετανάστευαν για λόγους εργασίας στα κράτη-μέλη της βόρειας Ευρώπης. Στην κεντρική και ανατολική²¹ Ευρώπη, τα μεταναστευτικά ρεύματα περιορίστηκαν δραστικά τη μεταπολεμική περίοδο και μέχρι το 1989. Η οικονομική μετανάστευση γινόταν σε περιορισμένη κλίμακα και πάντοτε στο πλαίσιο κεντρικού σχεδιασμού και ελέγχου. Περιορισμένες ανταλλαγές οικονομικών μεταναστών σημειώθηκαν ανάμεσα στις χώρες του Συμφώνου της Βαρσοβίας ενώ μία μικρής κλίμακας ροή μεταναστών κατευθύνονταν από τις κομμουνιστικές χώρες προς άλλες ηπείρους και τις χώρες της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης.

Οι πολιτικές ανατροπές²² στην Ανατολική Ευρώπη και στην ΕΣΣΔ από το 1989 έως το 1991 ενέταξαν την περιοχή αυτή στο παγκόσμιο μεταναστευτικό σύστημα. Η αύξηση του αριθμού των κρατών και της έκτασης των συνόρων – η διάλυση δηλαδή της Τσεχοσλοβακίας, της ΕΣΣΔ και της Γιουγκοσλαβίας συνέβαλε αποφασιστικά στη διόγκωση του αριθμού των μεταναστών, εντάσσοντας μετακινήσεις που παλαιότερα ορίζονταν ως εσωτερικές στην κατηγορία των διεθνών μεταναστεύσεων.

2.1.1 Η μετατροπή της Ελλάδας από χώρα αποστολής σε χώρα υποδοχής μεταναστών τη δεκαετία του 1990

Η οικονομική ανάπτυξη σε συνάρτηση με την δημογραφική γήρανση των μεσογειακών κρατών της Ευρώπης καθώς και η ένταξη της Ελλάδας²³, Ισπανίας, Πορτογαλίας στην Ε.Ο.Κ. τη δεκαετία του 1980, συνέβαλαν στη μετατροπή των χωρών του ευρωπαϊκού Νότου από χώρες αποστολής σε χώρες υποδοχής μεταναστών. Η φύση των συνόρων τους και η εγγύτητά τους με κράτη όπου σημειώθηκαν πολιτικές και οικονομικές ανατροπές, καθώς και οι πολεμικές συγκρούσεις αποτέλεσαν αιτία στέρησης προοπτικών ανεύρεσης εργασίας, με αποτέλεσμα την επιστροφή πολιτικών προσφύγων και πέρα από τους εθνοτικά Έλληνες της Κωνσταντινούπολης, δέχθηκε και μεγάλο αριθμό εθνοτικά ελληνικών πληθυσμών από την χώρα της πρώην Σοβιετικής Ένωσης και την Αλβανία. Ο ιδιαίτερος χαρακτήρας της οικονομικής ανάπτυξης των χωρών της Νότιας Ευρώπης και τα δεδομένα της παγκόσμιας οικονομικής και πολιτικής συγκυρίας, τη περίοδο κατά

²¹ Τριανταφυλλίδου, Α., Μαρούκης, Θ. (2010). *Η Μετανάστευση στην Ελλάδα του 21^{ου} αιώνα*. Αθήνα: Εκδόσεις Κριτική, σ.σ. 17-18

²² Μπάγκαβος, Χ., Παπαδοπούλου, Δ. (2006). *Μετανάστευση και ένταξη των μεταναστών στην ελληνική κοινωνία*. Αθήνα: Εκδόσεις Gutenberg, σ. 109

²³ Ο.π. σ.σ. 111-113

την οποία μετατράπηκαν σε κράτη υποδοχής, προσδιόρισαν σε μεγάλο βαθμό τις ιδιομορφίες των μεταναστευτικών τους εισροών. Η ιδιαίτερη βαρύτητα που προσέλαβε ο τριτογενής τομέας με την ανάπτυξη του τουρισμού, του εμπορίου και της παροχής υπηρεσιών καθώς και ο εποχικός χαρακτήρας σημαντικών τομέων της οικονομίας (γεωργία, τουρισμός, οικοδομές) σε συνάρτηση με το μέγεθος της ανεπίσημης οικονομίας και τον μεγάλο αριθμό των μικρών οικογενειακών επιχειρήσεων είχαν προκαλέσει αυξημένη ζήτηση ευέλικτης και προσωρινής εργασίας. Με την άνοδο του βιοτικού και μορφωτικού επιπέδου των κατοίκων τους, την μεταβολή των προσδοκιών τους, και τα αυξημένα ποσοστά γυναικών που εργάζονταν εκτός οικίας παρουσιάστηκε έλλειψη εργατικών χεριών εκεί που οι θέσεις εργασίας στερούνταν κύρους, ήταν κακοπληρωμένες, προσωρινές και χωρίς επαγγελματικές προοπτικές. Αυτήν την έλλειψη κλήθηκαν να καλύψουν οι μετανάστες. Οι ιδιαίτερα χαμηλοί μισθοί των μεταναστών προσέφεραν στους τεχνολογικά καθυστερημένους τομείς των οικονομιών της Νότιας Ευρώπης, τον μόνο τρόπο επιβίωσης τους σε μία εποχή έντονου οικονομικού ανταγωνισμού. Η φθηνή και ευέλικτη εργατική δύναμη των μεταναστών, που ζούσαν σε καθεστώς παρανομίας ή ημιπαρανομίας για αρκετά χρόνια, αν όχι μέχρι σήμερα, φάνηκε ιδιαίτερα επωφελής στη δευτερεύουσα, ανεπίσημη αγορά εργασίας, την λεγόμενη παραοικονομία.

Η ιδιόμορφη σχέση κράτους – κοινωνίας σε αυτές τις χώρες όπου ο έλεγχος της ανεπίσημης οικονομίας στοιχίζει στον κρατικό μηχανισμό και στις προσπάθειες βελτίωσης των δεικτών ανάπτυξης ενδεχομένως πιο ακριβά από την ανοχή στην παράνομη εργασία αλλοδαπών συνέβαλε στη διαμόρφωση υψηλότερων από άλλα κράτη υποδοχής, ποσοστών παράτυπων μεταναστών. Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός των χωρών της Νότιας Ευρώπης που χάραξαν προγράμματα κανονικοποίησης των μεταναστών τους, με απώτερο στόχο να περιορίσουν την μεταναστευτική τους πολιτική κυρίως στην επιτήρηση των συνόρων τους που είναι ταυτόχρονα και τα νότια σύνορα της Ε.Ε., μη έχοντας εκπονήσει ουσιαστικά μέτρα ένταξης των μεταναστών και διαφύλαξης των δικαιωμάτων τους. Η απογραφή του πληθυσμού το 2001²⁴ ανεβάζει τον αριθμό των αλλοδαπών που ζούσαν στην Ελλάδα στους 800.000, 7,27% δηλαδή του συνολικού πληθυσμού της χώρας κατατάσσοντας τη χώρα μεταξύ των ευρωπαϊκών κρατών με τα υψηλότερα ποσοστά ξένων υπηκόων.

Μέχρι το πρώτο μισό του 20^{ου} αιώνα, η Ελλάδα αποτελούσε παραδοσιακά μία χώρα αποστολής μεταναστών προς υπερπόντιες χώρες και, κατά τη μεταπολεμική περίοδο, προς τις χώρες της Δυτικής Ευρώπης. Ωστόσο, στα τέλη της δεκαετίας του 1980, η Ελλάδα μετατράπηκε από χώρα εκροής σε χώρα εισροής μεταναστών, με τα μεταναστευτικά ρεύματα²⁵ να προέρχονται κυρίως από τα γειτονικά κράτη των Βαλκανίων και τα κράτη της πρώην Σοβιετικής Ένωσης, στα οποία υπήρχε ελληνική διασπορά. Μολαταύτα, τα τελευταία τριάντα χρόνια, οι τρεις πολυπληθέστερες μεταναστευτικές ομάδες που καταγράφονται στην Ελλάδα, προέρχονται από την Αλβανία, την Ρουμανία και την Βουλγαρία που εισήλθαν μαζικά, αιφνιδιαζοντας τη χώρα.

Αρχικά, αποτυπώθηκε μία δειλή υποδοχή και εν μέρει αποδοχή των μεταναστών οι οποίοι στην πλειοψηφία τους προέρχονταν από τη γειτονική Αλβανία. Ως εκ τούτου, η γεωγραφική γειτνίαση έτεινε προς κοινές πολιτισμικές αναφορές μεταξύ των δύο χωρών και έτσι, η απασχόληση των νεοεισελθόντων μεταναστών εργάστηκε σε τομείς της εθνικής οικονομίας στους οποίους υπήρχε

²⁴ Μπάγκαβος, Χ., Παπαδοπούλου, Δ. (2006). *Μετανάστευση και ένταξη των μεταναστών στην ελληνική κοινωνία*. Αθήνα: Εκδόσεις Gutenberg, σ.σ. 113-115

²⁵ Τριανταφυλλίδου, Α., Μαρούκης, Θ. (2010). *Η Μετανάστευση στην Ελλάδα του 21^{ου} αιώνα*. Αθήνα: Εκδόσεις Κριτική, σ.σ. 13-16

έλλειψη γηγενή εργατικού δυναμικού, λόγω της μετακίνησης των γηγενών εργαζομένων στον τομέα των υπηρεσιών και τη δυναμικότερη είσοδο στην αγορά εργασίας των γυναικών · συστατικά στοιχεία που επιβοήθησαν στη δημιουργία ευνοϊκότερων συνθηκών ως προς την ένταξής τους εντός της ελληνικής κοινωνίας και συνέβαλαν αφενός στην αναζωογόνηση του πρωτογενούς τομέα και αφετέρου στη συνολικότερη συνεισφορά τους στην ανάπτυξη της χώρας.

Αξίζει να σημειωθεί, πως μία πρόδηλη μορφή προσωρινής μετανάστευσης αναδύεται στην κεντρική και ανατολική Ευρώπη και σε περιοχές της Μεσογείου²⁶ που συσχετίζεται με την κυκλική μετανάστευση (shuttle migration) και αφορά τα επαναλαμβανόμενα διαστήματα διαμονής, βραχυπρόθεσμης και συνήθως άτυπης εργασίας.

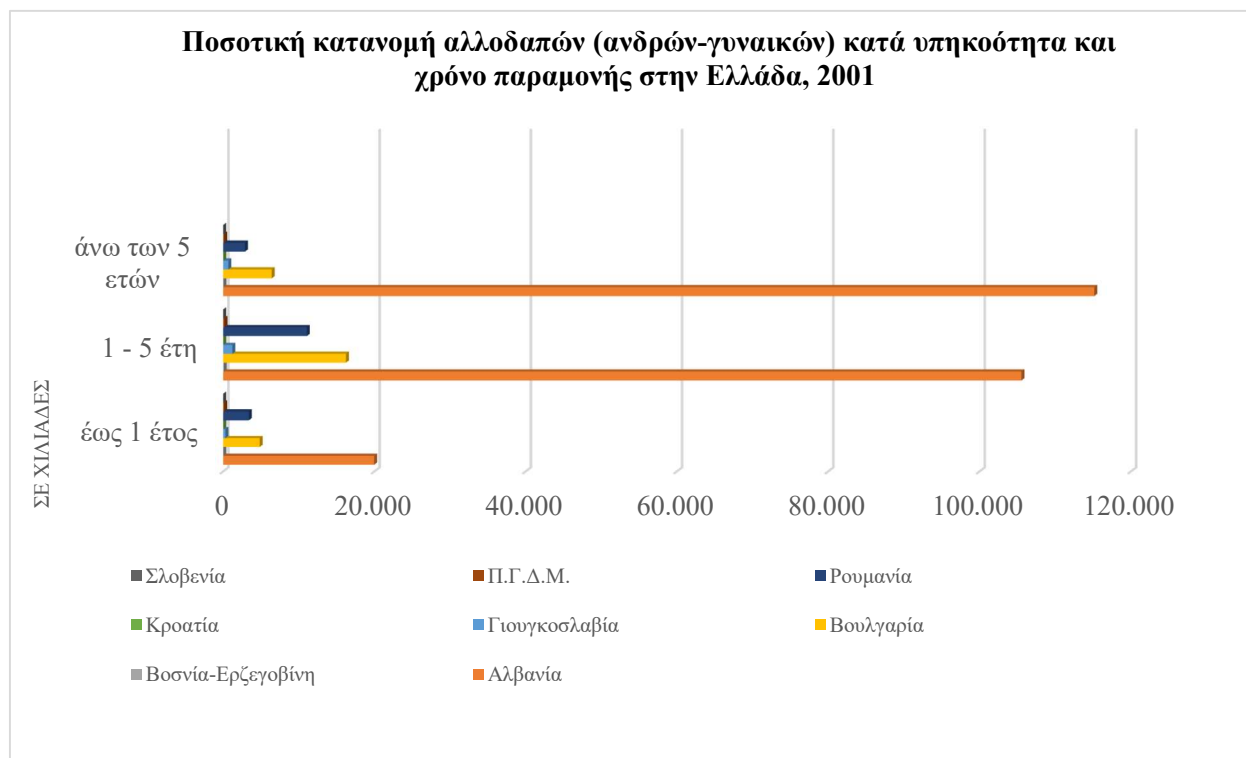
Κατά αυτόν τον τρόπο, το φαινόμενο της μετανάστευσης στην Ελλάδα πρέπει να εξεταστεί υπό το πρίσμα της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης²⁷ καθώς ένα χαρακτηριστικό της Ε.Ε. είναι η διεύρυνση των συνόρων της, που όμως η περιεκτική της φύση εγείρει μία σειρά από ζητήματα ταυτότητας που σχετίζονται με την έννοια αφενός της ευρωπαϊκής ταυτότητας και αφετέρου με τις μεμονωμένες εθνικές ταυτότητες των κρατών-μελών αλλά ταυτόχρονα και των μειονοτήτων στο εσωτερικό τους.

Η διαδικασία οικοδόμησης της Ε.Ε. προλειαίνει το έδαφος για μία τριπολική ταυτότητα, όπου αναδεικνύεται η συνύπαρξη τριών επιπέδων ταυτότητας και διακυβέρνησης – του υπερεθνικού-ευρωπαϊκού επιπέδου κάθε κράτους-μέλους και του τοπικού-περιφερειακού πλαισίου που περιλαμβάνει τις μειονότητες και τις κοινότητες των μεταναστών. Η διαδικασία του εξευρωπαϊσμού επηρεάζει τις κοινότητες των μεταναστών. Πρώτα και κύρια με την Συνθήκη του Άμστερνταμ, η οποία έχει ενσωματώσει πολιτικές μετανάστευσης στη Συνθήκη για την ίδρυση της Ευρωπαϊκής Κοινότητας σε ό,τι αφορά τις θεωρήσεις εισόδου, ασύλου, μετανάστευσης και ελεύθερης κυκλοφορίας προσώπων. Με τον τρόπο αυτό, μία αρμοδιότητα που προηγουμένως άνηκε στο πεδίο κοινού ενδιαφέροντος των κρατών-μελών, μετατρέπεται σε στόχο της πολιτικής της Ε.Ε.

²⁶ Τριανταφυλλίδου, Α., Μαρούκης, Θ. (2010). *Η Μετανάστευση στην Ελλάδα του 21^{ου} αιώνα*. Αθήνα: Εκδόσεις Κριτική, σ. 24

²⁷ Ο.π. σ.σ. 29-30

Διάγραμμα 1. Ποσοτική κατανομή αλλοδαπών (ανδρών-γυναικών) κατά υπηκοότητα και χρόνο παραμονής στην Ελλάδα, 2001

Πίνακας 1. Ποσοτική κατανομή αλλοδαπών (ανδρών-γυναικών) κατά υπηκοότητα και χρόνο παραμονής στην Ελλάδα, 2001

Αλλοδαποί κατά υπηκοότητα και χρόνο παραμονής στην Ελλάδα που δήλωσαν ότι εγκαταστάθηκαν για εργασία (αμφότερων των φύλων), 2001				
	2001			
		έως 1 έτος	1 - 5 έτη	άνω των 5 ετών
	Αριθμός			
Αλβανία	240.671	19.967	105.542	115.162
Βοσνία-Ερζεγοβίνη	163	24	93	46
Βουλγαρία	27.506	4.828	16.247	6.431
Γιουγκοσλαβία	2206	311	1.216	679
Κροατία	98	24	36	38
Ρουμανία	17.337	3.387	11.070	2.880
Π.Γ.Δ.Μ.	460	136	189	135
Σλοβενία	36	8	19	9
ΣΥΝΟΛΟ	413.201	50.588	193.323	169.290

Πηγή: Εθνική Στατιστική Υπηρεσία, Απογραφή Πληθυσμού 2001, <https://www.statistics.gr>

Σύμφωνα με το διάγραμμα και πίνακα 1, διαφαίνεται η εντεινόμενη παραμονή πολλών ετών, των μεταναστών που προέρχονται από την Βαλκανική χερσόνησο, με πρωτοστάτη την Αλβανία που

στην καταγραφή 2001, 115.162 άτομα είχαν εγκατασταθεί για περισσότερο από 5 χρόνια στην Ελλάδα, με βασική παράμετρο την εύρεση εργασίας.

2.2. Διάρθρωση μεταναστευτικού πληθυσμού από τη Βαλκανική χερσόνησο

Η μετανάστευση προς την Ελλάδα εντάσσεται στο γενικότερο κλίμα γεωπολιτικών, κοινωνικών και οικονομικών αλλαγών. Ιδιαίτερα η Ελλάδα²⁸ είναι μία περιφερειακή γεωγραφικά χώρα της Ε.Ε., μια μικρή μεταβιομηχανική οικονομία με έναν μάλλον αδύναμο βιομηχανικό τομέα και με ακόμη εκτεταμένους τομείς παραγωγής που χαρακτηρίζονται από χαμηλή επένδυση κεφαλαίου και υψηλή επένδυση σε εργατικό δυναμικό. Αν και η Ελλάδα έγινε μέλος της Ε.Ε. αρκετά νωρίς, το 1981, παρέμεινε περιφερειακή στο βαθμό που μόλις το 2004 η Ε.Ε. επεκτάθηκε ανατολικά και μόλις το 2007, με την είσοδο της Βουλγαρίας και της Ρουμανίας, η Ελλάδα απέκτησε κοινά χερσαία σύνορα με άλλα κράτη-μέλη της Ε.Ε. Η διεύρυνση της Ε.Ε. προς τα ανατολικά έφερε την χώρα σε λιγότερο περιφερειακή θέση όχι μόνο γεωγραφικά αλλά και θρησκευτικά και πολιτισμικά στο μέτρο που οι νέες χώρες-μέλη περιλάμβαναν σημαντικούς πληθυσμούς χριστιανικού ορθόδοξου δόγματος και ένα κοινό ιστορικό παρελθόν εθνοτικών συγκρούσεων. Παράλληλα, η χώρα επηρεάστηκε από την πολιτική αστάθεια και τις εθνοτικές συγκρούσεις στα Βαλκάνια καθώς και από τις εθνοπολιτισμικές διαμάχες της με τις γειτονικές χώρες (όπως ΠΓΔΜ).

Η δεκαετία του 1990 χαρακτηρίστηκε αναμφίβολα από τη διεύρυνση του ρόλου της μετανάστευσης στις συντελούμενες δημογραφικές μεταβολές²⁹, αναφορικά με το μέγεθος και την κατά ηλικία δομή του πληθυσμού. Πιο συγκεκριμένα, η εισροή και η παραμονή των αλλοδαπών μεταναστών στην Ελλάδα συνέβαλε καθοριστικά στην αύξηση του μεγέθους του συνολικού πληθυσμού, ο οποίος μεταξύ του 1991 και 2001 σημείωσε αύξηση κατά 704.000 χιλιάδες. Είναι χαρακτηριστικό ότι το 89,5% της αύξησης αυτής οφείλεται στην καθαρή μετανάστευση (διαφορά μεταναστευτικής εισροής και μεταναστευτικής εκροής), αφού ο αριθμός των αλλοδαπών που διέμεναν στην Ελλάδα αυξήθηκε από 167.000 το 1991 σε 797.000 το 2001.

Σε ό,τι αφορά το μέγεθος³⁰ του εργατικού δυναμικού, αυτό επηρεάζεται από δύο κύριες συνιστώσες και συναρτάται από δύο παράγοντες: (α) το μέγεθος και την κατά ηλικία σύνθεση του πληθυσμού σε ηλικία εργασίας και (β) τα κατά ηλικία ποσοστά συμμετοχής ανδρών και γυναικών στην αγορά εργασίας. Οι μεταβολές των δύο αυτών παραγόντων συνδέονται με τη διαχρονική εξέλιξη του μεγέθους του εργατικού δυναμικού.

Αναφορικά με τις εξελίξεις του εργατικού δυναμικού φανερώνουν ότι τόσο ο καθαρά δημογραφικός παράγοντας όσο και η μεταβολή των ποσοστών συμμετοχής συνέβαλαν στη διαχρονική αύξησή του. Παρ' όλα αυτά, η συμβολή των ποσοστών συμμετοχής συναρτάται σχεδόν αποκλειστικά με την αύξηση της συμμετοχής των Ελληνίδων στη αγορά εργασίας και αυτή του δημογραφικού παράγοντα με την παρουσία των αλλοδαπών στην Ελλάδα.

²⁸ Τριανταφυλλίδου, Α., Μαρούκης, Θ. (2010). *Η Μετανάστευση στην Ελλάδα του 21^{ου} αιώνα*. Αθήνα: Εκδόσεις Κριτική, σ.σ. 47-48

²⁹ Μπάγκαβος, Χ., Παπαδοπούλου, Δ. (2006). *Μετανάστευση και ένταξη των μεταναστών στην ελληνική κοινωνία*. Αθήνα: Εκδόσεις Gutenberg, σ. 129

³⁰ Ο.π. σ. 135

Σημειωτέον³¹ ότι όσοι κάνουν αίτηση για ανανέωση της άδειας διαμονής τους και λαμβάνουν την μπλε βεβαίωση που αποδεικνύει ότι έχουν κάνει αίτηση με πλήρη δικαιολογητικά αντιμετωπίζονται γενικά από τις τοπικές και κρατικές αρχές ως νόμιμοι μετανάστες. Κατά συνέπεια ζουν σχεδόν σαν να έχουν άδεια διαμονής. Αν ελεγχθούν κατά τη διάρκεια τυχαίας αναγνώρισης στοιχείων, δεν διώκονται ενώ κατά τις περιόδους των διακοπών (Χριστούγεννα, Πάσχα, καλοκαίρι) μπορούν να επισκεφθούν την χώρα καταγωγής τους βάσει ειδικών δελτίων Τύπου του Υπουργείου Εσωτερικών που εκδίδονται πριν από κάθε περίοδο διακοπών.

Σύμφωνα με τα δελτία αυτά και για τις καθοριζόμενες περιόδους, οι μετανάστες που είναι κάτοχοι της μπλε βεβαίωσης μπορούν να επανεισέλθουν στη χώρα. Αυτή η διευκόλυνση ή καλύτερα αυτή η «παρατυπία» συμβαίνει γιατί οι ελληνικές αρχές είναι ενήμερες για τις μεγάλες καθυστερήσεις που διαρκούν στην καλύτερη τρεις μήνες και στη χειρότερη περισσότερο από ένα χρόνο, που υφίστανται πολλοί μετανάστες κατά την έκδοση/ ανανέωση των αδειών διαμονής τους από τα αντίστοιχα γραφεία των Δήμων, περιφερειών και του Υπουργείου Εσωτερικών.

Εντούτοις, οι μετανάστες που αντί για άδεια διαμονής έχουν στην κατοχή τους την μπλε απόδειξη, δεν μπορούν να ταξιδέψουν σε τρίτες χώρες ούτε και να επισκεφθούν τις πατρίδες τους όποτε το επιθυμούν. Επίσης δεν μπορούν να υπογράψουν νομικά έγγραφα (πχ συμβόλαια, να συνάψουν δάνεια, ή άλλες νομικές πράξεις) ούτε να συναλλάσσονται με το δημόσιο επισήμως επειδή δεν είναι απολύτως νόμιμοι. Βρίσκονται δηλαδή άθελά τους σε ένα καθεστώς ημι-μονιμότητας και γίνονται όμηροι της ανεπάρκειας της ελληνικής διοίκησης.

Η ελληνική νομοθεσία προβλέπει ειδικές ρυθμίσεις για την είσοδο και διαμονή στην Ελλάδα των ομογενών. Συγκεκριμένα, οι Έλληνες ομογενείς αλβανικής υπηκοότητας (Βορειοηπειρώτες) λαμβάνουν Ειδικό Δελτίο Ταυτότητας Ομογενούς (ΕΔΤΟ) το οποίο εκδίδεται από την ελληνική αστυνομία. Οι κάτοχοι ΕΔΤΟ δεν συμπεριλαμβάνονται στα στοιχεία του Υπουργείου Εσωτερικών για τους αλλοδαπούς, αν και είναι αλλοδαποί ως προς την ιθαγένειά τους.

Από την σκοπιά της κοινωνικής και οικονομικής ένταξης των μεταναστών στην ελληνική κοινωνία, μπορούμε να θεωρήσουμε ως «μετανάστες» και τους ομογενείς από τη πρώην Σοβιετική ένωση ακόμα και αν στην συντριπτική τους πλειοψηφία έχουν πολιτογραφηθεί Έλληνες, με βάση τις διατάξεις του Κώδικα Ελληνικής Ιθαγένειας.

Για να εκτιμηθεί ο πληθυσμός των μη νόμιμων μεταναστών, πρέπει να γίνει η μελέτη ενός συνδυασμού πηγών δεδομένων και πάλι θα παρουσιαστούν προβλήματα. Η απογραφή αποτελεί μία πηγή που πλέον δεν ανταποκρίνεται στα σημερινά δεδομένα, οι μέθοδοι από τις έρευνες εργατικού δυναμικού είναι ακατάλληλες για τη διεύρυνση ενός μη καταγεγραμμένου πληθυσμού, οι μελέτες των επιστημόνων έχουν περιορισμένο γεωγραφικό και εθνικό πλαίσιο αναφοράς, η βάση δεδομένων των αδειών διαμονής είναι ανεπαρκής καθώς δεν περιλαμβάνει αιτήσεις αδειοδότησης που τελούν υπό επεξεργασία και οι συλλήψεις μη νόμιμων μεταναστών μπορούν να μετρήσουν δύο φορές το ίδιο άτομο αν έχει συλληφθεί δύο φορές τον ίδιο χρόνο. Παράλληλα, ο υψηλός αριθμός συλλήψεων αποτελεί μάλλον αποτέλεσμα αυστηρότερης εφαρμογής των μέτρων αστυνόμευσης παρά ένδειξη αυξημένων μεταναστευτικών ροών.

³¹ Τριανταφυλλίδου, Α., Μαρούκης, Θ. (2010). *Η Μετανάστευση στην Ελλάδα του 21^{ου} αιώνα*. Αθήνα: Εκδόσεις Κριτική, σ.σ. 60-62

2.2.1. Εθνική σύνθεση του μεταναστευτικού πληθυσμού

Οι μετανάστες στην Ελλάδα κατάγονται³² κυρίως από της γειτονικές χώρες της Βαλκανικής. Περισσότερος από τον μισό αλλοδαπό πληθυσμό της χώρας έρχεται από την Αλβανία, ενώ δεύτερη σε μέγεθος μεταναστευτική ομάδα είναι οι Βούλγαροι, των οποίων το ποσοστό επί του συνολικού μεταναστευτικού πληθυσμού είναι κατά πολύ μικρότερο.

Ο παρακάτω πίνακας περιλαμβάνει στοιχεία από την απογραφή πληθυσμού (2001), στοιχεία του Υπουργείου Εσωτερικών σχετικά με τον αριθμό των αδειών διαμονής σε ισχύ του 2008 και στοιχεία του Αρχηγείου της Ελληνικής Αστυνομίας για τον αριθμό των αδειών διαμονής πολιτών της Ευρωπαϊκής Ένωσης και των αριθμό των έγκυρων Ειδικών Δελτίων Ταυτότητας Ομογενούς τον Απρίλιο του 2008. Τα στοιχεία αυτά δεν περιλαμβάνουν τις άδειες των προσφύγων και των αιτούντων άσυλο ούτε τον αριθμό των αιτήσεων που βρίσκονται υπό επεξεργασία. Είναι δύσκολο να συγκριθούν τα στοιχεία του 2001 με του 2008 διότι τα στοιχεία της απογραφής περιλαμβάνει τους μετανάστες που κατοικούσαν παράνομα στην Ελλάδα αν και το ποσοστό επί του συνολικού αλλοδαπού πληθυσμού που καταγράφηκε τότε παραμένει άγνωστο.

Από την άλλη πλευρά, τα στοιχεία του 2008 δεν περιλαμβάνουν τους μετανάστες χωρίς έγγραφα, ούτε εκείνους που έκαναν αίτηση για έκδοση/ανανέωση άδειας παραμονής αλλά η άδειά τους βρίσκεται υπό επεξεργασία, ούτε των αιτούντων άσυλο και προσφύγων. Παρόλα αυτά, ο κάτωθι πίνακας μπορεί να μας δώσει κάποιες βασικές πληροφορίες σχετικά με τις πιο πολυπληθείς μεταναστευτικές ομάδες στην Ελλάδα. Ενώ οι Αλβανοί αποτελούσαν, σύμφωνα με την απογραφή του 2001 σχεδόν το 60% των αλλοδαπών που κατοικούσαν στην Ελλάδα, τον Απρίλιο του 2008 πλησιάζουν το 70% του αλλοδαπού πληθυσμού που κατοικεί νόμιμα στη χώρα. Το ποσοστό των Ρουμάνων και Βουλγάρων μεταναστών ακόμα και αν συμπεριληφθούν τόσο οι άδειες με καθεστώς πολιτών τρίτων χωρών όσο και οι άδειες διαμονής ως πολίτες της ΕΕ, δεν παρουσιάζει αξιόλογη μεταβολή από το 2001 έως το 2008.

Το στοιχείο αυτό όμως είναι παραπλανητικό. Εκτιμάται ότι το μέγεθος αυτών των δύο αυτών ομάδων έχει αυξηθεί σημαντικά απλά πολλοί δεν μπαίνουν πλέον στη διαδικασία να εγγραφούν στο Υπουργείο Εσωτερικών και να λάβουν άδεια διαμονής ή να ανανεώσουν την παλιά τους άδεια, αφού και χωρίς αυτή η διαμονή τους ως πολίτες της Ευρωπαϊκής Ένωσης είναι νόμιμη. Υπάρχει δηλαδή η τάση τα στατιστικά στοιχεία για αυτές τις δύο μεταναστευτικές ομάδες να παραμείνουν στάσιμα ή και να μειωθούν, ενώ το πραγματικό τους μέγεθος εκτιμάται ότι έχει αυξηθεί.

Τα στοιχεία των νόμιμων μεταναστών ανεξαρτήτως εθνικότητας καταδεικνύουν³³ ότι ένα σημαντικό ποσοστό έχει ασφαλιστική κάλυψη άρα και σταθερή εργασία ενώ η ποιοτική έρευνα καθώς και έρευνες μικρής κλίμακας δείχνουν ότι ένας μεγάλος αριθμός ατόμων, ειδικά σε μικρότερες αριθμητικά κοινότητες που κατάγονται από χώρες εκτός της Ε.Ε., ζουν και εργάζονται χωρίς τα απαραίτητα έγγραφα εντός της ελληνικής επικράτειας. Αυτό που διαφαίνεται είναι πως οι Αλβανοί μετανάστες σε μεγάλο βαθμό κατάφεραν να ξεφύγουν από την παρανομία και να εξασφαλίσουν σταθερή εργασία και νόμιμη παραμονή, γεγονός που αποτυπώνει μία ανοδική επαγγελματική και κοινωνικοοικονομική κινητικότητα. Αυτό όμως που ισχύει ειδικά για τους μετανάστες από την Αλβανία. Οι Αλβανίδες μετανάστριες εξακολουθούν να απασχολούνται στους

³² Τριανταφυλλίδου, Α., Μαρούκης, Θ. (2010). *Η Μετανάστευση στην Ελλάδα του 21^{ου} αιώνα*. Αθήνα: Εκδόσεις Κριτική, σ.σ. 65-68

³³ Ο.π., σ.σ. 91-94

τομείς καθαριότητας, φροντίδας, διατροφής και οι συνθήκες εργασίας τους είναι συνήθως παράτυπες.

Εξετάζοντας τους τομείς της αγοράς εργασίας στους οποίους συμμετέχουν οι μετανάστες, η εξαρτημένη εργασία είναι σίγουρα ο κανόνας με πολύ μικρά ποσοστά επιχειρηματικότητας ανάμεσα στις μεγαλύτερες μεταναστευτικές ομάδες της ανατολικής Ευρώπης. Γενικά επικρατεί κάποιου είδους εθνοποίηση της αγοράς εργασίας με συγκεκριμένες εθνικές ομάδες να καταλαμβάνουν συγκεκριμένες θέσεις (τάση γυναικείου πληθυσμού Βουλγαρίας και Ρουμανίας ως εσωτερικές οικιακοί βοηθοί ενώ από την Αλβανία ως εξωτερικοί οικιακοί βοηθοί). Οι Αλβανοί και οι Βούλγαροι τείνουν να μετακινούνται από την ανειδίκευτη χειρωνακτική εργασία στην ημι-ειδικευμένη καθώς επίσης και στο εμπόριο, στις υπηρεσίες και τις μικρές επιχειρήσεις.

Η τάση που προκύπτει δείχνει πως οι αμοιβές που λαμβάνουν οι αλλοδαποί είναι 30% με 50% χαμηλότερες από εκείνες των Ελλήνων σε κοινές επιχειρήσεις και υπηρεσίες. Οι διαφορές στους μισθούς ή στα ημερομίσθια μειώνονται όμως σημαντικά από 6% έως 15% στην εργασία των ανδρών στον τομέα της οικοδομής. Γίνεται φανερό ότι παρόλο που οι εργοδότες εφαρμόζουν πάντοτε διακρίσεις μεταξύ των εργαζομένων ανάλογα με την ημεδαπή ή αλλοδαπή καταγωγή τους, οι διακρίσεις αυτές είναι σαφώς μικρότερες στους τομείς της αγοράς εργασίας που έχουν «εθνοικοποιηθεί» όπως είναι οι οικοδομικές δραστηριότητες.

Η εικόνα που σκιαγραφείται δεν είναι ελπιδοφόρα για τους μετανάστες εργαζόμενους στην Ελλάδα. Τουλάχιστον εκείνοι της πρώτης γενιάς είναι παγιδευμένοι σε τομείς της αγοράς εργασίας με χαμηλές απαιτήσεις ειδίκευσης και χαμηλές αποδοχές χωρίς ιδιαίτερες προοπτικές απασχόληση. Σε κάθε περίπτωση, η έμφυλη διάσταση της ένταξης στην αγορά εργασίας είναι επίσης σημαντική. Η εργασιακή αυτή επισκόπηση καταδεικνύει τις βασικές ενδιαφέρουσες τάσεις και τα χαρακτηριστικά του μεταναστευτικού πληθυσμού της χώρας.

Καταρχήν πρόκειται συνολικά για έναν νέο και οικονομικά ενεργό πληθυσμό με ικανοποιητικό εκπαιδευτικό επίπεδο, ο οποίος ετερο-απασχολείται δηλαδή εργάζεται σε επαγγέλματα τα οποία δεν ανταποκρίνονται ούτε στο επίπεδο ούτε στον τομέα της εκπαίδευσής του. Παρόλο που η κοινωνικοοικονομική εξέλιξη του μεταναστευτικού πληθυσμού είναι ανοδική και η βελτίωση της εργασιακής θέσης των μεταναστών αξιοσημείωτη – η μετάβαση από την ημερομίσθια, ανασφάλιστη και ασταθή απασχόληση στη μηνιαία, σταθερή, μισθωτή εργασία με ασφάλιση – παρατηρείται εγκλωβισμός του μεταναστευτικού εργατικού δυναμικού στους «εθνοτικοποιημένους» τομείς εργασίας όπως τα επαγγέλματα χαμηλής εξειδίκευσης, ο τουρισμός, η εστίαση και ιδιαίτερα στους άνδρες, οι οικοδομές και για τις γυναίκες οι υπηρεσίες καθαρισμού και προσωπικής φροντίδας.

Τόσο οι Phizacklea, Morokvasic όσο και η Anthias³⁴ (1983, 2000) εξηγούν ότι οι μεταναστευτικές πολιτικές στην Ευρώπη διαμορφώνουν ένα «ψηφιδωτό» διαφορετικών αγορών εργασίας, δικτύων, και μορφών εργασίας-απασχόλησης, όπου εκτός από το κύρος του μεταναστευτικού δυναμικού, η καταγωγή, η εθνικότητα, το φύλο αλλά και η χώρα προέλευσης και η σχέση της με τη χώρα υποδοχής (πχ αν ήταν πρώην αποικία ή αν οι μετανάστριες θεωρούνται ομογενείς ή κοντά στην κουλτούρα της χώρας υποδοχής) παίζουν σημαντικό ρόλο στην κοινωνική στρωμάτωσή τους στην αγορά εργασίας.

³⁴ Μπάγκαβος, Χ., Παπαδοπούλου, Δ. (2006). *Μετανάστευση και ένταξη μεταναστών στην ελληνική κοινωνία*. Επιστημονική εταιρεία κοινωνικής πολιτικής. Αθήνα: Gutenberg, σ.σ. 173-174

Η κεντρική μαρξιστική υπόθεση παρουσιάζει τρεις κατηγορίες δυνητικού εργατικού δυναμικού: οι άνεργοι ή ο πλασματικός εργατικός πληθυσμός που απολύονται και προσλαμβάνονται ανάλογα την οικονομική κατάσταση της βιομηχανίας, οι εργάτες της αγροτικής οικονομίας που αναζητούν εργασία στην βιομηχανία και ο στάσιμος πλεονασματικός πληθυσμός που αποτελεί και το πιο περιθωριοποιημένο τμήμα του πληθυσμού – αναφέρει ότι η γυναικεία εργασία και η απασχόληση των μεταναστριών είναι μέρος του φτηνού εργατικού δυναμικού και παίζει έναν ρόλο «εφεδρικού στρατού» στις ανεπτυγμένες καπιταλιστικές χώρες, τοποθετείται μέσα σε ένα πιο διευρυμένο κοινωνικά και πολιτισμικά πλαίσιο. Η γυναικεία μεταναστευτική εργασία στις υπηρεσίες παρουσιάζεται ως μία συνέχεια της ανάπτυξης της μισθωτής εργασίας και των πατριαρχικών σχέσεων στις χώρες προέλευσης.

Σε γενικές γραμμές³⁵ θα ήταν λάθος να θεωρηθεί ότι ο σχετικά χαμηλότερος χρόνος εργασίας και οι ασθενέστερες αμοιβές αποτελούν επιλογή τους. Οι αιτίες θα πρέπει να αναζητηθούν τόσο στην γενικότερη λειτουργία της αγοράς εργασίας όσο και στο συνδυασμό της έκτασης της παράνομης απασχόλησης και των διατάξεων που διέπουν τις διαδικασίες νομιμοποίησης των αλλοδαπών.

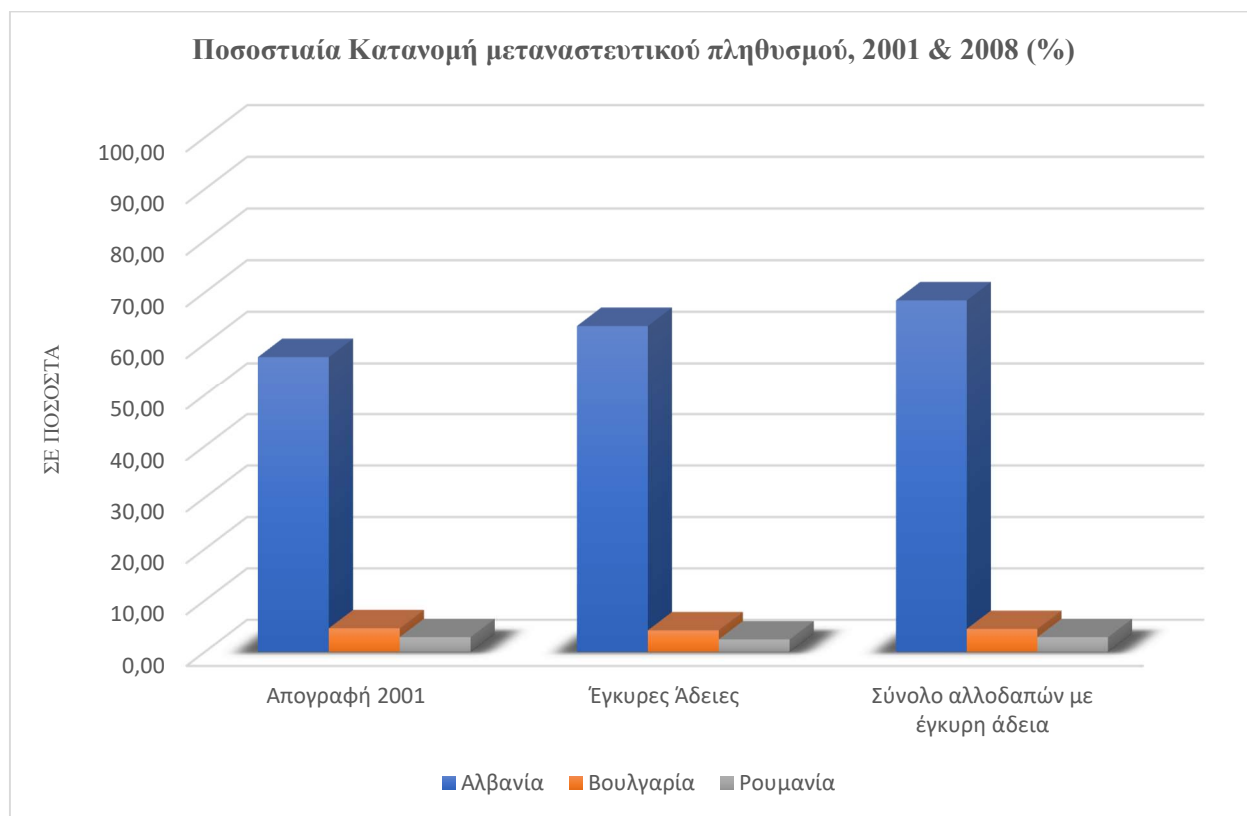
Αξίζει να σταθούμε στην περίπτωση των αλλοδαπών από την Αλβανία³⁶, των οποίων η παρουσία στην Ελλάδα εν έτει 2001 συνδυάστηκε με σημαντική αύξηση του εργατικού δυναμικού. Αναλύοντας το διάγραμμα 2, είναι χαρακτηριστικό ότι η παρουσία τους εντός της ελληνικής επικράτειας ανέρχονταν σε ποσοστό (57,4%) από αυτή των υπολοίπων δύο πολυπληθέστερων μεταναστευτικών ομάδων, με το ποσοστό μεταναστών από την Ρουμανία να ανέρχεται σε ποσοστό (2,8%) ενώ από την Βουλγαρία σε ποσοστό (4,6%). Η συμβολή των Αλβανών προκύπτει κυρίως από την παρουσία των ανδρών (3,5%) και λιγότερο από αυτή των γυναικών (2%), γεγονός που διαφοροποιείται στην συγκεκριμένη εθνικότητα από το σύνολο των υπολοίπων, στις οποίες η συνεισφορά των φύλων παρουσιάζεται πιο ισορροπημένη (1,8% για άνδρες και 1,2% γυναίκες).

Μάλιστα, βάσει του διαγράμματος 1 περί των τριών πολυπληθέστερων μεταναστευτικών ομάδων στην Ελλάδα, σε ό,τι αφορά τις έγκυρες άδειες εν έτει 2008, τόσο η Βουλγαρία σε ποσοστό (4,2%) που αντιστοιχούν σε 18.154 άδειες όσο και η Ρουμανία σε ποσοστό (2,4%) που αντιστοιχεί σε 10.574 άδειες είναι χαρακτηριστικό λόγω της ένταξης των δύο αυτών χωρών στην Ε.Ε. και άρα την αλλαγή νομοθετικού πλαισίου. Η μετάβαση από πολίτες τρίτων χωρών σε ευρωπαίους πολίτες ενισχύεται από τα αντίστοιχα δικαιώματά τους σε ό,τι σχετίζεται με το καθεστώς διαμονής τους αλλά αξίζει να σημειωθεί ότι παρά την είσοδο στην Ε.Ε. το 2007, η Ελλάδα έθεσε σε ισχύ ορισμένες μεταβατικές διατάξεις που αφορούσαν την άδειά τους να εργασθούν. Η άδεια εργασία ακόμη και ως ευρωπαίοι πολίτες ήταν απαραίτητο να εκδοθεί καθώς επίσης και η άδεια διαμονής τους μετά το πέρας 3 μηνών.

³⁵ Μπάγκας, Χ., Παπαδοπούλου, Δ. (2006). *Μετανάστευση και ένταξη μεταναστών στην ελληνική κοινωνία*. Επιστημονική εταιρεία κοινωνικής πολιτικής. Αθήνα: Gutenberg, σ.σ. 154-155

³⁶ Ο.π. σ.σ. 142-143

Διάγραμμα 2. Ποσοστιαία κατανομή μεταναστευτικού πληθυσμού 2001 & 2008 (%)

Πηγή: Εθνική Στατιστική Υπηρεσία, (2001 & 2008), <https://www.statistics.gr>

Πίνακας 2. Μεταναστευτικός πληθυσμός από τα Βαλκάνια (Αλβανία, Βουλγαρία, Ρουμανία) του 2001 και 2008

Απογραφή 2001			Έγκυρες Άδειες		Σύνολο αλλοδαπών με έγκυρη άδεια	
			2008		2008	
Χώρα Καταγωγής	Αριθμός	Ποσοστό	Αριθμός	Ποσοστό	Αριθμός	Ποσοστό
Αλβανία	438.036	57,49%	274.390	68,8%	459.390	68,47%
Βουλγαρία	35.104	4,60%	18.154	4,2%	29.959	4,47%
Ρουμανία	21.994	2,88%	10.574	2,44%	19.349	2,88%

Αναδημοσίευση από το βιβλίο Τριανταφυλλίδου, Α., Μαρούκης, Θ. (2010). *Η Μετανάστευση στην Ελλάδα του 21ου αιώνα*. Αθήνα: Εκδόσεις Κριτική, σ. 177, 1998, Πίνακας 1. © Εκδόσεις: Κριτική.

2.2.2. Μετανάστες από την Αλβανία

Ο βορειοδυτικός γείτονας της Ελλάδας, η Αλβανία είναι η χώρα από όπου προέρχεται η πλειονότητα των μεταναστών στην Ελλάδα. Το γεγονός αυτό αποδίδεται στη γεωγραφική και πολιτισμική γειννίαση αυτής της περιοχής με τη χώρα, στην ύπαρξη ελληνικών προξενείων στην περιοχή, γεγονός που κατέστησε ευκολότερη την απόκτηση θεώρησης εισόδου. Οι περισσότεροι μετανάστες από την Αλβανία ήλθαν στην Ελλάδα σε δύο φάσεις. Στις αρχές της δεκαετίας του 1990 με την πτώση του σοσιαλιστικού καθεστώτος και στην περίοδο μετά το 1997. Η μεγάλη πλειονότητα εισέρχεται στην ελληνική επικράτεια παράνομα, συνήθως διασχίζοντας τα ορεινά ελληνοαλβανικά σύνορα με τα πόδια, με ή χωρίς τη βοήθεια οδηγού. Μία άλλη δίοδος ήταν η μετακίνηση με ταχύπλοα από τις αλβανικές ακτές στα βορειοδυτικά ελληνικά παράλια, και τούτο ενώ το μέγεθος των περιπτώσεων νόμιμης εισόδου με πλαστές και κανονικές θεωρήσεις εισόδου για τουρισμό παραμένει άγνωστο. Ο συνδυασμός της γειννίαςης των δύο χωρών, της σχετικά εύκολης πρόσβασης στην Ελλάδα, του χρονικού σημείου κατά τη δεκαετία του 1990, όταν η σχετική δράση ήταν λιγότερο οργανωμένη λόγω του γεγονότος και ότι είχε να παρακάμψει έναν λιγότερο οργανωμένο και προετοιμασμένο, για τη μετανάστευση, κρατικό μηχανισμό και κυρίως των αλυσίδων μετανάστευσης (οικογενειακών και διαπροσωπικών δικτύων) είναι παράγοντες που εξηγούν την απουσία των «γραφείων εύρεσης εργασίας» στη μετακίνηση αυτής της εθνοτικής ομάδας. Τα ξενοδοχεία στα οποία διέμεναν αντιπροσωπεύουν το «γραφείο ευρέσεων εργασίας» από όπου ξεκινά η δικτύωση³⁷ των μεταναστών με την τοπική αγορά εργασίας.

Μετά τις αλλαγές στις αρχές της δεκαετίας του 1990, το 1/5 του αλβανικού πληθυσμού εγκατέλειψε την Αλβανία. Γι' αυτό το λόγο η χώρα βρίσκεται στην πρώτη θέση³⁸ ανάμεσα σε εκείνες των οποίων η οικονομία βρίσκεται σε μετάβαση λόγω του μεγάλου ποσοστού των κατοίκων της που μετανάστευσε εκτός των συνόρων της- κυρίως στην Ιταλία και στην Ελλάδα. Η Ελλάδα από την άλλη, ως χώρα που δέχτηκε μεγάλο αριθμό Αλβανών, έγινε η μοναδική χώρα στην Ευρώπη στην οποία μια ομάδα μεταναστών αποτελεί περισσότερο από 50% του μεταναστευτικού πληθυσμού της.

Όσον αφορά την κατά φύλο κατανομή της αλβανικής μετανάστευσης ενώ ξεκίνησε ως ανδρική μετανάστευση, η αναντιστοιχία ανδρών και γυναικών φαίνεται να εξισορροπεί όσο περνά ο καιρός και οι οικογένειες των μεταναστών έρχονται και εγκαθίστανται μαζί τους στην χώρα υποδοχής. Οι Αλβανοί εργαζόμενοι έχουν περάσει από τα ανειδίκευτα αγροτικά επαγγέλματα στα οποία απασχολούνταν από την αρχή ως τα μέσα της δεκαετίας του 1990, σε άλλα επαγγέλματα όπως οι οικοδομικές εργασίες, ημι-ειδικευμένες εργασίες και εργασίες μεταφορών ενώ ο γυναικείος πληθυσμός σταδιακά είχε τη δυνατότητα να εγκαταλείψει τις οικιακές υπηρεσίες και τις ανειδίκευτες αγροτικές εργασίες για να ασχοληθούν με τα οικιακά τους και να θρέψουν τα παιδιά τους. Υπογραμμίζεται η κοινωνικοοικονομική άνοδο των Αλβανών μεταναστών οι οποίοι μέσω των αυξημένων γλωσσικών τους δεξιοτήτων και της καλύτερης κατανόησης των επαγγελματικών τους δυνατοτήτων κατάφεραν να βελτιώσουν την επαγγελματική τους κατάσταση και να αυξήσουν το εισόδημά τους. Αξίζει επίσης να σημειωθεί ότι το πρώτο πρόγραμμα νομιμοποίησης έδωσε τη

³⁷ Ψημμένος, Ι. (2004). *Μετανάστευση από τα Βαλκάνια – Κοινωνικός Αποκλεισμός στην Αθήνα*. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση, σ.σ. 97-98

³⁸ Τριανταφυλλίδου, Α., Μαρούκης, Θ. (2010). *Η Μετανάστευση στην Ελλάδα του 21^{ου} αιώνα*. Αθήνα: Εκδόσεις Κριτική, σ.σ. 81-83

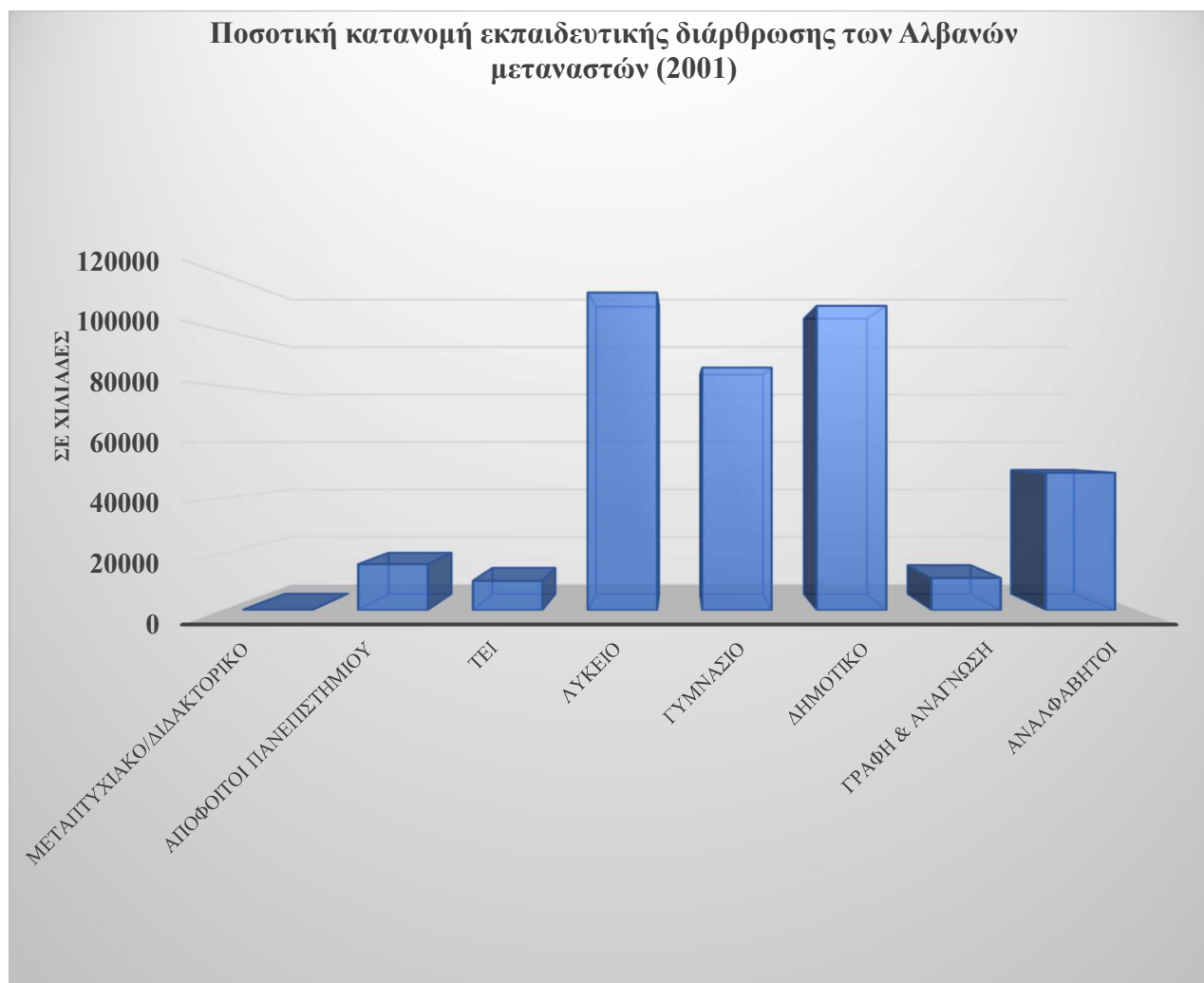
δυνατότητα στους αλλοδαπούς εργαζόμενους να νομιμοποιήσουν το καθεστώς παραμονής τους στην χώρα και κατά συνέπεια να δικαιούνται ασφαλιστική κάλυψη.

Οι αλυσίδες της μετανάστευσης³⁹ που δημιουργούνται από τους ήδη εγκατεστημένους στην Ελλάδα, Αλβανούς μετανάστες και η εμπειρία απορρόφησής τους σε συγκεκριμένους τομείς της ελληνικής οικονομίας, όπου οι διαχωριστικές γραμμές μεταξύ επίσημης και ανεπίσημης απασχόλησης είναι δυσδιάκριτα, μπορεί να τονίζουν τις ομοιότητες της αλβανικής μετανάστευσης με τα μεταναστευτικά ρεύματα που φθάνουν στην Ελλάδα τουλάχιστον έως το 2010. Εντούτοις, αφενός η γεωγραφική εγγύτητα, οι εθνοπολιτισμικοί δεσμοί με τη χώρα υποδοχής, καθώς και τα χαρακτηριστικά της εγκατάστασής τους (χρονική διάρκεια, οικογενειακή επανένωση) διαφοροποιούν τη θέση και τις προοπτικές της αλβανικής μετανάστευσης από τις αντίστοιχες των υπόλοιπων μεταναστευτικών ομάδων. Οι μετανάστες από την Αλβανία διακρίνονται σε δύο κατηγορίες από την ελληνική πολιτεία – σε αυτούς με αλβανική και αυτούς με ελληνική εθνική καταγωγή, οι οποίοι αποκαλούνται Βορειοηπειρώτες, απολαμβάνουν διαφορετικού νομικού καθεστώτος σε σχέση με τους υπόλοιπους αλλοδαπούς, μιας και είναι κάτοχοι του Ειδικού Δελτίου Ταυτότητας Ομογενούς (ΕΔΤΟ) διάρκειας τριών και δέκα ετών σε αντίθεση με τους υπόλοιπους αλλοδαπούς των οποίων οι πρώτες άδειες διαμονής είναι ενός έτους και οι ανανεώσεις αυτών διετείς, από το 2005 και έπειτα.

Σύμφωνα με τους ν. 3386/2005 και τα Προεδρικά Διατάγματα 3536/2007 δίνεται η δυνατότητα αγοράς ενσήμων από τον αλλοδαπό ως προς την πλήρωση προϋποθέσεων για αίτηση και υποβολή δικαιολογητικών για την άδεια διαμονής ή ανανέωσης, με τον ν. 3536/2007 να αναφέρεται στις γεωργικές εργασίες, οικοδομή, οικιακή υπηρεσία και οικόσιτη φροντίδα ως τις ειδικότητες που έχουν τη δυνατότητα να αγοράζουν μόνοι τους οι αλλοδαποί τα ένσημά τους στο σύνολό τους τόσο για την ασφάλιση όσο και νομιμοποίησή τους ενώ οι μετανάστες που απασχολούνται σε όλες τις άλλες κατηγορίες δύνανται να αγοράσουν έως το 20% του συνόλου των ενσήμων τους. Βέβαια υπάρχει και η κατηγορία των μεταναστών που λόγω του οικογενειακού καθεστώτος υπό το οποίο βρίσκονται στη χώρα, δεν χρειάζονται ένσημα για την ασφάλιση τους λόγω της κοινωνικής ασφάλισης του συζύγου τους.

³⁹Μαρούκης, Θ. (2010). Αλβανική Μετανάστευση στην Ελλάδα- ζητήματα κοινωνικής οικονομικής και πολιτικής ένταξης. Στο Τριανταφυλλίδου, Α., Μαρούκης, Θ. *Η Μετανάστευση στην Ελλάδα του 21^{ου} αιώνα*. Αθήνα: Εκδόσεις Κριτική, σ.σ. 175-176

Διάγραμμα 3. Ποσοτική κατανομή εκπαιδευτικής διάρθρωσης των Αλβανών μεταναστών (2001)

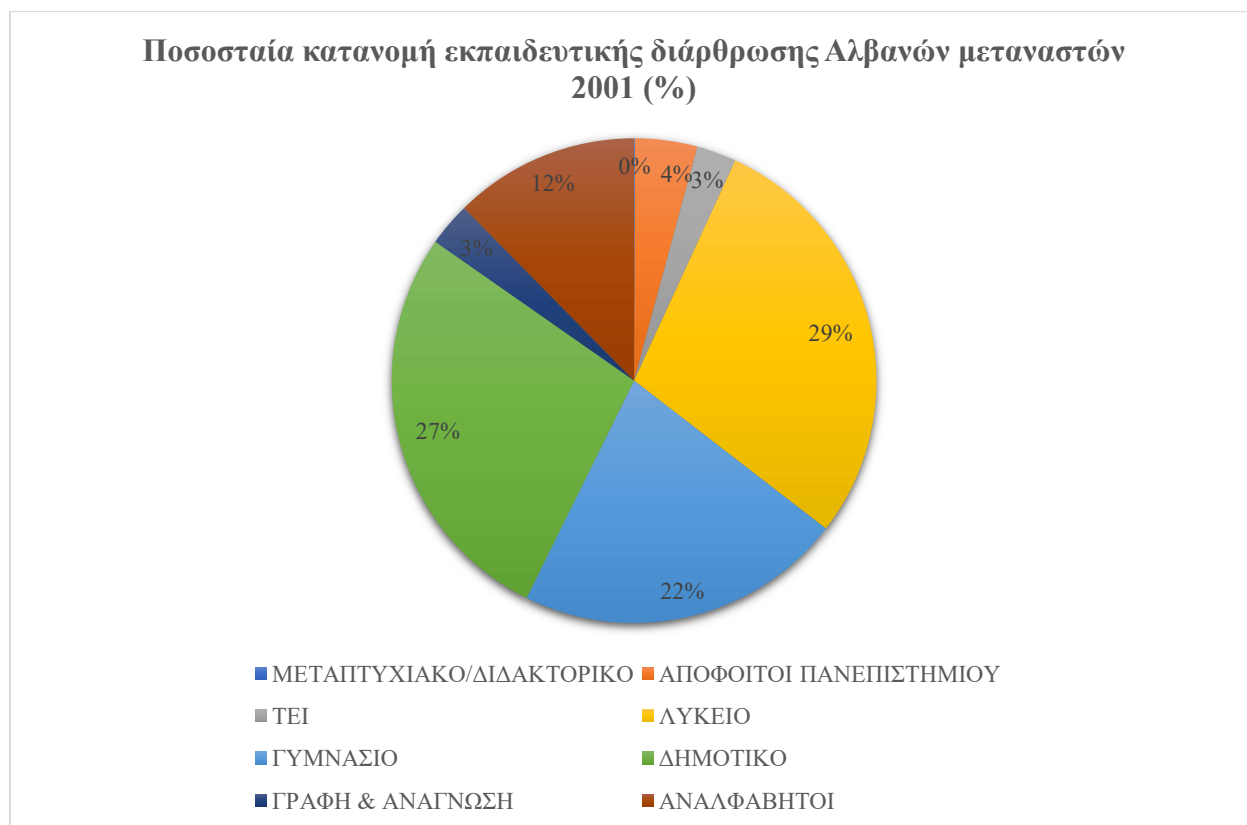
Πηγή: Απογραφή 2001, Εθνική Στατιστική Υπηρεσία 2001 <https://www.statistics.gr>

Πίνακας 3. Ποσοτική κατανομή εκπαιδευτικής διάρθρωσης των Αλβανών μεταναστών αμφότερων των φύλων (2001) σε χιλιάδες

Διδακτορικό/ Μεταπτυχιακό	258
Απόφοιτοι Πανεπιστημίου	16.422
ΤΕΙ	10.475
Λύκειο	113.306
Γυμνάσιο	86.550
Δημοτικό	108.584
Γραφή & Ανάγνωση	11.510
Αναλφάβητοι	49.037
Σύνολο	438.036

Πηγή: Απογραφή 2001, Εθνική Στατιστική Υπηρεσία 2001 <https://www.statistics.gr>

Διάγραμμα 4. Ποσοστιαία κατανομή εκπαιδευτικής διάρθρωσης Αλβανών μεταναστών 2001 (%)

Πηγή: Απογραφή 2001, Εθνική Στατιστική Υπηρεσία 2001 <https://www.statistics.gr>

Πίνακας 4. Ποσοστιαία κατανομή εκπαιδευτικής διάρθρωσης Αλβανών μεταναστών 2001 (%)

Διδακτορικό/ Μεταπτυχιακό	0.07%
Απόφοιτοι Πανεπιστημίου	4.15%
ΤΕΙ	2.64%
Λύκειο	28.60%
Γυμνάσιο	21.85%
Δημοτικό	27.41%
Γραφή & Ανάγνωση	2.91%
Αναλφάβητοι	12.38%
Σύνολο	100%

Πηγή: Απογραφή 2001, Εθνική Στατιστική Υπηρεσία 2001 <https://www.statistics.gr>

Η ελληνική εμπειρία⁴⁰ δείχνει ότι οι Αλβανοί μετανάστες απασχολούνται σε χαμηλού κύρους εργασίες που συχνά δεν ανταποκρίνονται στην ειδικότητά τους σε αντίθεση με την πλειονότητα των Ελλήνων νέων που επιλέγουν να παραμείνουν άνεργοι ή να συνεχίσουν την εκπαίδευσή τους μέχρι να βρουν μια εργασία που ικανοποιεί τις προσδοκίες και να αντιστοιχεί στα προσόντα τους. Σύμφωνα με την ποσοτική κατανομή της εκπαιδευτικής διάρθρωσης για τους Αλβανούς μετανάστες του διαγράμματος 4, διαφαίνεται ότι η πλειοψηφία αμφοτέρων των φύλων αγγίζει τις 113.306 χιλιάδες, δηλαδή 28,6% που είναι απόφοιτοι δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, με το αρκετά παράδοξο να ακολουθεί για την φοίτηση δημοτικού ύψους 108.584 χιλιάδων, δηλαδή 27,4% και τρίτη κατά σειράν να έρχεται η φοίτηση στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση με 86.550 χιλιάδες που αγγίζει το ποσοστό 21,5% του αλβανικού μεταναστευτικού πληθυσμού εν έτει 2001. Ως κριτική αποτίμηση των μετρήσεων αυτών, θα μπορούσαμε να καταλήξουμε στο συμπέρασμα ότι υπάρχει αναντιστοιχία μεταξύ εκπαιδευτικού επιπέδου και απασχόλησης, γεγονός που δεν εξισορροπεί την προηγούμενη κατάσταση παρά εντείνει περισσότερο τη δυνατότητα δύσκολης κοινωνικής κινητικότητας.

Οι κύριοι τομείς απασχόλησης για τον ανδρικό πληθυσμό είναι ο κατασκευαστικός τομέας ενώ για τον γυναικείο, οι υπηρεσίες καθαρισμού και φροντίδας καθώς και αμφοτέρων των φύλων απασχολούνται στο τομέα της γεωργίας και των οικιακών υπηρεσιών στα πλαίσια του τουρισμού είναι κάποιοι από τους επιπρόσθετους τομείς με έντονα εποχικά χαρακτηριστικά όπου απασχολούνται οι Αλβανοί μετανάστες. Λόγω της ύπαρξης φίλων και οικογένειας στη χώρα υποδοχής ως αποτέλεσμα της νόμιμης ή παράτυπης οικογενειακής επανένωσης και της χρήσης άτυπων αλυσίδων μετανάστευσης, η εργασία σε γενικές γραμμές βρίσκεται μέσω άτυπων κοινωνικών δικτύων και λιγότερο μέσω γραφείων ευρέσεως εργασίας ή συλλόγων. Καθιστά αδιαμφισβήτητο το γεγονός της τάσης χαμηλού κύρους εξαρτημένης εργασίας που φαίνεται να καταλαμβάνει η αλβανική (μεταναστευτική) εργατική δύναμη και μάλιστα να βρίσκεται στις παρυφές της επίσημης οικονομίας για εκείνους. Στους τομείς όπως οι προαναφερθέντες, ο χώρος της εργασίας είναι είτε νομικά απρόσιτος από τους επιθεωρητές εργασίας (οικιακή εργασία) είτε μεταβάλλεται με ρυθμούς που οι κρατικοί ελεγκτικοί μηχανισμοί είναι δύσκολο να ακολουθήσουν (οικοδομή) είτε υπόκειται σε τοπικά συμφέροντα που δύσκολα διαρρηγνύονται από την κρατική μηχανή (αγροτική δραστηριότητα) είναι ένα συχνό φαινόμενο η παρεχόμενη εργασία να μην καταγράφεται και να μην αποδίδονται εισφορές κοινωνικής ασφάλισης από τους εργοδότες. Η εύρεση άτυπης ή ημι-άτυπης απασχόλησης σχετίζεται όχι μόνο με τα χαρακτηριστικά των τομέων στους οποίους εργάζονται οι μετανάστες αλλά και με τις προτεραιότητες και στρατηγικές που αναπτύσσονται μέσα από την εργασία τους. Στο μεγαλύτερο μέρος της δεκαετίας του 1990 έως και το 1998 όπου και εφαρμόστηκε το πρώτο πρόγραμμα νομιμοποίησης, οι Αλβανοί μετανάστες ζούσαν και εργάζονταν χωρίς χαρτιά στη χώρα, με εξαίρεση αυτούς που είχαν έρθει στην Ελλάδα με θεώρηση εισόδου για σπουδές και εκείνους που ήταν παντρεμένοι με Έλληνα ή ευρωπαϊό υπήκοο. Το κάλεσμα για νομιμοποίηση⁴¹ από το 1998

⁴⁰ Μαρούκης, Θ. (2010). Αλβανική Μετανάστευση στην Ελλάδα- ζητήματα κοινωνικής οικονομικής και πολιτικής ένταξης. Στο Τριανταφυλλίδου, Α., Μαρούκης, Θ. *Η Μετανάστευση στην Ελλάδα του 21^{ου} αιώνα*. Αθήνα: Εκδόσεις Κριτική, σ.σ. 185-186

⁴¹ Η ανταπόκριση βέβαια στο κάλεσμα της νομιμότητας δεν συνεπάγεται και ανταπόκριση στις προϋποθέσεις της, με τους παράγοντες να αφορούν τον χρόνο παραμονής στη χώρα σε συνδυασμό με τον αριθμό των ενσήμων που πρέπει να διαθέτουν από την εν λόγω εργασία τους. Αυτή είναι και η πιο συχνή αιτία του φαινομένου της μετακύλισης από την νομιμότητα στην παρατυπία, γεγονός που βελτιώθηκε με την εφαρμογή των ν. 3386/2005 και 3536/2007 που δίνουν τη δυνατότητα στους αλλοδαπούς να αγοράζουν

και κυρίως το 2001 και έπειτα αποτελεί νέο δεδομένο, του οποίου ο βαθμός που λαμβάνεται υπόψη από τους Αλβανούς μετανάστες εξαρτάται από τα χαρακτηριστικά και τις στρατηγικές τους όπως αυτά αλληλοεπιδρούν με την εργασία τους και τις συνθήκες πρόσβασης σε αυτήν. Αυτοί που έχουν εισέλθει με τις οικογένειές τους στη χώρα υποδοχής και προσβλέπουν εκ των πραγμάτων σε μια πιο μόνιμη εγκατάσταση στη χώρα ανταποκρίνονται συνήθως στο κάλεσμα της νομιμότητας. Οι Αλβανοί που έχουν εγκατασταθεί με τις οικογένειές τους εμφανίζουν μεγαλύτερη επαγγελματική και κοινωνική⁴² κινητικότητα με την κοινωνική δυναμική των αγορών εργασίας που ανακαταλαμβάνουν οι Αλβανοί μετανάστες φαίνεται να είναι από τι σημαντικότερες μεταβλητές του χαρακτήρα της κοινωνικοοικονομικής τους ένταξης. Η αυξημένη συγκέντρωση τους στον κατασκευαστικό τομέα καθιστά ένα κοινωνιακό χαρακτηριστικό του επαγγέλματος αυτού που είναι πιθανό να τους κρατά στην εργασία τους ανεξαρτήτως από το πόσο ικανοποιημένοι είναι από τις συνθήκες, τη νομιμότητα και τους όρους της. Μάλιστα, το κοινωνικό πλαίσιο δια του οποίου οι μετανάστες βρίσκουν εργασία, το ότι δηλαδή η εύρεσή της διεξάγεται κυρίως μέσω των συγγενών και φίλων δημιουργεί μια δυναμική με τους δικούς της «κοινοτικούς» κανόνες ηθικής που επηρεάζει τον τρόπο που κινούνται στη συγκεκριμένη αγορά.

Σε ό,τι αφορά τον κλάδο των οικιακών υπηρεσιών που καταλαμβάνει ο γυναικείος πληθυσμός, διαπιστώνεται ότι η σύμπτωση των έμφυλων και πολιτισμικών χαρακτηριστικών της εργασίας τους και της ταυτότητάς τους καθώς και η διαπροσωπική επαφή είναι παράγοντες που τις οδηγούν στην παραμονή στον εργασιακό αυτό κλάδο.

Η έκταση της παραοικονομίας και οι αντιστάσεις της ελληνικής κοινωνίας τόσο σε θεσμικό όσο και σε κοινωνιακό επίπεδο στην είσοδο των μεταναστών σε επαγγέλματα και χώρους εργασίας που εκλαμβάνονται από το «κοινωνικό φαντασιακό» περισσότερο ως χώροι Ελλήνων είναι παράγοντες που εξηγούν το φαινόμενο του «επιχειρηματία επιβίωσης» εντός του πλαισίου της αυτοαπασχόλησης⁴³. Η εξ ανάγκης «επιχειρηματίας επιβίωσης» αφορούν τους μετανάστες εκείνους που εργάζονται συνήθως άτυπα μόνοι τους στο ίδιο αντικείμενο που απασχολούνταν ως μισθωτοί, με την κατάτμηση ωρών μεταξύ της εξαρτημένης εργασίας και αυτοαπασχόλησης, κυρίως στον κατασκευαστικό τομέα ή σε επιχειρήσεις που συνήθως προέρχεται από το στενό κοινωνικό του κύκλο, με το κεφάλαιο εκκίνησης να αντλείται από τα οικογενειακά και κοινωνικά δίκτυα.

μόνοι τους έως και το 20% των ενσήμων τους ενώ σε ορισμένες κατηγορίες (οικιακές υπηρεσίες, κατασκευές) υπάρχει το δικαίωμα πλήρους αυτασφάλισης.

⁴² Μαρούκης, Θ. (2010). Αλβανική Μετανάστευση στην Ελλάδα- ζητήματα κοινωνικής οικονομικής και πολιτικής ένταξης. Στο Τριανταφυλλίδου, Α., Μαρούκης, Θ. *Η Μετανάστευση στην Ελλάδα του 21^{ου} αιώνα*. Αθήνα: Εκδόσεις Κριτική, σ.188

⁴³ Lazarescu, D. (2010). Ρουμάνικη Μετανάστευση στην Ελλάδα: Άτυπα Μεταναστευτικά Δίκτυα πριν και μετά την ένταξη στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Στο Τριανταφυλλίδου, Α., Μαρούκης, Θ. *Η Μετανάστευση στην Ελλάδα του 21^{ου} αιώνα*. Αθήνα: Εκδόσεις Κριτική, σ.σ. 190-191

2.2.3 Μετανάστες από την Ρουμανία

Οι μετανάστες από την Ρουμανία αποτελούν μία από τις μεγαλύτερες εθνικές ομάδες του μεταναστευτικού πληθυσμού εντός την ελληνικής επικράτειας. Η Ρουμανία είναι μέλος της Ευρωπαϊκής Ένωσης από την 1^η Ιανουαρίου 2007. Εντούτοις, το ελληνικό κράτος είχε εφαρμόσει ρήτρα⁴⁴ για την μεταβατική περίοδο βάσει της οποίας για τα δύο πρώτα χρόνια μετά την ένταξη στην Ε.Ε., οι πολίτες της Ρουμανίας δεν είχαν ελεύθερη πρόσβαση στην ελληνική αγορά εργασίας. Αυτό είχε ως διττή συνέπεια για το συγκεκριμένο διάστημα, είτε να εργάζονταν παράνομα είτε χρησιμοποιούσαν διάφορες πρακτικές που τους επέτρεπαν να εργασθούν «νόμιμα». Μάλιστα, λόγω της κληρονομιάς του κομμουνιστικού καθεστώτος, αξίζει να μελετηθεί η επιρροή στη συμπεριφορά των Ρουμάνων και ο τρόπος με τον οποίο κινούνται στη χώρα υποδοχής, μίας μετανάστευσης από την Ανατολική Ευρώπη στην Νότια και από ένα συγκεκριμένο οικονομικό καθεστώς - το σοσιαλιστικό - προς εκείνο της οικονομίας της αγοράς.

Συγκεκριμένα, στην προσπάθειά του να δημιουργήσει τον άνθρωπο του σοσιαλισμού, κατά τη διάρκεια του κομμουνιστικού καθεστώτος, προχώρησε σε ενέργειες που αποσκοπούσαν στην αλλαγή της προσωπικής ταυτότητας που συνδεόταν με το παλιό καθεστώς. Κύριο μέλημα του κομμουνιστικού καθεστώτος ήταν η κοινωνική εισβολή του κράτους στην προσωπική ζωή. Η επέμβαση στην αγροτική τάξη και ζωή, η μεταφορά του πληθυσμού στα αστικά κέντρα, η μείωση του ελεύθερου χρόνου και οι μεγάλες ελλείψεις σε τρόφιμα «εισέβαλλαν» και επηρέασαν την αυτοαντίληψη πολλών ανθρώπων. Η αλλοίωση της κοινωνικότητας⁴⁵ σήμανε πέρα από την κατάρρευση μιας ορισμένης κοινωνικής τάξης, την κοινωνική υπονόμηση ιδιαίτερων τελετουργικών που αναπαρήγαγαν την αλληλεγγύη μεταξύ στενού και ευρύτερου κοινωνικού περιβάλλοντος.

Η εργασιακή κατανομή⁴⁶ των Ρουμάνων μεταναστών εντός της ελληνικής αγοράς εργασίας αφορούσε την απασχόληση σε επαγγέλματα και υπηρεσίες χαμηλού κύρους, με τους άνδρες στον κατασκευαστικό κλάδο και τις γυναίκες στην οικιακή εργασία και στην παροχή υπηρεσιών διασκέδασης για ενηλίκους.

Η μετανάστευση υπήρξε αποτέλεσμα⁴⁷ της ελεύθερης μετακίνησης και του ταραχώδους οικονομικού και πολιτικού περιβάλλοντος στη χώρα, με κύριο κίνητρο το οικονομικό. Στις αρχές της δεκαετίας του 1990, εισήλθαν στη Ελλάδα κυρίως νέοι με υψηλά επίπεδα κατάρτισης, με μακροπρόθεσμη προοπτική και μάλιστα νόμιμη. Έκτοτε, όλο και περισσότεροι ανειδίκευτοι εργάτες από τις αγροτικές περιοχές άρχισαν να μεταναστεύουν συνήθως προσωρινά.

Κατά τη διάρκεια της μεταβατικής και αναδιαρθρωτικής περιόδου, και ιδιαίτερα κατά τη χρονική περίοδο 1990-2002, που πέρασε η ρουμάνικη οικονομία, το ποσοστό των απασχολούμενων μειώθηκε στο 44%, με περισσότερες από 3,5 εκατομμύρια θέσεις εργασίας να εξαφανίστηκαν και τις πιο δραματικές μειώσεις να καταχωρούνται στη βιομηχανία. Σε αυτό το πλαίσιο ένας σημαντικός αριθμός Ρουμάνων αποδήμησε επιδιώκοντας οικονομικά οφέλη, με τον αριθμό των Ρουμάνων μεταναστών να ανέρχεται στις 21.994 δηλαδή 2,88% του συνολικού αλλοδαπού

⁴⁴ Lazarescu, D. (2010). Ρουμάνικη Μετανάστευση στην Ελλάδα: Άτυπα Μεταναστευτικά Δίκτυα πριν και μετά την ένταξη στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Στο Τριανταφυλλίδου, Α., Μαρούκης, Θ. *Η Μετανάστευση στην Ελλάδα του 21^{ου} αιώνα*. Αθήνα: Εκδόσεις Κριτική, σ.σ. 208-210

⁴⁵ Μίας αλλοίωσης που αγγίζει την ίδια την αυτοαντίληψή τους ως ανθρώπινα όντα.

⁴⁶ Ο.π., σ. 211

⁴⁷ Ο.π., σ.σ. 213-215

πληθυσμού στην Ελλάδα. Μετά την πτώση του κομμουνισμού διακρίνονται τρεις φάσεις⁴⁸ ως προς την προτίμηση προορισμού

Στην πρώτη φάση μεταξύ της δεκαετίας 1990 και 1995 όταν η είσοδος στις δυτικοευρωπαϊκές χώρες ήταν αυστηρά περιορισμένη, οι Ρουμάνοι εργαζόμενοι κατευθύνθηκαν προς χώρες όπως το Ισραήλ, Τουρκία, Γερμανία και Ουγγαρία.

Στην δεύτερη φάση μεταξύ 1996-2002 επικράτησε η μετανάστευση προς τη Δύση με μεγάλους αριθμούς εργαζομένους να μεταβαίνουν στην Ιταλία και όλο και περισσότερο στην Ισπανία.

Στην τρίτη φάση για λόγους εργασίας εγκαινιάστηκε συμβολικά η 1^η Ιανουαρίου 2002 όταν οι χώρες της ζώνης Σένγκεν ήσαν τις απαιτήσεις για θεωρήσεις εισόδου για τους Ρουμάνους πολίτες. Έτσι ένα έγκυρο διαβατήριο καθίσταται ικανοποιητικό μέσο για την είσοδο στις χώρες αυτές. Όπως διαφαίνεται, αν και η Ελλάδα δεν αποτελούσε κύρια χώρα προορισμού, ο αριθμός εκείνων που την επέλεξαν ήταν μεγάλος.

Αναφορικά με τη γεωγραφική κατανομή των Ρουμάνων μεταναστών στην Ελλάδα από τα στοιχεία της απογραφής του 2001, προκύπτει ότι περίπου το 40% είναι συγκεντρωμένοι στον νομό Αττικής ενώ η σύνθεση του δεν φαίνεται να υπάρχει κάποια ανισορροπία ανάμεσα στα δύο φύλα όσον αφορά το ποσοστό εκείνων που διαμένουν στην Ελλάδα. Μάλιστα, τα σχέδια μετανάστευσης⁴⁹ στην περίπτωση του Ρουμάνων μεταναστών, το φύλο δεν φαίνεται να έχει διαδραματίσει καθοριστικό ρόλο στην επιλογή είτε της χώρας είτε της σειράς την οποία θα μετανάστευαν τα μέλη της οικογένειας. Επιπλέον δεν τίθεται θέμα ενδυνάμωσης του γυναικείου φύλου ως αποτέλεσμα της κοινωνίας της καταγωγής όπου ως μια σοσιαλιστική χώρα, η συμμετοχή των γυναικών στην αγορά εργασίας θεωρούνταν κάτι δεδομένο. Οι κλάδοι απασχόλησης που καλύπτονται από τους Ρουμάνους μετανάστες είναι οι τέσσερις κλάδοι της οικονομίας: κατασκευές, μεταποιητική βιομηχανία, ιδιωτικά νοικοκυριά, ξενοδοχεία και εστιατόρια.

Συμπερασματικά είναι δύσκολο να γίνει πραγματική εκτίμηση του αριθμού των Ρουμάνων μεταναστών στην χώρα τόσο από άποψη διαμονής όσο και εργασίας μιας και εργάζονται κυρίως σε τομείς της παραοικονομίας αλλά και ως ευρωπαίοι πολίτες, μπορούν να μην υποβάλλουν αίτηση για τη χορήγηση άδειας διαμονής. Ενώ θεωρητικά η εγγραφή για όλους τους ευρωπαίους πολίτες που διαμένουν στο έδαφος της Ελλάδας άνω των τριών μηνών είναι υποχρεωτική, πρακτικά δεν υπάρχουν κυρώσεις. Ουσιαστικά η άδεια διαμονής για τους ευρωπαίους πολίτες είναι υποχρεωτική μόνο σε περίπτωση συνδιαλλαγής με τις δημόσιες αρχές ή με δημοσιονομικές αλλά γενικότερα μπορούν να διαβιούν στην Ελλάδα χωρίς άδεια διαμονής.

Στις αρχές της δεκαετίας του 1980⁵⁰ δεν σημειώθηκε παράτυπη μετανάστευση καθώς οι Ρουμάνοι που εισήλθαν στην Ελλάδα ήταν είτε σύζυγοι είτε παιδιά Ελλήνων προσφύγων που είχαν φοιτήσει σε ρουμανικά πανεπιστήμια και είχαν δημιουργήσει οικογένεια στην Ρουμανία. Ο επαναπατρισμός τους ήταν για να ξεφύγουν από το καθεστώς της χώρας λόγω της στέρησης των ελευθεριών του λαού καθώς και των κοινωνικών συνθηκών που ήταν επιδεινωμένες σε σημείο τεράστιων ελλείψεων σε προϊόντα πρώτης ανάγκης. Στην δεύτερη φάση που αφορούσε την περίοδο 1990-

⁴⁸ Lazarescu, D. (2010). Ρουμάνικη Μετανάστευση στην Ελλάδα: Άτυπα Μεταναστευτικά Δίκτυα πριν και μετά την ένταξη στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Στο Τριανταφυλλίδου, Α., Μαρούκης, Θ. *Η Μετανάστευση στην Ελλάδα του 21^{ου} αιώνα*. Αθήνα: Εκδόσεις Κριτική, σ.σ. 213-214

⁴⁹ Ο.π., σ.σ. 216

⁵⁰ Ο.π., σ.σ. 220-225

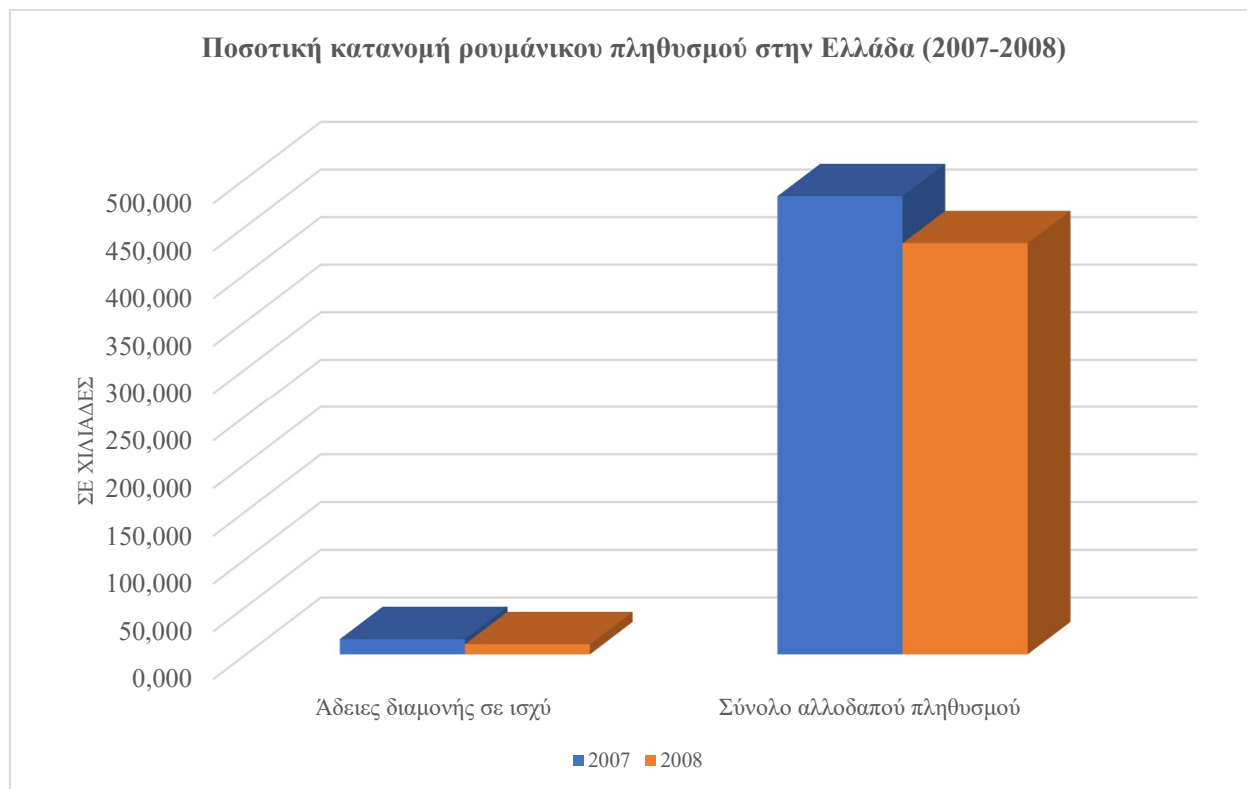
2001 νομιμοποιήθηκαν με τα προεδρικά διατάγματα 358/1997 και 359/1997 αλλά και στα πλαίσια του δεύτερου προγράμματος νομιμοποίησης με τον ν.2910/2001. Η τρίτη φάση αφορούσε την περίοδο μετά το 2002 όπου χρονολογικά σηματοδοτεί την κατάργηση των θεωρήσεων εισόδου στους Ρουμάνους πολίτες εντός του χώρου Σένγκεν, δίνοντάς τους τη δυνατότητα να παραμείνουν στο έδαφος των χωρών αυτών για διάρκεια τριών μηνών ως τουρίστες. Βεβαίως η απόφαση αυτή προσέφερε τη δυνατότητα παραμονής και άτυπης εργασίας. Η τέταρτη φάση αφορά την περίοδο της 1^{ης} Ιανουαρίου 2007 όταν η Ρουμανία έγινε πλήρες μέλος της Ε.Ε., γεγονός που συνεπάγεται την ελεύθερη κυκλοφορία των Ρουμάνων πολιτών στο έδαφος των υπόλοιπων κρατών-μελών της Ε.Ε., όπου κάποιοι είχαν φροντίσει να αποκτήσουν την άδεια παραμονής ενώ άλλοι συνεχίζουν να διαμένουν στη χώρα χωρίς άδεια, ως ευρωπαίοι πολίτες. Ο χαρακτήρας της μετανάστευσης των Ρουμάνων μπορεί να χαρακτηριστεί ως μετανάστευση κυκλικού χαρακτήρα, στα πλαίσια του οποίου αναπτύσσουν έναν τύπο στρατηγικής που διατηρεί τη σύνδεση με τη χώρα καταγωγής αλλά σκοπεύει να εκπληρώσει κάποιους στόχους συνήθως οικονομικούς στη χώρα υποδοχής. Αξιοσημείωτη είναι η «βιομηχανία της μετανάστευσης» στην περίπτωση του Ρουμάνων μεταναστών, μέσα από ανεξάρτητα γραφείο νομικής υποστήριξης που βοηθούν στην εύρεση εργασίας αλλά και καθοδήγησης με γραφειοκρατικού τύπου υπηρεσίες, χτίζοντας ένα ευρύτερο κοινωνικό δίκτυο από ομοεθνείς. Χαρακτηριστική είναι και η παρουσία της αυτοαπασχόλησης στην Ελλάδα με το άνοιγμα εθνικών επιχειρήσεων, καταφέροντας να ξεπεράσουν το στάδιο του ημερομίσθιου εργάτη.

Η περίπτωση των Ρουμάνων μεταναστών σε ό,τι αφορά την κοινωνική τους ένταξη συγκαταλέγεται σε ένα καθεστώς ημι-παρατυπίας με άδειες διαμονής αλλά όχι εργασίας και αυτό εξαιτίας της ανάγκης τους για έκδοση ΑΦΜ, επιδεικνύοντας ότι διαθέτουν αρκετούς πόρους για να διαμείνουν στην Ελλάδα και να χωρίς να επιβαρύνουν το ασφαλιστικό σύστημα, ελίσσονται ως ελεύθεροι επαγγελματίες, ασφαλίζοντας τον εαυτό τους. Συνολικά φαίνεται ότι οι Ρουμάνοι μετανάστες χρησιμοποιούν τις προσφερόμενες υπηρεσίες από διάφορες μορφές δικτύων, με την επικράτηση πρακτικών που υποδηλώνουν τον ατομισμό και την έλλειψη εμπιστοσύνης ως προς τη στήριξη σε μία και μοναδική πηγή.

Οι κρατικές πρακτικές κάνουν χρήση της δυνατότητας του να έχουν μια προσωπική και υπηρεσιακή ή οργανωτική ερμηνεία των νόμων του κράτους ανάλογα τα συμφέροντα, τις πολιτισμικές αξίες και τις ομαδικές αντιλήψεις. Υπάρχει η διάσταση ανάμεσα στους νόμους, στους γραφειοκράτες και στην τελική εφαρμογή τους, ειδικά δε με την ένταξη της Ρουμανίας στην ΕΕ όπου οι προϋποθέσεις για την έκδοση άδεια διαμονής άλλαξαν και συνάμα αμφιταλαντευόμενοι οι δημόσιοι υπάλληλοι, ζητούσαν διαφορετικά δικαιολογητικά ανάλογα το άτομο, εξαιτίας της καθυστερημένης αφομοίωσης του γεγονότος αυτού.

Επιπρόσθετα και σε συνάρτηση με το διάγραμμα 5 που αφορά την ποσοτική κατανομή του ρουμάνικου μεταναστευτικού πληθυσμού εν έτει 2007-2008, διαφαίνεται ότι υπήρξε μία φθίνουσα τάση το 2008, γεγονός που ίσως να προκλήθηκε από την μεταβατική περίοδο των δύο ετών έπειτα από την ένταξη της Ρουμανίας στην Ε.Ε. και άρα την μη καταμέτρηση και καταγραφή του πραγματικού αριθμού, μίας και με την ιδιότητα του ευρωπαίου πολίτη, δεν υποχρεούνται πρακτικά να αιτηθούν άδεια παραμονής.

Διάγραμμα 5. Ποσοτική κατανομή ρουμάνικου μεταναστευτικού πληθυσμού στην Ελλάδα (2007-2008)

Πηγή: Εθνική Στατιστική Υπηρεσία, 2007-2008, <https://www.statistics.gr>

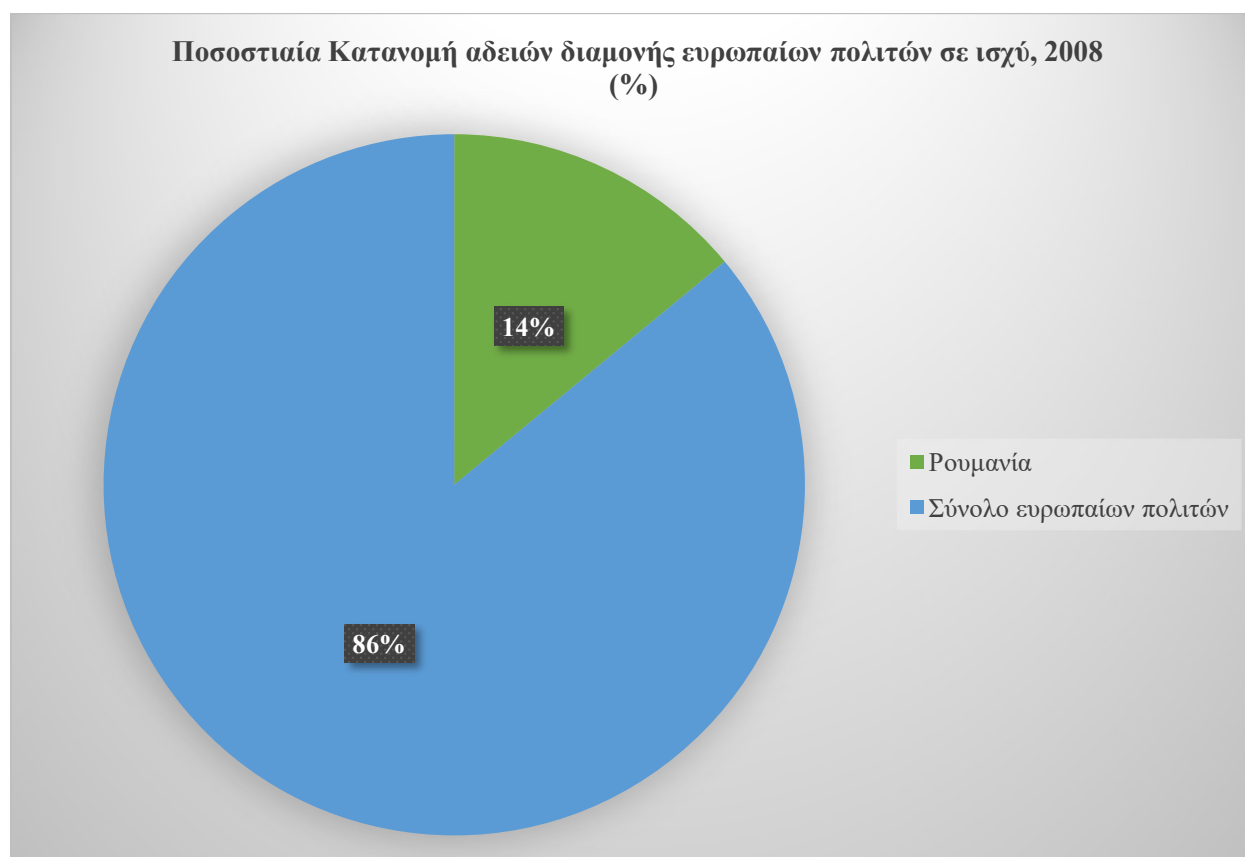
Πίνακας 5. Ποσοτική κατανομή ρουμάνικου πληθυσμού στην Ελλάδα (2007-2008)

	Οκτώβριος 2007	%	Απρίλιος 2008	%
	Άδειες διαμονής σε ισχύ		Άδειες διαμονής σε ισχύ	
Ρουμανία	15.884	3,3%	10.574	2,44%
Σύνολο Αλλοδαπών	481.501	100%	432.022	100%

Πηγή: Εθνική Στατιστική Υπηρεσία, 2007-2008, <https://www.statistics.gr>

Το γεγονός αυτό επισημαίνεται από το διάγραμμα 5, όπου αποτυπώνεται η ποσοστιαία κατανομή των αδειών παραμονής των ευρωπαίων σε σύγκριση με τους Ρουμάνους μετανάστες, εν έτει 2008 και ο αριθμός των αδειών διαμονής ανέρχεται στους 8.775 εντός των 53.900 αδειών διαμονής, που αντιστοιχεί σε 16,28 (%).

Διάγραμμα 6. Ποσοστιαία Κατανομή αδειών διαμονής ευρωπαίων πολιτών σε ισχύ, 2008 (%)

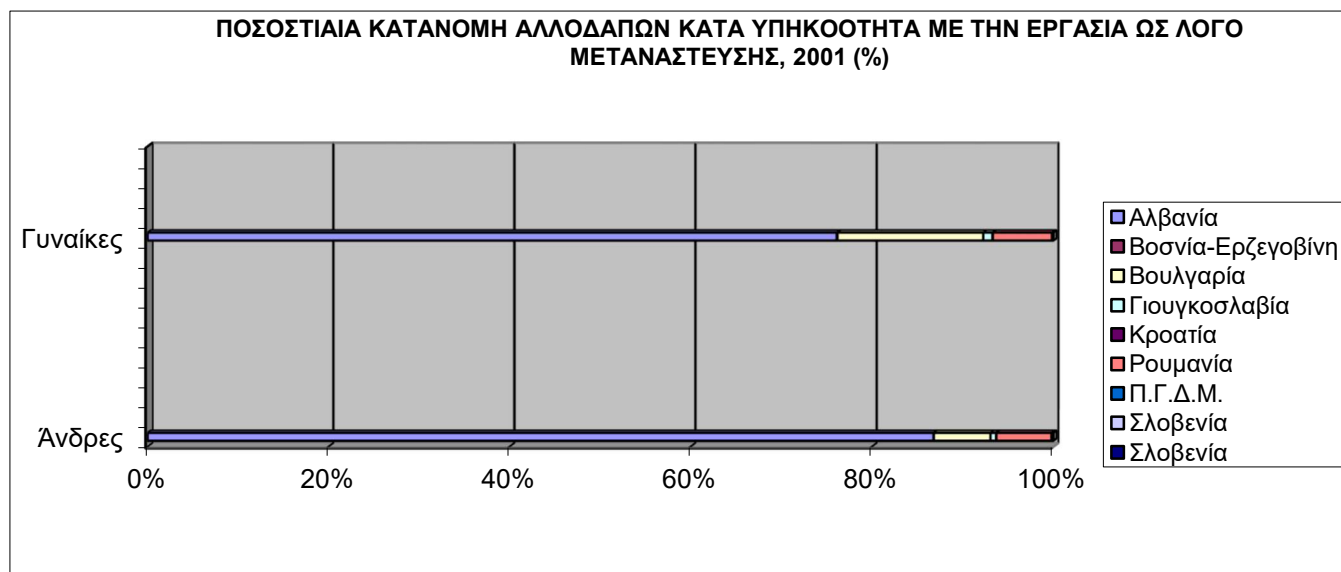
Πηγή: Εθνική Στατιστική Υπηρεσία, <https://www.statistics.gr>

Πίνακας 6. Ποσοστιαία Κατανομή αδειών διαμονής ευρωπαίων πολιτών σε ισχύ, 2008 (%)

Απρίλιος 2008		
Ρουμανία	8.775	16,28%
Σύνολο ευρωπαίων πολιτών	53.900	100%

Πηγή: Εθνική Στατιστική Υπηρεσία, <https://www.statistics.gr>

Διάγραμμα 7. Ποσοστιαία κατανομή αλλοδαπών κατά υπηκοότητα με την εργασία ως λόγο μετανάστευσης, 2001 (%)

Πηγή: Εθνική Στατιστική Υπηρεσία, <https://www.statistics.gr>

Πίνακας 7. Ποσοτική και ποσοστιαία κατανομή αλλοδαπών κατά υπηκοότητα με την εργασία ως λόγο μετανάστευσης, 2001

Αλλοδαποί (άνδρες και γυναίκες) κατά υπηκοότητα, με την εργασία ως λόγο εγκατάστασης στην Ελλάδα (2001)				
	Άνδρες		Γυναίκες	
	Αριθμός	Ποσοστό (%)	Αριθμός	Ποσοστό (%)
Αλβανία	144.277	86,79%	76.193	76,11%
Βοσνία-Ερζεγοβίνη	59	0,04%	95	0,09%
Βουλγαρία	10.390	6,25%	16.083	16,07%
Γιουγκοσλαβία	1.020	0,61%	1.004	1,00%
Κροατία	40	0,02%	50	0,05%
Ρουμανία	10.130	6,09%	6.533	6,53%
Π.Γ.Δ.Μ.	310	0,19%	126	0,13%
Σλοβενία	15	0,01%	19	0,02%
ΣΥΝΟΛΟ	166.241	100%	100.103	100%

Πηγή: Εθνική Στατιστική Υπηρεσία, <https://www.statistics.gr>

2.2.4 Μετανάστες από την Βουλγαρία

Ο βουλγαρικός μεταναστευτικός πληθυσμός⁵¹ στην πλειονότητά του έχει διατηρήσει τη βουλγαρική υπηκοότητα αλλά στοιχεία για τον αριθμό τους σε κάθε χώρα της Ε.Ε. συχνά δεν είναι ακριβή λόγω της συνεχούς κινητικότητας και της άτυπης μορφής παραμονής και εργασίας. Οι Βούλγαροι άρχισαν να έρχονται στην Ελλάδα μετά το 1989 για εργασία-εποχική και πιο μόνιμη-όμως ο πρώτος νόμος που ψηφίστηκε για τους μετανάστες το 1991 με τον ν. 1975/1991 δεν έδινε την ευκαιρία για νόμιμη είσοδο και παραμονή των οικονομικών μεταναστών επειδή στόχευε στη μείωση των μεταναστών. Με το πρώτο πρόγραμμα νομιμοποίησης των παράτυπων μεταναστών το 1997, το οποίο ξεκίνησε την άνοιξη του 1998, συνολικά 371.641 μετανάστες κατάφεραν να καταθέσουν τα απαραίτητα δικαιολογητικά για να λάβουν την απαραίτητη «λευκή κάρτα» η οποία ήταν μία κάρτα διαμονής περιορισμένης διάρκειας, η οποία αποτελούσε το πρώτο βήμα στη διαδικασία αίτησης άδειας προσωρινής διαμονής. Τα αποτελέσματα από την απογραφή της ΕΣΥΕ το 2001 έδειξε ότι οι Βούλγαροι στη χώρα αριθμούσαν 35.104 άτομα από τα οποία 13.118 άνδρες και 21.216 γυναίκες με κύριο λόγο εγκατάστασης την εύρεση εργασίας, με τις γυναίκες να είναι μέσης ηλικίας ενώ οι άνδρες στο σύνολό τους ήταν ηλικιακά νεότεροι από τις γυναίκες.

Λόγω της δημιουργίας άτυπων δικτύων⁵², η μεγαλύτερη παρουσία Βουλγάρων παρατηρείται στην Αττική, στην Πελοπόννησο, στην Κρήτη και στα νησιά σύμφωνα με την απογραφή πληθυσμού του 2001. Σε γενικές γραμμές, η κατανομή των Βουλγάρων ανά περιοχές επηρεάζεται από τον κλάδο απασχόλησης στον οποίο εντάσσονται.

Από την ΕΕΔ εν έτει 2008, φαίνεται ότι οι άνδρες από τη Βουλγαρία είναι νεότεροι από τις γυναίκες, με ηλιακή κατανομή 15-44 ετών ενώ οι περισσότερες γυναίκες μεταξύ 20-54 ετών. Ως προς το επίπεδο εκπαίδευσης, τα στοιχεία της ΕΕΔ δείχνουν ότι οι περισσότεροι από τους Βούλγαρους έχουν ολοκληρώσει τη μέση εκπαίδευση ενώ σχεδόν ίσος αναλογικά είναι ο αριθμός αυτών που έχουν πτυχίο και αυτών που έχουν τελειώσει δημοτικό.

Μέχρι την ένταξη στην Ε.Ε., οι Βούλγαροι μετανάστες απασχολούνταν⁵³ σε προσωρινές, χαμηλά αμειβόμενες, βαριές ή επικίνδυνες εργασίες τις οποίες δεν αναλάμβαναν οι ντόπιοι συνήθως στον κατασκευαστικό τομέα, στη βαριά οικονομία και στη γεωργία, στους τομείς των οικιακών υπηρεσιών, στον τουρισμό, σε εποχικές γεωργικές εργασίες, ως υπάλληλοι στην καθαριότητα.

Η μετανάστευση από τη Βουλγαρία διακρίνεται χρονολογικά σε τέσσερις⁵⁴ φάσεις οι οποίες ορίζονται από την πολιτική και την οικονομική κατάσταση της χώρας προέλευσης και χώρα εγκατάστασης. Έπειτα από την κατάρρευση του υπαρκτού σοσιαλισμού στα τέλη της δεκαετίας του 1980 και στις αρχές του 1990, η μετανάστευση είχε πολιτικό χαρακτήρα- αποτελείται από αντιφρονούντες αγανακτισμένους από το κομμουνιστικό καθεστώς ή από μέλη εθνοτικών μειονοτήτων. Την ίδια περίοδο άνοιξαν και οι πρώτες εθνοτικές επιχειρήσεις οι οποίες πρόσφεραν υπηρεσίες και κάλυπταν τις όποιες ανάγκες των νεοεισερχόμενων μεταναστών. Οι εθνοτικές επιχειρήσεις, σύμφωνα με τον Garapich⁵⁵, είναι μικρές επιχειρήσεις που βρίσκουν θύλακα στην

⁵¹ Nikolova, M. (2010). Οι Βούλγαροι στην Ελλάδα: Φάσεις και Τάσεις. Στο Τριανταφυλλίδου, Α., Μαρούκης, Θ. *Η Μετανάστευση στην Ελλάδα του 21^{ου} αιώνα*. Αθήνα: Εκδόσεις Κριτική, σ.σ. 260-263

⁵² Ο.π., σ.σ. 267-268

⁵³ Ο.π., σ.σ. 268-270

⁵⁴ Ο.π., σ.σ. 275-277

⁵⁵ Garapich, M. (2008). *The Migration industry and civil society: Polish immigrants in the United Kingdom before and after the EU enlargement*. Journal of Ethnic and Migration Studies, σ.σ. 735-752

αγορά, οι οποίες προκύπτουν από τις ανάγκες του μεταναστευτικού πληθυσμού κάποιας εθνικότητας, αξιοποιώντας την ανάγκη για πληροφόρηση στην μητρική γλώσσα και την νοσταλγία για συγκεκριμένα προϊόντα διατροφής ενώ τα συμβουλευτικά γραφεία, τα γραφεία εύρεσης εργασίας και κάθε άλλη επιχειρηματική δραστηριότητα επηρεάζεται από τα υπάρχοντα ή μη ανεπίσημα δίκτυα μεταξύ των μεταναστών, διαδραματίζοντας εμμέσως καθοριστικό ρόλο στην πολιτική δραστηριοποίηση και τη διαμόρφωση της ταυτότητας.

Το δεύτερο μεγάλο κύμα μετανάστευσης αρχίζει μετά το 1997 ως αποτέλεσμα σοβαρής οικονομικής κρίσης στη Βουλγαρία με το ύψος του πληθωρισμού να αγγίζει το 300%. Στην Ελλάδα ένα μέρος των μεταναστών οι οποίοι προήλθαν το 1997-2000 είχαν μεγαλύτερες δυνατότητες να εξελιχθούν επαγγελματικά και να συνεχίσουν να εξελιχθούν στην ειδικότητά τους. Σημειώθηκε η πρωτοβουλία από γυναίκες για την έναρξη επιχειρήσεων και ήταν η περίοδος οργάνωσης των πρώτων συλλόγων.

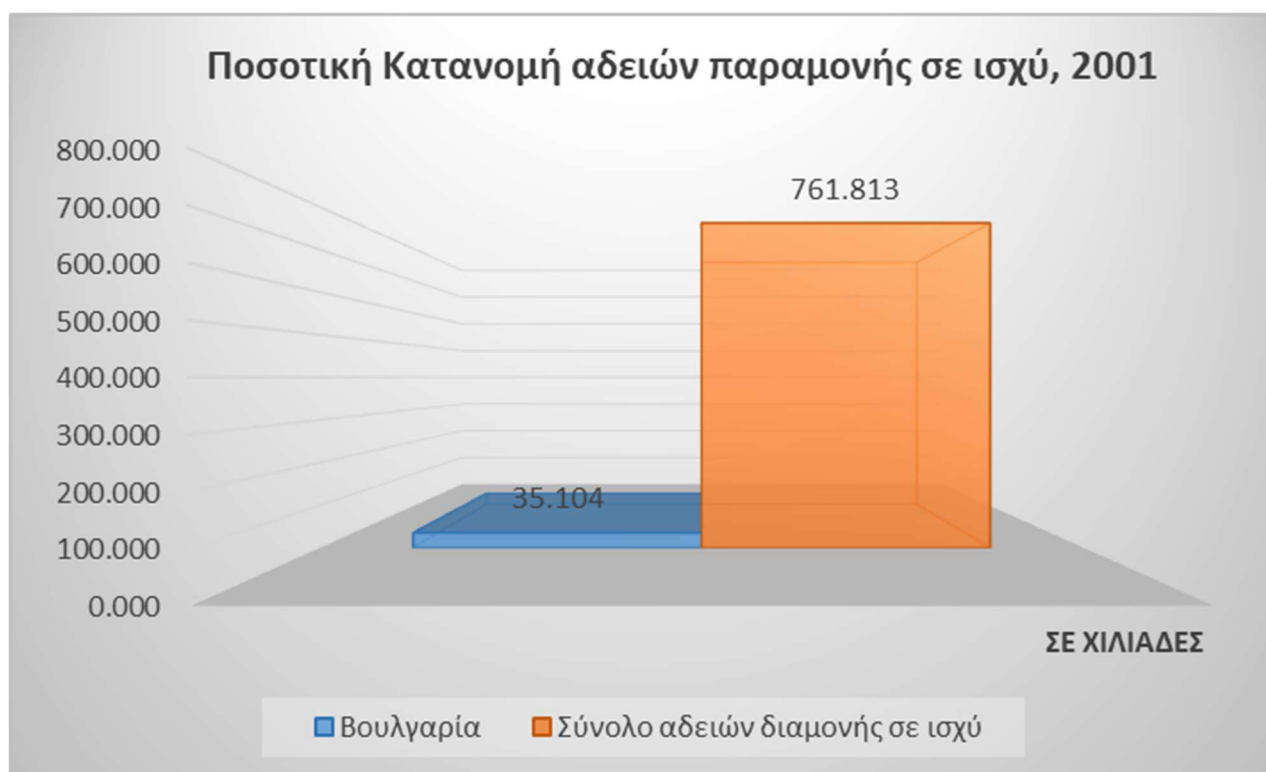
Η τρίτη περίοδος μετά το 2001 ξεκίνησε με αφορμή την κατάργηση του καθεστώτος της θεώρησης εισόδου για ταξίδια αναψυχής στα κράτη της ΕΕ με διάρκεια κάτω των τριών μηνών. Πολλοί Βούλγαροι βρήκαν την ευκαιρία να φύγουν με την πρόφαση της τουριστικής επίσκεψης, παραβαίνοντας τη νόμιμη διάρκεια παραμονής τους των τριών μηνών, με την ελπίδα να ενταχθούν σε πρόγραμμα. Η τρίτη περίοδος ορίζεται από την υπογραφή της συμφωνίας για την είσοδο των Βούλγαρων υπηκόων στις χώρες της ζώνης Σένγκεν χωρίς θεώρηση εισόδου για περίοδο έως τριών μηνών καθώς και την ψήφιση και εφαρμογή δύο προγραμμάτων νομιμοποίησης στην Ελλάδα. Στην Βουλγαρία και την Ελλάδα οργανώθηκαν δίκτυα αποστολής και υποδοχής – εταιρείες που αντίστοιχα έστελναν και υποδέχονταν τους μετανάστες στη χώρα τελικού προορισμού, η λεγόμενη «βιομηχανία μετανάστευσης».

Η τέταρτη περίοδος τοποθετείται χρονικά ανάμεσα σε δύο γεγονότα στην ένταξη της Βουλγαρίας στην ΕΕ το 2007 με περιοριστικές διατάξεις όσον αφορά το δικαίωμα των Βουλγάρων στην εργασία και το 2009 όταν η Ελλάδα ανοίγει την αγορά εργασίας της. Συνεπώς αυτή η περίοδος σηματοδοτεί τις συνέπειες της αλλαγής του καθεστώτος τους από πολίτες τρίτων χωρών σε ευρωπαίους πολίτες, με το κυριότερο ζήτημα διαπραγμάτευσης για τους οικονομικούς μετανάστες την διεκδίκηση των εργασιακών τους δικαιωμάτων. Χαρακτηριστική ήταν η μεταβατική περίοδος μετά την ένταξη της χώρας στην ΕΕ όπου έπρεπε να περάσουν δύο έτη πριν την πλήρη και ανοικτή πρόσβαση στην αγορά εργασίας από τους Βούλγαρους, με μεταβατικές διατάξεις που ίσχυαν έως την 1^η Ιανουαρίου 2009. Η κρατική στρατηγική διαχείρισης της νομιμότητας εκφράστηκε με την απαγόρευση εισόδου στην αγορά εργασίας για τους Βούλγαρους που εισήλθαν μετά το 2007 και την υπαγωγή τους στις διατάξεις του νόμου 3386/2005. Αυτή η ρύθμιση συνεπαγόταν ότι το καθεστώς σχετικά με τα εργασιακά δικαιώματα μετά το 2007 ίσχυε μόνο για αυτούς που είχαν άδεια διαμονής πριν το 2007.

Τα δίκτυα σύμφωνα με τον Massey είναι σύνολα από διαπροσωπικές σχέσεις που συνδέουν τους μετανάστες, τους πρώην μετανάστες και τους μη μετανάστες με τις περιοχές καταγωγής και προορισμού μέσω δεσμών συγγένειας, φιλίας με την αίσθηση του ανήκειν στην ίδια κοινότητα, με την παρουσία των δικτύων στήριξης να θεμελιώνονται σε συλλόγους όπου οι Βούλγαροι εκφράζουν την πολιτιστική τους ταυτότητα. Εκτός από τα δίκτυα, στη διαδικασία της μετανάστευσης εμπλέκεται και η «βιομηχανία της μετανάστευσης» που περιλαμβάνει τις εθνικές επιχειρήσεις οι οποίες προσφέρουν υπηρεσίες επί πληρωμή. Οι Castles και Miller υποστηρίζουν ότι λόγω αυτής αποτυγχάνουν οι μεταναστευτικές πολιτικές, επειδή οι εμπλεκόμενοι (ταξιδιωτικά γραφεία, γραφεία ευρέσεως εργασίας, μεταφραστές) αποκομίζουν όφελος από τη διοργάνωση και

τη στήριξη των μεταναστευτικών ροών, εκμεταλλεύονταν τους μετανάστες. Οι χώρες της ΕΕ προσελκύουν τους μετανάστες λόγω των υψηλών μισθών και της προσωπικής φιλοδοξίας για αυτοπραγμάτωση.

Διάγραμμα 8. Ποσοτική κατανομή αδειών παραμονής σε ισχύ, 2001

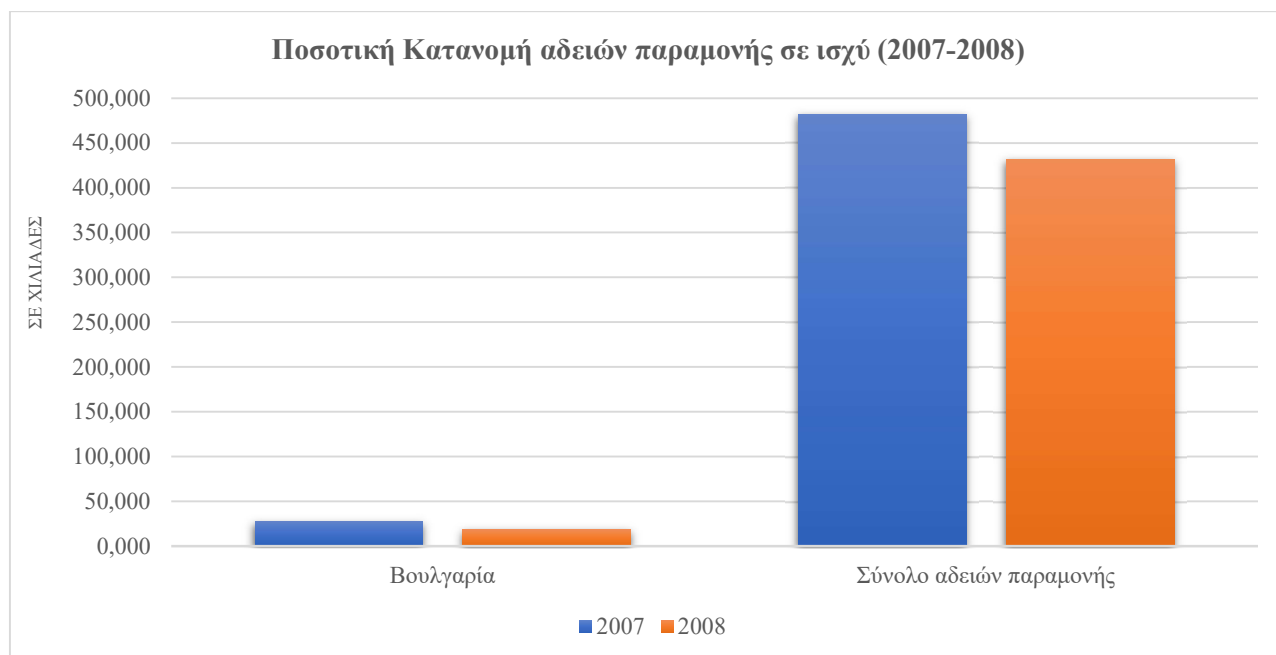
Πηγή: Εθνική Στατιστική Υπηρεσία, <https://www.statistics.gr>

Πίνακας 8. Ποσοτική κατανομή αδειών παραμονής σε ισχύ, 2001

Ποσοτική Κατανομή αδειών παραμονής σε ισχύ, 2001	
Βουλγαρία	35.104
Σύνολο αδειών παραμονής σε ισχύ	761.813

Πηγή: Εθνική Στατιστική Υπηρεσία, <https://www.statistics.gr>

Διάγραμμα 9. Ποσοτική κατανομή αδειών παραμονής σε ισχύ, 2007-2008

Πηγή: Εθνική Στατιστική Υπηρεσία, <https://www.statistics.gr>

Πίνακας 9. Ποσοτική Κατανομή αδειών παραμονής σε ισχύ (2007-2008)

Ποσοτική Κατανομή αδειών παραμονής σε ισχύ (2007-2008)		
	2007	2008
	Αριθμός	
Βουλγαρία	27.182	18.154
Σύνολο αδειών παραμονής	481.501	432.022

Πηγή: Εθνική Στατιστική Υπηρεσία, <https://www.statistics.gr>

Περίπου τα $\frac{3}{4}$ του Βούλγαρων μεταναστών⁵⁶ στην Ελλάδα είναι γυναίκες. Κατά το πρώτο διάστημα διαμονής τους στη χώρα απασχολούνταν κυρίως ως «εσωτερικές» οικιακές βοηθοί ενώ για τους άνδρες το πιο συνηθισμένο πρώτο επάγγελμα ήταν αυτό του ανειδίκευτου εργάτη συνήθως σε οικοδομές. Η ηλικιακή σύνθεση της μεταναστευτικής αυτής ομάδας είναι επίσης ενδιαφέρουσα με το $\frac{1}{3}$ να ανήκει στην ηλικιακή ομάδα μεταξύ 30 και 39 ενώ το άλλο $\frac{1}{3}$ ανήκει στην ομάδα μεταξύ 40 και 49. Δεν πρόκειται δηλαδή για ιδιαίτερα νεανικό πληθυσμό που μεταναστεύει στη Ελλάδα για την εξεύρεση της πρώτης εργασίας. Πρόκειται συνήθως για ανθρώπους που έμειναν άνεργοι στην Βουλγαρία ή που απλά δεν μπορούσαν να συντηρηθούν οικονομικά με το μισθό τους από την εργασία στη χώρα τους και έτσι ωθήθηκαν στο να αναζητήσουν νέες πηγές εισοδήματος μέσα από την μετανάστευση. Η εργασία τους ήταν αρχικά ανασφάλιστη και η αμοιβή τους χαμηλή λόγω της

⁵⁶ Τριανταφυλλίδου, Α., Μαρούκης, Θ. (2010). *Η Μετανάστευση στην Ελλάδα του 21^{ου} αιώνα*. Αθήνα: Εκδόσεις Κριτική, σ.σ. 84-85

μη νόμιμης διαμονής τους στην Ελλάδα, γεγονός που τους καθιστούσε ιδιαίτερα ευάλωτους στην εκμετάλλευση των εργοδοτών και βέβαια τους στερούσε από τη δυνατότητα να διεκδικήσουν δικαιώματα. Μεγάλος αριθμός Βουλγάρων μεταναστών περνούσαν παράνομα τα σύνορα τη δεκαετία του 1990 ή εισέρχονταν στην Ελλάδα με τουριστική βίζα παραμένοντας στη χώρα και μετά τη λήξη αυτής, εργαζόμενοι χωρίς χαρτιά. Είναι σημαντικό να τονιστεί ότι ακόμα και μετά την πρώτη νομιμοποίησή τους το 1998, πολλοί συνέχισαν να υφίστανται εκμετάλλευση και παράτυπες συνθήκες εργασίας – οι εργοδότες τους πλήρωναν μόνο ένα μέρος από τις εισφορές τους που όφειλαν να καταβάλλουν και έτσι οι μετανάστες κατέληγαν να μην μπορούν να συμπληρώσουν τον απαιτούμενο αριθμό ενσήμων προκειμένου να ανανεώσουν την άδειά τους. Έτσι αρκετοί βρέθηκαν «χωρίς χαρτιά». Με την νομιμοποίηση του 1998, ένας μικρός αριθμός Βουλγάρων μεταναστών βελτίωσε την επαγγελματική του θέση και αρκετοί απέκτησαν κοινωνική ασφάλιση. Σύμφωνα με τα στοιχεία της απογραφής του 2001, οι Βούλγαροι που κατοικούσαν στην Ελλάδα ήταν 35.104, 60% των οποίων ήταν γυναίκες. Τα 4/5 εξ αυτών δήλωναν ότι είχαν έλθει στην Ελλάδα για να εργαστούν.

Κεφάλαιο 3

Κοινωνική Πολιτική

3.1. Η κοινωνική πολιτική ως μέσο επίτευξης της κοινωνικής ευημερίας

Με την αναφορά στην Κοινωνική Πολιτική ως πεδίο οργανωμένης άσκησης πολιτικών καθώς και οργανωμένη κρατική παρέμβαση ως προς την κάλυψη αναγκών – σε ατομικό και συλλογικό επίπεδο – στοχεύει στη ρύθμιση της κοινωνικής αναπαραγωγής και την εξασφάλιση της κοινωνικής συνοχής. Η επίτευξη της κοινωνικής ευημερίας καθιστά βαρυσήμαντο στόχο επίτευξης που πάραυτα δεν αποτελεί αναγκαίο στόχο αλλά λειτουργεί ως ένα εργαλείο επίτευξης μιας ευρύτερης «κοινωνιακής πολιτικής» σε εποχές αναδιάρθρωσης κοινωνικών δομών και σχέσεων.

Κατά αυτόν τον τρόπο, διαφαίνεται ότι η κοινωνική ευημερία είναι μια από τις παραμέτρους που ορίζει ο Midgley⁵⁷ (1997), οι οποίες συνθέτουν και σηματοδοτούν τον όρο «κοινωνική πολιτική». Επιπρόσθετα, ο Midgley αναφέρεται στην ανάλυση των προγραμμάτων που σχεδιάζονται και εφαρμόζονται ενόψει των εκάστοτε κοινωνικών συνθηκών, των αιτιοτήτων που συντελούν στον μετασχηματισμό των κοινωνικών παροχών, και στην ανάπτυξη πρωτοβουλιών, για την τελική προώθηση της ευημερίας.

Στο ίδιο θεωρητικό πλαίσιο, ο Spicker⁵⁸ καθόρισε ως βασικό αντικείμενο της κοινωνικής πολιτικής τις στρατηγικές δράσεις που σχεδιάζουν, οργανώνουν και εφαρμόζουν οι δημόσιοι και ιδιωτικοί φορείς για την επίτευξη της κοινωνικής ευημερίας του συνόλου. Συνεπώς, στο επίκεντρο της κοινωνικής πολιτικής εντοπίζονται το κράτος πρόνοιας και οι κοινωνικές υπηρεσίες, τα οποία αμφότερα, αναπτύσσουν δράσεις στους τομείς της παιδείας, της ασφάλισης, της υγείας, της απασχόλησης, της κατοικίας και της φροντίδας των ευπαθών ομάδων.

Ως εκ τούτου, διακρίνονται δύο (2) επίπεδα άσκησης της Κοινωνικής Πολιτικής:

- Σε κεντρικό επίπεδο εντάσσονται τα αρμόδια Υπουργεία όπου μέλημά τους είναι ο επιτελικός σχεδιασμός, ο καθορισμός των κύριων κατευθυντήριων γραμμών άσκησης της κοινωνικής πολιτικής και ο έλεγχος
- Σε τοπικό επίπεδο η κοινωνική πολιτική ασκείται από τους Οργανισμούς Τοπικής Αυτοδιοίκησης (Ο.Τ.Α.)

Εν κατακλείδι, η Τοπική Αυτοδιοίκηση είναι αρμόδια να αποφασίζει για την κοινωνική πολιτική που ασκεί, στα πλαίσια όσων ορίζονται από τον νόμο. Σε τοπικό, δε, επίπεδο και στα πλαίσια της ανάδειξης μιας τοπικής κοινωνίας των πολιτών προωθείται η συνεργασία με συλλόγους, Μη Κερδοσκοπικές Οργανώσεις και πρωτοβουλίες των πολιτών.

⁵⁷ Σακελλαρόπουλος, Θ. (2001). *Υπερεθνικές Κοινωνικές Πολιτικές την Εποχή της Παγκοσμιοποίησης*. Αθήνα: Εκδόσεις Κριτική, σ.σ. 24-25

⁵⁸ Spicker, P. (2004). *Το Κράτος Πρόνοιας*. (Πρόλογος Σακελλαρόπουλος Θεόδωρος, Βενιέρης Δημήτρης – μτφ. Οικονόμου Χαράλαμπος). Αθήνα: Εκδόσεις Διόνικος, σ.σ. 11-16

Με κύρια αναφορά στην επίτευξη ευημερίας και στον βαρυσήμαντο ρόλο του κράτους, ο κλασσικός θεμελιωτής που χάραξε τα μονοπάτια της κοινωνικής πολιτικής ως γνωστικού αντικειμένου ήταν ο R. Titmuss⁵⁹, εκφραστής της σοσιαλδημοκρατικής παράδοσης στον Αγγλοσαξονικό χώρο. Σύμφωνα με τον Titmuss, λοιπόν, η κοινωνική πολιτική συναρτάται άμεσα με τους θεσμούς οι οποίοι στοχεύουν στην επίτευξή της, μέσω της παροχής κοινωνικών αγαθών και υπηρεσιών που θεμελιώνουν το κράτος πρόνοιας.

Ως θερμός υποστηρικτής της προαγωγής μιας ηθικής και «καλής» κοινωνίας, ο Titmuss αναζήτησε τις βάσεις της δομικής οργάνωσης της πρόνοιας στο αίσθημα αλτρουισμού, επισημαίνοντας την σημασία των κοινωνικών σχέσεων για την κάλυψη των αναγκών στα πλαίσια της οικογένειας και της τοπικής κοινωνίας⁶⁰.

Παρ' όλα αυτά, αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι με την εγκαθίδρυση και λειτουργία του κράτους πρόνοιας, κατά τον Titmuss, δεν προάγονταν μόνο η ευημερία αλλά και η πιθανότητα παραγωγής δυστυχίας (illfare αντί για welfare). Βέβαια, ο σχεδιασμός και η εφαρμογή κοινωνικής πολιτικής δεν περιορίζεται μόνο στο κράτος, αλλά επεκτείνεται ως δυνατότητα και στις μεγάλες επιχειρήσεις, οι οποίες διαδραματίζουν έναν καίριο ρόλο στην τελική επίτευξη της ευημερίας. Αυτό όμως απαιτεί πνεύμα αλληλεγγύης και ηθική ακεραιότητα, στοιχεία που εκλείπουν από την «Ανεύθυνη Κοινωνία», όπως θεωρούσε την καπιταλιστική κοινωνία της εποχής του.

Το γεγονός αυτό επισημαίνεται και από τον J. Midgley, ο οποίος υποστήριζε ότι η κοινωνική ευημερία καθιστά κύριο στόχο της κοινωνικής πολιτικής, και ως εκ τούτου συναρτά την επίτευξή της με την διαχείριση των κοινωνικών προβλημάτων και την μεγιστοποίηση των κοινωνικών ευκαιριών.

Αναμφισβήτητο είναι, λοιπόν, το γεγονός ότι το κράτος πρόνοιας επικεντρώνεται στην υποστήριξη και ουσιαστική ενίσχυση των αδύναμων πληθυσμών του κράτους. Εντούτοις, ο ρόλος του δεν περιορίζεται μόνο στην πάταξη των ανισοτήτων, αλλά και σε μια σειρά μέτρων και παρεμβάσεων, που διευρύνουν τον ρόλο του κράτους και αυξάνουν την κοινωνική αναπαραγωγή. Από τα πρώτα, δε, χρόνια διαμόρφωσης του Κράτους Πρόνοιας, λειτούργησε ως προέκταση της κυβερνητικής πολιτικής παρέμβασης στην οικονομία, για την τροποποίηση της αξιοποίησης και της αναδιανομής του κεφαλαίου.

Έτσι, η οικονομική και κοινωνική κρατική παρέμβαση στο πλαίσιο του Κράτους Πρόνοιας, αφενός αφορά την στήριξη της αγοράς και την προαγωγή της σχέσης αγοράς-κράτους, και αφετέρου την αντιμετώπιση των συνεπειών που επιφέρει η υπερδραστηριότητα της αγοράς, ως προς την ενδυνάμωση της σχέσης κράτους-αγοράς στους πολίτες.

Διαφαίνεται, λοιπόν, ότι το Κράτος Πρόνοιας λειτουργεί ως δικλείδα ασφαλείας μεταξύ αγοράς - κράτους - πολιτών, ελέγχοντας την ανεξέλεγκτη, άναρχη και χωρίς φραγμούς δράση των φορέων της αγοράς και του μεταξύ τους ανταγωνισμού, προστατεύοντας τους μισθωτούς εργαζόμενους από φαινόμενα φτώχειας, οικονομικής εκμετάλλευσης, και εξαθλίωσης.

⁵⁹ Στασινοπούλου, Ο. (2006). *Κράτος Πρόνοιας*, Αθήνα: Εκδόσεις GUTENBERG, σ.σ. 25-26

⁶⁰ Ο.π., σ.σ. 82-84

Η κοινωνική πολιτική⁶¹, λοιπόν, νοείται ως το πλέγμα των δράσεων του σύγχρονου κοινωνικού κράτους που αποβλέπουν στην κοινωνική προστασία των εργαζομένων και πολιτών έναντι των κοινωνικών κινδύνων, στην έκφραση της κοινωνικής αλληλεγγύης έναντι των κοινωνικών ανισοτήτων και της φτωχοποίησης και στην εξασφάλιση της κοινωνικής συνοχής με την επίλυση των κοινωνικών προβλημάτων. Στον πυρήνα της σύγχρονης κοινωνικής πολιτικής βρίσκονται η αποεμπορευματοποίηση των παρεχόμενων υπηρεσιών κοινωνικής προστασίας για κάθε εργαζόμενο ή πολίτη ξεχωριστά, η κοινωνικοποίηση του κόστους των υπηρεσιών και η επίτευξη υψηλότερης κοινωνικής ευημερίας. Στο πλαίσιο αυτό αποεμπορευματοποιείται και η ίδια η εργασία. Τα βασικά εργαλεία σε αυτήν τη διαδικασία είναι ο κρατικός προϋπολογισμός και η αναδιανομή του εθνικού εισοδήματος σε κατευθύνσεις που ορίζονται από τις πολιτικές επιλογές των πολιτών σε μία δημοκρατική κοινωνία.

Ως ιστορικά φαινόμενα στον χώρο και τον χρόνο, η κοινωνική πολιτική⁶² και το κοινωνικό κράτος δεν παρουσιάζονται ούτε εκδηλώνονται με ενιαίο τρόπο. Ο ιδεότυπος ή οι ιδεότυποι που χρησιμοποιούμε για τον ορισμό τους περιλαμβάνουν όλα εκείνα τα χαρακτηριστικά που εν τέλει τα προσδιορίζουν ως κοινωνικά φαινόμενα, με προεξέχων το στοιχείο της αποεμπορευματοποίησης των κοινωνικών αναγκών και των κινδύνων. Στην εμπειρική-ιστορική πραγματικότητα παρουσιάζονται, ωστόσο με πολλές μορφές και τύπους.

Η κυρίαρχουσα σήμερα τυπολογία είναι του G. Esping-Andersen, η οποία άντλησε το υλικό της από τις αναλύσεις του K. Marx και του K. Polanyi για την έννοια του εμπορεύματος και τον εμπορευματικό χαρακτήρα της εργασίας στον καπιταλισμό. Αυτή η τυπολογία διακρίνει το σκανδιναβικό ή σοσιαλδημοκρατικό μοντέλο με τις υψηλές κοινωνικές δαπάνες και την καθολική κάλυψη, το συντηρητικό ή ηπειρωτικό μοντέλο με τις χαμηλότερες συγκριτικά έχοντας ως βάση την εργασία και το αγγλοσαξονικό ή υπολειμματικό μοντέλο κοινωνικού κράτους με τις ελάχιστες δυνατές αλλά με καθολική κάλυψη όλων των πολιτών είναι ορισμένα στοιχεία διαφοροποίησης που εκφράζουν και τον βαθμό αποεμπορευματοποίησης της εργασίας. Θα πρέπει να σημειωθεί, ωστόσο, ότι αυτές οι τυπολογίες ερμηνεύουν μερικώς τις σημερινές πραγματικότητες των κοινωνικών κρατών καθώς πολλά στοιχεία και χαρακτηριστικά του κοινωνικού κράτους μεταβάλλονται και τροποποιούνται. Οι μεταρρυθμίσεις των τελευταίων τριάντα χρόνων έχουν οδηγήσει σε συγκλίσεις, στην επιλογή μεικτών συστημάτων, στην υιοθέτηση αρχών και πολιτικών από άλλους τύπους κοινωνικών κρατών, προκειμένου να εξασφαλιστεί η βιωσιμότητά τους. Ωστόσο, το ύψος των κοινωνικών δαπανών και η αρχή της καθολικής κάλυψης των αναγκών εξακολουθούν να παραμένουν τα σοβαρότερα κριτήρια της τυπολογικής κατάταξης των σύγχρονων κοινωνικοπολιτικών συστημάτων.

Ένα σοβαρό ζήτημα της ανάλυσης του σύγχρονου κοινωνικού κράτους είναι η σχέση του με την οικονομία. Αυτή η σχέση είναι σύνθετη και δεν επιδέχεται μονομερείς ή ιδεολογικές ερμηνείες. Εφόσον η βασική χρηματοδότηση του κοινωνικού κράτους προέρχεται από την αναδιανομή του εισοδήματος, τότε η οικονομία, η καπιταλιστική οικονομία πρέπει να παράγει πλούτο προκειμένου να εξακολουθήσει η αναδιανομή. Η αλληλεγγύη πρέπει να εκδηλώνεται ως αλληλεγγύη προς περισσότερη ευημερία και όχι ως αλληλεγγύη προς τη φτώχεια. Αυτή η διαπίστωση προϋποθέτει μια δυναμική οικονομία, τεχνολογικά προηγμένη, με μία τάξη υπεύθυνων επιχειρηματιών που αναλαμβάνει επενδύσεις σε τομείς καινοτομίας και τεχνολογικής αιχμής. Η επικέντρωση της

⁶¹ Σακελλαρόπουλος, Θ., Οικονόμου, Χ., Σκαμνάκης, Χ., Αγγελάκη, Μ. (2018). *Κοινωνική Πολιτική*. Αθήνα: Εκδόσεις Διόνικος, σ. 11

⁶² Ο.π., σ.σ. 11-14

αύξησης της ανταγωνιστικότητας της οικονομίας στη μείωση των μισθών και των κοινωνικών δαπανών παραπέμπει σε οικονομίες καθυστερημένες εντάσεως εργασίας και οπισθοδρομικές. Τελικά, το σύγχρονο κοινωνικό κράτος και οι κοινωνικές πολιτικές διαμορφώθηκαν ιστορικά ως αδιάσπαστο στοιχείο και χαρακτηριστικό των προηγμένων βιομηχανικά κοινωνιών και όχι των καθυστερημένων. Η υψηλή οικονομική επίδοση μίας χώρας συνδέεται με την ανάδυση των κοινωνικών πολιτικών, είτε αυτές εκδηλώνονται ως κοινωνική προστασία, συνεπώς και συντήρηση της εργατικής δύναμης, είτε ως επένδυση στο ανθρώπινο δυναμικό ή ως μέσον για τη διατήρηση της κοινωνικής ειρήνης και της συνοχής. Η κοινωνική πολιτική αποτελεί από μόνη της παραγωγικό συντελεστή στη σύγχρονη καπιταλιστική οικονομία. Αυτόν τον δρόμο ακολουθούν αργά αλλά σταθερά και οι νέες οικονομίες της Κίνας, της Ινδίας, της Ρωσίας και άλλων χωρών της πρόσφατης παγκοσμιοποίησης.

Ωστόσο, η άσκηση κοινωνικής πολιτικής και η επέκταση του κοινωνικού κράτους και των κοινωνικών δαπανών σε κάθε εθνικό κράτος έχουν και οικονομικά όρια. Για τις επιχειρήσεις είναι το ποσοστό και τα όρια κέρδους και για το κράτος τα φορολογικά και κοινωνικοασφαλιστικά έσοδα (εισφορές) με ό,τι αυτό συνεπάγεται σε όρους ανάπτυξης και ανταγωνιστικότητας. Οι δύο αυτοί περιορισμοί εκδηλώνονται κάθε φορά στις ελεύθερες συλλογικές διαπραγματεύσεις επιχειρήσεων-συνδικάτων αλλά και κράτους σε πολλές περιπτώσεις στο πλαίσιο των κρατικών πολιτικών που ανάλογα με τον κοινωνικό και πολιτικό συσχετισμό δυνάμεων οδηγούν σε νέες ισορροπίες τη σχέση κοινωνικού και οικονομικού στοιχείου. Η διαρκής αυτή κίνηση και η κοινωνική διαπάλη⁶³ που παίρνει τη μορφή του κοινωνικού διαλόγου στο Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Μοντέλο θέτουν και επαναπροσδιορίζουν συνεχώς τα όρια μεταξύ οικονομίας και κοινωνίας.

Οι συνθήκες παγκοσμιοποίησης και το κοινωνικό ντάμπινγκ εξασθενούν τις κοινωνικά προσανατολισμένες δυνάμεις των συνδικάτων και της πολιτικής και επιτείνουν την αστάθεια των κοινωνικών συστημάτων προς όφελος των επιχειρήσεων. Απομένει στην πολιτική και τις πολιτικές ελίτ να επεξεργάζονται και να βρίσκουν τελικά τη χρυσή τομή που θα διασφαλίζει την πολύ καλή οικονομική επίδοση με την επαρκή που θα διασφαλίζει την πολύ καλή οικονομική επίδοση με την επαρκή κοινωνική προστασία. Η ενότητα οικονομικής και κοινωνικής πολιτικής είναι το τελικό ζητούμενο.

Επιστημολογικά, η έννοια του κράτους⁶⁴ κυρίως στη μαρξιστική της εκδοχή, γνωρίζει μία νέα αναλυτική ερμηνεία καθώς προτείνεται το κράτος να κατανοείται ως «σχέση» και όχι πλέον ως «εργαλείο». Οι όροι συγκρότησης της σύγχρονης κοινωνικής πολιτικής και του κοινωνικού κράτους είναι η οικονομία της αγοράς και το καπιταλιστικό σύστημα. Στην οικονομία της αγοράς, τα προϊόντα της ανθρώπινης εργασίας αποκτούν τη μορφή του εμπορεύματος. Το ίδιο συμβαίνει και με την εργασία του άμεσου παραγωγού (εργαζόμενου). Η εργασία μετατρέπεται σε εμπόρευμα που αγοράζεται και πουλιέται ενώ ο ίδιος ο εργαζόμενος παραμένει απροστάτευτος καθώς δεν διαθέτει μέσα παραγωγής για να εξασφαλίσει την επιβίωση του. Η επιδίωξη αναζήτησης κοινωνικής πολιτικής εκτός της οικονομίας της αγοράς σε προβιομηχανικές κοινωνίες είναι λογικά και ιστορικά μία λανθασμένη υπόθεση εργασίας. Η δεύτερη θέση αναφέρεται στα αντικείμενα και τους στόχους της κοινωνικής παρέμβασης. Αυτοί είναι: α) οι κοινωνικοί κίνδυνοι που επιτάσσουν πολιτικές κοινωνικής προστασίας, β) οι κοινωνικές ανάγκες, οι ανισότητες και η φτώχεια που επιβάλλουν πολιτικές κοινωνικής αλληλεγγύης και γ) τα κοινωνικά προβλήματα τα οποία ωθούν σε

⁶⁴ Σακελλαρόπουλος, Θ., Οικονόμου, Χ., Σκαμνάκης, Χ., Αγγελάκη, Μ. (2018). *Κοινωνική Πολιτική*. Αθήνα: Εκδόσεις Διόνικος, σ.σ. 27-28

μέτρα και πολιτικές για τη διατήρηση της κοινωνικής συνοχής. Η εμπειρία⁶⁵ επιβεβαιώνει ότι οι κοινωνικοί κίνδυνοι, οι ανάγκες και τα προβλήματα είναι φαινόμενα ιστορικά και εξελισσόμενα. Συνδέονται κυρίως αλλά όχι αποκλειστικά με το πρότυπο οργάνωσης μίας οικονομίας, μίας χώρας, ενός πολιτικού συστήματος. Η τρίτη θέση περιγράφει τον σκοπό⁶⁶ του σύγχρονου κοινωνικού κράτους. Πρόκειται όχι για την ατομική ή την ομαδική αλλά για την γενική, συλλογική και θεσπισμένη έκφραση κοινωνικής αλληλεγγύης, η οποία υλοποιείται από τον κορυφαίο κοινωνικό θεσμό και από την υπέρτατη μορφή συλλογικότητας που είναι το κράτος. Αλληλεγγύη, συλλογικότητα και κοινωνική δικαιοσύνη εκφράζουν την αξιολογική διάσταση της κοινωνικής πολιτικής. Αξιολογική, με την έννοια του προτάγματος της κοινωνικής προστασίας και της συνοχής αλλά και της πολιτικής πράξης για την επίτευξή της. Αυτή η διπλή συλλογικότητα, που περιλαμβάνει σκοπό και μέσα αναδεικνύει το πολιτικό πεδίο και την πολιτική συγκρότηση σε κρίσιμους παράγοντες διαμόρφωσης και ανάπτυξης κοινωνικών πολιτικών.

Επομένως, πρόκειται για μία αλληλεγγύη όχι σταθερή, γραμμική και στατική αλλά ρέουσα και κινητική που μεταβάλλει ένταση, μορφές και εύρος ανάλογα με την ιστορική συγκυρία και τον κοινωνικό ανταγωνισμό. Η τέταρτη θέση αναφέρεται στην ουσία της κοινωνικής πολιτικής. Πώς επιτελεί τον ρόλο της; Τα διακηρυκτικά κείμενα των κυβερνήσεων έχουν ένα ηθικό βάρος. Η νομοθετική οδός διαμορφώνει αναμφισβήτητα κοινωνικές σχέσεις όπως πχ η υιοθέτηση των ωραρίου εργασίας που επηρεάζει τη διαδικασία και τους όρους συσσώρευσης του κεφαλαίου. Το σημαντικότερο, ωστόσο, εργαλείο το οποίο διαθέτει το σύγχρονο κοινωνικό κράτος είναι οι πόροι που προέρχονται από αναδιανομή του παραγόμενου κοινωνικού εισοδήματος. Πρόκειται για αναδιανομή πόρων, η οποία συντελείται δια μέσου του κρατικού προϋπολογισμού ή μεταξύ των τάξεων ή των γενεών με την εγγύηση του κράτους. Αυτή η αναδιανεμητική διαδικασία παρουσιάζεται ως μία δευτερογενής διανομή εισοδήματος που επιτελεί το κράτος με πολιτικά και κοινωνικά κριτήρια.

Η πρωτογενής διανομή του κοινωνικού προϊόντος συντελείται από την αγορά η οποία ανταμείβει τους συντελεστές παραγωγής με οικονομικά κριτήρια και σύμφωνα με τη συμβολή τους στην παραγωγή του τελικού προϊόντος. Η αναδιανομή του εισοδήματος⁶⁷ την οποία επωμίζεται το κοινωνικό κράτος έχει στόχο την προστασία των εργαζομένων από τους κοινωνικούς κινδύνους, καλύπτοντας τις κοινωνικές τους ανάγκες, μετριάζοντας τις κοινωνικές ανισότητες και αντιμετωπίζοντας τα κοινωνικά προβλήματα που προκαλεί η άναρχη λειτουργία της οικονομίας της αγοράς. Πρέπει να τονιστεί ότι αυτή η αναδιανεμητική διαδικασία δεν είναι συγκυριακή, διορθωτικού χαρακτήρα ή μεμονωμένη πράξη (π.χ. εφάπαξ βοήθεια, προγράμματα ορισμένου χρόνου για την αντιμετώπιση ανθρωπιστικών κρίσεων) αλλά είναι μία συνεχής διαδικασία η οποία ιστορικά και στην εξέλιξή της εκβάλλει στη θεμελίωση κοινωνικών δικαιωμάτων με την εγγύηση του κράτους.

Τέλος, η πέμπτη θέση αναφέρεται στο μέσον για την επίτευξη των κοινωνικών στόχων· αυτό είναι η Δημοκρατία ως το πολιτικό σύστημα και ο αναγκαίος όρος στο πλαίσιο του οποίου αναπτύσσονται οι λειτουργίες του σύγχρονου κοινωνικού κράτους. Με το δικαίωμα καθολικής ψηφοφορίας, οι εργαζόμενοι και πολίτες, μέσα από την έγκριση των προγραμμάτων των πολιτικών κομμάτων και τις ελεύθερες εκλογές καθορίζουν και αποφασίζουν για τις κοινωνικές πολιτικές, το

⁶⁷ Σακελλαρόπουλος, Θ., Οικονόμου, Χ., Σκαμνάκης, Χ., Αγγελάκη, Μ. (2018). *Κοινωνική Πολιτική*. Αθήνα: Εκδόσεις Διόνικος, σ. 29

είδος αλληλεγγύης και την κοινωνική προστασία που επιθυμούν και εκφράζουν τα συμφέροντά τους. Παράλληλα, το δημοκρατικό σύστημα εξασφαλίζει την κοινωνική συμμετοχή και τη σύμπραξη και άλλων κοινωνικών θεσμών στη διαμόρφωσή τους, όπως των εργαζομένων, συνδικάτων τους, των κοινωνικών οργανώσεων κα. Ο δημοκρατικός και κοινωνικός διάλογος και η διαβούλευση αναδεικνύονται σε σημαντικούς όρους παραγωγής κοινωνικών πολιτικών και συστατικό στοιχείο του κοινωνικού κράτους. Ταυτόχρονα, με την εγγυημένη ανεξαρτησία της Δικαιοσύνης, στο πλαίσιο της διάκρισης των εξουσιών, τα κοινωνικά δικαιώματα των πολιτών διεκδικούνται και προστατεύονται.

Είναι, τελικά, το στοιχείο της πολιτικής Δημοκρατίας που διαφοροποιεί ουσιαστικά το σύγχρονο κοινωνικό κράτος από τα, κορπορατίστικης συγκρότησης, φασιστικά ή ναζιστικά κράτη και τις πολιτικές κοινωνικής προστασίας τις οποίες ιστορικά εφάρμοσαν. Ο κοινωνικός αποκλεισμός είναι η συνθήκη στην οποία υπάρχει συνδυασμός κοινωνικής απομόνωσης, έλλειψη οικονομικών πόρων και περιορισμένης πρόσβασης στα κοινωνικά και πολιτικά δικαιώματα.

Η έννοια του κοινωνικού αποκλεισμού⁶⁸ μπορεί να υποβοηθήσει στην εστίαση σε συγκεκριμένες κοινωνικές ομάδες, εντούτοις ενδέχεται να απομακρύνει την προσοχή μας από την τάση γενικής όξυνσης των κοινωνικών ανισοτήτων και να υποδαυλίζει τις καθολικές προσεγγίσεις στην κοινωνική προστασία. Η κύρια υπόθεση του μεταπολεμικού προτύπου κοινωνικής ασφάλισης που βασίστηκε σε ένα καθολικό κύκλο ζωής στα πρότυπα της καριέρας και της οικογενειακής δομής εμφανίζεται να αντιστοιχεί πλέον σε έναν ολοένα και μειούμενο αριθμό ανθρώπων, με νέες μορφές κοινωνικής μειονεξίας να αναδύονται. Η συγκεκριμένη κρίση στην κοινωνική πολιτική απαιτεί ένα εκ νέου συλλογισμό των εννοιών της ιδιότητας του πολίτη και της αλληλεγγύης.

Υφίστανται τρία κύρια παραδείγματα προσδιορισμού του αποκλεισμού καθένα από τα οποία θεμελιώνεται σε μία διαφορετική αντίληψη της ένταξης και της ιδιότητας του πολίτη: Στο παράδειγμα της αλληλεγγύης, ο κοινωνικός αποκλεισμός αποτελεί διάρρηξη του κοινωνικού δεσμού μεταξύ του ατόμου και της κοινωνίας που είναι πολιτισμική και ηθική παρά οικονομική. Τα πολιτισμικά όρια δημιουργούν κοινωνικά κατασκευασμένες δυϊστικές κατηγορίες για την κατάταξη του κόσμου και της κοινωνίας, επικαθορίζοντας τους φτωχούς, τους άνεργους και τις εθνοτικές μειονότητες ως παρεκκλίνοντες, εκτός του κοινωνικού συνόλου. Στο παράδειγμα της εξειδίκευσης, ο αποκλεισμός αντικατοπτρίζει τις κοινωνικές διακρίσεις. Η κοινωνική διαφοροποίηση, ο οικονομικός καταμερισμός της εργασίας και η κατάτμηση των σφαιρών της κοινωνικής ζωής δεν θα έπρεπε να δημιουργούν ιεραρχικά κατηγοριοποιημένες κοινωνικές κατηγορίες, αν οι αποκλεισμένοι άνθρωποι έχουν την ελευθερία να κινούνται πέρα των ορίων και εάν οι σφαίρες της κοινωνικής ζωής που κυριαρχούνται από διαφορετικές αρχές τηρούν αποστάσεις από νομικούς όρους.

Το τρίτο επιστημονικό παράδειγμα εκλαμβάνει τον κοινωνικό αποκλεισμό ως αποτέλεσμα της δημιουργίας μονοπωλίων συγκεκριμένων κοινωνικών ομάδων. Ισχυρές κοινωνικές ομάδες επιδεικνύοντας συχνά διακριτές πολιτισμικές ταυτότητες και θεσμούς, περιορίζουν την πρόσβαση σε πόρους στους «εκτός» μέσω της διαδικασίας της κοινωνικής περιχαράκωσης.

Πρότερες οικονομικές και κοινωνικές αναχαιτίσεις επέφεραν μεταβολή στο «φαντασιακό της ηθικής», αποδίδοντας πολλαπλές νοηματοδοτήσεις της «φτώχειας» και της «ανεργίας». Με παρόμοιο τρόπο, οι σύγχρονες αλλαγές που λαμβάνουν χώρα, αναδεικνύουν νέες εκφάνσεις του

⁶⁸ Silver, H. (1994). *Social Exclusion and Social Solidarity: Three Paradigms*. International Review, σ.σ. 539-549 <https://gsdrc.org/document-library/social-exclusion-and-social-solidarity-three-paradigms/>

κοινωνικού μειονεκτήματος - την κατωτερότητα, την νέα φτώχεια και την κοινωνική περιθωριοποίηση.

Ο όρος του «αποκλεισμού»⁶⁹ έγινε διαδεδομένος στην διάρκεια της δεκαετίας του 1960 στη Γαλλία και απέδιδε μία ιδεολογική χροιά αναφορικά με τους πτωχούς της χώρας - τους αποκλεισμένους. Ως πατέρας της έννοιας του «αποκλεισμού», ο Rene Lenoir αναφέρθηκε στον εντοπισμό του αποκλεισμού ως ένα κοινωνικό πρόβλημα που απομόνωνε τις κοινωνικά ευπαθείς ομάδες του πληθυσμού, αφήνοντάς τους ακάλυπτους από κάθε είδους κοινωνικής ασφάλισης. Μάλιστα, η Αριστερά της Γαλλίας, κατά τη δεκαετία του 1970, διέκρινε τον υποκειμενικό και αντικειμενικό αποκλεισμό. Ο υποκειμενικός αποκλεισμός, εμπνευσμένος από την θεωρία της ύπαρξης του Jean-Paul Sartre καθώς και της συμμετοχικής ιδεολογίας της καθολικής κοινωνικής δράσης που αναφερόταν στην αποξένωση και την απώλεια κάθε είδους αυτονομίας που υπόκεινται οι ομάδες αυτές του πληθυσμού εξαιτίας του αναπτυγμένου καπιταλισμού. Στην περίπτωση αυτή, η απόδοση της έννοιας του «αποκλεισμού» απομακρύνονταν από την πολιτική σφαίρα και αναφερόταν στην αντιμετώπιση του ατόμου ως ένα αντικείμενο.

Εάν όμως ο κοινωνικός αποκλεισμός και η κοινωνική ένταξη χρησιμοποιούνταν ως ιδεολογικές έννοιες κατά τη δεκαετία του 1970, τότε η οικονομική ανάκαμψη από την πετρελαϊκή κρίση κατέστησε ξεκάθαρο σε τμήματα του πληθυσμού ότι θα αποκλείονταν από την οικονομική ανάπτυξη. Εξ αυτού, στα τέλη της δεκαετίας του 1970, η αναφορά στους κοινωνικά αποκλεισμένους αφορούσε όσους η οικονομική ανάπτυξη είχε λησμονήσει.

Ο κοινωνικός αποκλεισμός εμπεριέχει έναν κίνδυνο για κάθε άτομο αφενός υπό όρους υλισμού και αφετέρου συμβολικής διάδρασης με την ευρύτερη κοινωνία. Σύμφωνα με την Ντυρκεμιανή ρητορική, ο αποκλεισμός απειλεί την κοινωνία ως ολότητα με την απώλεια συλλογικών αξιώσεων και ως εκ τούτου, την διάλυση της κοινωνικής ενότητας.

3.2. Κοινωνικές αναπαραστάσεις – «Εμείς» και οι «Άλλοι»

Η έννοια της ταυτότητας, λοιπόν, συνεχώς ανακατασκευάζεται καθώς επηρεάζεται από τις πολλαπλές φωνές που ακούγονται μέσα σε μια κοινωνικο-πολιτισμική κοινότητα και στο πέρασμα του χρόνου. Χαρακτηρίζεται από μία ιστορικότητα αλλά και αποκτά μία μελλοντική διάσταση που υποβάλλεται σε συνεχείς μετασχηματισμούς.

Κατά σειράν, οι κοινωνικές αναπαραστάσεις παρέχουν έναν κώδικα επικοινωνίας και αποτελούν ένα χρήσιμο εργαλείο για τα άτομα καθώς με τη βοήθειά τους ερμηνεύουν και αξιολογούν τον εξωτερικό κόσμο αποδίδοντας νόημα στα αντικείμενα (έμψυχα ή άψυχα, φυσικά ή θεωρητικά) που τον απαρτίζουν. Οι κοινωνικές αναπαραστάσεις προσφέρουν ένα πλαίσιο μέσα από το οποίο μπορεί να ερμηνευθεί ο τρόπος που λειτουργεί το άτομο, η ομάδα και η κοινωνία ως σύνολο, και παρέχουν ένα πλαίσιο για την κατανόηση διαφόρων κοινωνικών φαινομένων.

Ως θεμελιωτής της έννοιας των κοινωνικών αναπαραστάσεων αποτελεί ο Serge Moscovici⁷⁰, ο οποίος επισημαίνει το γεγονός της ανάδυσης των κοινωνικών αναπαραστάσεων ως προϊόν των κοινωνικών ομάδων που επαφίονται εντός μίας κοινωνίας. Ως εκ τούτου, οι επικοινωνιακές δομές

⁶⁹ Ο.π., σ.σ. 532-534

⁷⁰ Moscovici, S. (1988). *Notes towards a description of social representations*. Paris: European Journal of Social Psychology, σ. 218

και σχέσεις συνίστανται ως ιδιάζουσας σημασίας στον εντοπισμό και μετάδοσης των κοινωνικών αναπαραστάσεων και ταυτόχρονα αποτυπώνεται η δυνατότητα ύπαρξης πολλών και διαφορετικών κοινωνικών αναπαραστάσεων του ίδιου αντικειμένου εντός των κοινωνικών δομών. Μάλιστα, στο σημείο αυτό διαχωρίζει τις συλλογικές από τις κοινωνικές αναπαραστάσεις, διευκρινίζοντας πως οι συλλογικές αναπαραστάσεις λειτουργούν ως έναν εξηγητικό μηχανισμό, ο οποίος αναφέρεται σε ένα γενικό σύνολο ιδεών και πεποιθήσεων, ενώ οι κοινωνικές αναπαραστάσεις καθιστούν φαινόμενα που πρέπει να περιγραφούν και να εξηγηθούν, οι οποίες αναφέρονται σε συγκεκριμένους τρόπους κατανόησης και επικοινωνίας. Εντός των επικοινωνιακών δικτύων εντοπίζονται οι διαδικασίες ομαλοποίησης, αλληλόδρασης και συμμόρφωσης, με τις συλλογικές πεποιθήσεις να δύνανται να επιβληθούν στο άτομο.

Ως εκ τούτου, λοιπόν, οι κοινωνικές αναπαραστάσεις αφενός παρεμβαίνουν ανάμεσα στο άτομο και τον κόσμο που το περιβάλλει βοηθώντας το άτομο στην κατανόηση των στοιχείων που απαρτίζουν τον κόσμο του, και αφετέρου διαμεσολαβούν στην επικοινωνία του ατόμου με τα άλλα άτομα. Σύμφωνα με τον Moscovici⁷¹, υπάρχουν δύο βασικοί κοινωνικο-γνωστικοί μηχανισμοί οι οποίοι δημιουργούν τις κοινωνικές αναπαραστάσεις και τις νοεί ως i) αγκυροβόληση και ii) αντικειμενοποίηση. Ειδικότερα, ο μηχανισμός της αγκυροβόλησης επιβοηθά στη διαδικασία συσχέτισης προηγούμενων κοινωνικών αναπαραστάσεων με την νέα κοινωνική αναπαράσταση ώστε να δοθεί η δυνατότητα τόσο της κατανόησης όσο και σύγκρισης αλλά και υιοθέτησης.

Σ' ότι αφορά τον μηχανισμό αντικειμενοποίησης, η αναδυόμενη κοινωνική αναπαράσταση καταφέρνει να γίνει κατανοητή μέσα από την μετατροπή της σε κάτι στοχευμένο και συγκεκριμένο που δύναται να γίνει αντιληπτό καθώς και να ελεγχθεί νοηματικά από το άτομο. Συνεπώς, οι δύο αυτοί μηχανισμοί τείνουν αφενός στην διαμόρφωση μίας κοινωνικής αναπαράστασης όπου μέσω της αγκυροβόλησης, το άτομο κατηγοριοποιεί την νέα κοινωνική αναπαράσταση, θέτοντας ως βάση τις ήδη υπάρχουσες αναπαραστάσεις και παράλληλα της ολοκλήρωσης αυτής της νοηματικής συναρμολόγησης μίας κοινωνικής αναπαράστασης μέσω του μηχανισμού αντικειμενοποίησης, τον οποίο μπορούμε να βιώσουμε μέσω των αισθήσεών μας. Αυτό άλλωστε αποτυπώνεται στον τρόπο που αναπαριστώνται οι αφηρημένες ιδέες στην μαζική κουλτούρα, με την αναπαράσταση των ιδεών ως φαινόμενα που υπάρχουν στον φυσικό κόσμο.

Διαφαίνεται, λοιπόν, πως οι κοινωνικές αναπαραστάσεις είναι ιδέες, σκέψεις, γνώσεις που λαμβάνουν την μορφή συλλογικών εικόνων για τα μέλη της κοινωνίας. Με την σειρά τους, οι εικόνες αυτές μεταδίδονται μέσω της κοινωνικής αλληλεπίδρασης, με απώτερο σκοπό την εσωτερικέυσή τους καθώς και τον σχηματισμό μιας ενιαίας κοινωνικής συνείδησης.

Μάλιστα, κατά τον Durkheim⁷², η κατανόηση των κοινωνικών αναπαραστάσεων πρέπει να γίνεται, λαμβάνοντας μία αποστασιοποιημένη στάση από τον εαυτό μιας και οτιδήποτε ενυπάρχει εξωτερικά, όπου δεν θα εξαρτάται από τις ατομικές συμπεριφορές ή τον προσωπικό χαρακτήρα αλλά η επιστήμη που καταφέρνει να διατηρεί την αυτονομία της στην αναγνώριση της φύσης των πραγμάτων. Η κατανόηση του εξωτερικού κόσμου, λοιπόν, γίνεται στη βάση των αναπαραστάσεων. Αφενός οι αναπαραστάσεις υπάρχουν νοητικά στο άτομο αφετέρου λαμβάνονται και υιοθετούνται υποσυνείδητα, υποβοηθώντας στην πρόσληψη νέας γνώσης, ιδεών και νοηματοδοτήσεων για τον κόσμο. Η στάση αυτή του Durkheim συσχετίζεται με στους σοφιστές

⁷¹ Ρήγα, Β.Α. (1991). *Από τις στάσεις στις κοινωνικές αναπαραστάσεις*. Αθήνα: Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών, σ.σ. 159-164, <https://doi.org/10.12681/grsr.630>

⁷² Pickering, W.S.F. (2014). *Durkheim and Representations*. London: Routledge, σ.σ. 14-19

του Ευρωπαϊκού Διαφωτισμού όπως οι Descartes, Hegel ή Kant, οι οποίοι κατά σειράν, έθεταν τις κοινωνικές αναπαραστάσεις ως την δίοδο για την απόκτηση γνώσης μέσω των φακών της οποίας ένας διαφορετικός κόσμος μπορεί να ιδωθεί πέραν αυτού που το άτομο προσλαμβάνει μέσω των αισθήσεων.

Κατά συνέπεια, διαφαίνεται ότι μέσα από το πρίσμα των συλλογικών αναπαραστάσεων δημιουργούνται ομοιογενείς κοινωνίες, εν αντιθέσει με τη θεωρία των κοινωνικών αναπαραστάσεων που προτείνει την παράλληλη ύπαρξη διαφόρων αναπαραστάσεων μέσα σε μία κοινωνία.

Αξίζει να αναφερθεί η θέση του Baudrillard, σύμφωνα με τον οποίο η κοινωνική αναπαράσταση διαθέτει έναν κατασκευαστικό, αυτόνομο και δημιουργικό χαρακτήρα που καταφέρνει να συνδέσει το αισθητό με το εικονικό και το αντιληπτό με την έννοια. Έτσι, λοιπόν, τα δρώντα υποκείμενα διαμορφώνουν να μεν τις προσωπικές τους ιδεολογίες αλλά υιοθετούν ταυτόχρονα το αξιακό σύστημα όπως αντικατοπτρίζεται στην υφιστάμενη πραγματικότητα. Βασικό συστατικό στοιχείο των κοινωνικών αναπαραστάσεων λογίζεται πάνω σε μία θεμελιώδη κοινωνική ουσία, με την επικοινωνιακή γλώσσα να συνιστά το οικοδόμημα για την συγκρότηση ενός κοινού πολιτισμικού πλαισίου. Άλλωστε, ο νεωτερικός δυτικός πολιτισμός θεμελιώνεται στη διαδικασία της αναπαράστασης, με την διάκριση του σημαίνοντος και σημαινομένου και άρα της σημασίας και του ίδιου του πράγματος. Από τη μια πλευρά, δομείται η πραγματικότητα και οι σχέσεις που την απαρτίζουν και από την άλλη τα σύμβολα και οι αποκωδικοποιήσεις τους που αποτελούν συστατικά στοιχεία της πραγματικότητας.

Ως εκ τούτου, τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης συνιστούν ένα αναπόσπαστο⁷³ πυλώνα της σύγχρονης κοινωνικής πραγματικότητας, δεδομένου ότι οι κοινωνικές αναπαραστάσεις αναδύονται μέσα από την επικοινωνία, ασκώντας έτσι επιρροή στην καθημερινή ζωή του ατόμου.

Ο Michel Foucault, μάλιστα, υποστήριζε ότι τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης διαθέτουν λόγο (discourse), προσδιορίζοντας τις σχέσεις με το κοινό που λογίζονται ως σχέσεις εξουσίας. Κατά αυτόν τον τρόπο, τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης τείνουν να παρουσιάζουν και να ερμηνεύουν την κοινωνική πραγματικότητα μέσα σε ένα πλαίσιο, το οποίο έχει σκηνοθετηθεί από έναν πυλώνα εξουσίας, προβάλλοντας μια ιδεατή εικόνα του κόσμου.

Εξαιτίας του ανοικτού χαρακτήρα των νοηματοδοτήσεων, ο Hall⁷⁴ υπογράμμιζε την πιθανότητα να αναδυθεί ως το πεδίο ιδεολογικής πάλης μεταξύ συγκρουόμενων νοημάτων, μιας και οι κοινωνικές ομάδες έχουν διαφορετικές προοπτικές και διαφορετική ισχύ ως προς την τελική επιβολή ενός συγκεκριμένου νοήματος. Ιδιαίτερα, δε, στις κυρίαρχες κοινωνικές τάξεις οι οποίες διαθέτουν την ικανότητα της επικράτησης ενός ηγεμονικού λόγου, εδραιώνοντας έτσι τη θέση του.

⁷³ Potter, J., (1996). *Discourse analysis and constructionist approaches: Theoretical background*. Leicester: BPS Books, σ.σ. 25-32,

https://www.researchgate.net/publication/265273243_Discourse_Analysis_and_Constructionist_Approaches_Theoretical_Background

⁷⁴ Κωνσταντινίδου, Χ. (2003). *Τα Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας και η παραγωγή νοήματος: Θεωρητικές προσεγγίσεις και προοπτικές*. Αθήνα: Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών, σ.σ. 194-196, <https://ejournals.epublishing.ekt.gr/index.php/ekke/article/view/9226/13011>

3.3 Ατομικότητα και Συλλογικότητα

Ο εαυτός⁷⁵ αποτελείται από πολλαπλές ταυτότητες και ρόλους, αποκαλύπτοντας το κατά πόσον κάθε μία από αυτές τις ταυτότητες βασίζεται σε κοινωνικές αναπαραστάσεις οι οποίες δύνανται να τροποποιηθούν ή να καταργηθούν. Η χωροχρονικότητα στην οποία διαδραματίζεται και εσωτερικεύεται η ταυτότητα, συμβάλλει στην συγκρότηση της συλλογικής ταυτότητας.

Η έννοια της «ταυτότητας⁷⁶» είναι πολυεπίπεδη και πολυσχισματική καθώς συνήθως αναφέρεται σε εθνικά στερεότυπα, στην κοινωνική ομοιότητα αλλά παράλληλα στην προσωπική ακεραιότητα, ως αποτέλεσμα μίας χρονικής συνέχειας ή ως ένα προϊόν πολιτιστικής κληρονομιάς. Στην πραγματικότητα, η έννοια της ταυτότητας έχει δύο κατεξοχήν σημασιοδοτήσεις: η μία αφορά την ομοιότητα και η άλλη την διακριτότητα. Εξετάζοντας την απόδοση του όρου επιφανειακά, η διακριτότητα αποφαίνεται να τείνει προς την ατομική ταυτότητα ενώ η ομοιόμορφη χροιά της συνδέεται με ένα αίσθημα κοινότητας μεταξύ ατόμων που συναποτελούν μία ομάδα.

Ο πρωτοστάτης της έννοιας της ατομικής ταυτότητας, Erik H. Erikson, αναφέρεται στην συνέχεια και άρα στην ομοιογένεια που κατακλύζει ένα άτομο. Ως εκ τούτου, η ταυτότητα μπορεί να λογιστεί ως προσωπική ταυτότητα και συνάμα ως συλλογική ταυτότητα. Με την σειρά τους, οι συλλογικές ταυτότητες⁷⁷ ορίζονται πριν απ' όλα ως πολιτισμικές ταυτότητες.

Εκκινώντας από τη διαπίστωση του Julien Freund ότι η απώλεια του αισθήματος συλλογικής ταυτότητας είναι γενεσιουργός παράγοντας και αιτία απόγνωσης, αυτή η απώλεια αποκρυσταλλώνεται σε αυτό που ο Erik Erikson αποκάλεσε «κρίση ταυτότητας».

Η έλλειψη του αισθήματος συλλογικής ταυτότητας αφενός προσβάλλει την ταυτότητα του πολίτη και την ομαλή του ένταξη σε ένα έθνος και αφετέρου θίγει την προσωπική ταυτότητα. Μάλιστα, αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι η τάση εγκληματοποίησης της ιστορικής αναδρομής, με έμφαση στο εθνικό παρελθόν, τείνει στην προσκόλληση στο παρόν ή το επίκαιρο, που μετατρέπεται σε αντικείμενο φαντασίωσης ως ο μόνος φορέας «προόδου» ή καλύτερου μέλλοντος, σύμφωνα με τον νεοφιλελεύθερο τρόπο ζωής.

Ειδικότερα, σε ό,τι αφορά την εθνική ταυτότητα, ως έννοια αποτελεί μία κατηγορία κοινωνικής ταυτότητας, αφού δίνει στο άτομο την αίσθηση ότι ανήκει σε μια ομάδα και συγχρόνως εκφράζει το κοινό αίσθημα των μελών της ότι ανήκουν σ' αυτή. Πρόκειται για μια πολυδιάστατη κατασκευή, καθώς περιλαμβάνει έννοιες, όπως το έθνος, η εθνικότητα, η γλώσσα, ο πολιτισμός, η κουλτούρα, τα ήθη, τα έθιμα, η θρησκεία, γεωγραφική περιοχή αλλά και τα κοινωνικο-οικονομικά δομικά χαρακτηριστικά της κοινωνίας μέσα στην οποία δρουν τα μέλη που μοιράζονται μία κοινή εθνική ταυτότητα. Βέβαια, η εθνική ταυτότητα δεν ταυτίζεται με την πολιτισμική ταυτότητα, καθώς η δεύτερη σχετίζεται με την ευρύτερη έννοια του πολιτισμού και δεν εξαντλείται στα κοινά στοιχεία που συγκροτούν την εθνική ταυτότητα.

Έτσι, σύμφωνα με τον Gellner,⁷⁸ τα έθνη αποτελούν νοητά κατασκευάσματα των ανθρώπινων πεποιθήσεων με στόχο την συγκρότηση κοινωνικών δεσμών με βάση την αλληλεγγύη. Όμως, διαφαίνεται να προκύπτουν δύο είδη έθνους για τον Gellner: i) το πολιτισμικό και ii) το

⁷⁵ Smith, A. D. (1991). *National Identity*. Reno: University of Nevada Press, σ.σ. 4-5

⁷⁶ Jacobson-Widding, A. (1983). *Identity: Personal and Socio-Cultural*. USA: Humanities Press, σ.σ. 13-15

⁷⁷ Taguieff, P. A. (2020). *Τι είναι εθνική ταυτότητα;* <https://booksjournal.gr/gnomes/3092-ti-einai-etnikh-taftothta>

⁷⁸ Gellner, E. (1992). *Έθνη και Εθνικισμός*. Αθήνα: Αλεξάνδρεια., σ.σ. 21-24

βουλησιαρχικό. Σύμφωνα με την έννοια του πολιτισμικού έθνους, οι κοινωνικοί δρώντες λογίζονται ως μέλη του ίδιου έθνους εφόσον μοιράζονται τον ίδιο πολιτισμό και άρα το ίδιο επικοινωνιακό και αξιακό σύστημα. Στον αντίποδα βρίσκεται η δεύτερη κατηγορία έθνους ως βουλησιαρχικό έθνος, το οποίο νοεί τα δρώντα υποκείμενα ως μέλη του ίδιου έθνους με την προϋπόθεση της αναγνώρισης από τα υπόλοιπα μέλη. Ακολουθώντας αυτήν την συλλογιστική, διαφαίνεται πως δεν υφίσταται κάποιος *a priori* ορισμός για το έθνος παρά αναγνωρίζεται έτσι μόνο *a posteriori* δηλαδή ως μια κοινωνική οντότητα που βρίσκεται αλληλένδετη με την έννοια του «εθνικού κράτους» και όχι ως μια αμετάβλητη κοινωνική οντότητα.

Ο Hobsbawm⁷⁹ επισημαίνει μάλιστα πως το έθνος δεν αποτελεί μία αμετάβλητη κοινωνική οντότητα, αλλά ανάγει την εμφάνισή του σ' ένα ορισμένο είδος εδαφικού κράτους, το «εθνικό κράτος», οπότε τα έθνη και άρα η εθνική ταυτότητα πρέπει να αναλύονται βάσει των πολιτικών, κοινωνικών και οικονομικών απαιτήσεων των εκάστοτε κοινωνιών.

Κατά τον Smith,⁸⁰ η επεξήγηση του όρου «εθνική ταυτότητα» παίρνει διάφορες προεκτάσεις με κυρίαρχα δύο μοντέλα, το «δυτικό μοντέλο του έθνους» που χαρακτηρίζεται ως το «έθνος του πολίτη» και το «μη δυτικό μοντέλο του έθνους», που αναδύεται μέσα από τις διαδικασίες διαμόρφωσης της εθνικής ταυτότητας στις χώρες της Ασίας. Ειδικότερα, το «δυτικό μοντέλο του έθνους» αναδύθηκε από τα δυτικά κράτη στα οποία τα έθνη διαθέτουν αγαθά, τα οποία επιτρέπεται να επωμίζονται μόνο από τα μέλη της συγκεκριμένης εθνικής ομάδας. Σ' αυτό το πλαίσιο, τα έθνη νοούνται ως «πολιτισμικές κοινότητες», οι οποίες ενώνονται υπό την αιγίδα μιας ενιαίας πολιτικής διοίκησης και μιας κοινής κουλτούρας, που περιλαμβάνει μύθους, κοινές ιστορικές μνήμες, σύμβολα και παραδόσεις. Στον αντίποδα εντοπίζεται το «μη δυτικό μοντέλο του έθνους», το οποίο οικοδομείται βάσει κοινής καταγωγής, ενός κοινού παρελθόντος και μίας κουλτούρας που προσκολλάται στην παράδοση, δίχως να παρέχεται η δυνατότητα στο άτομο να επιλέξει το έθνος στο οποίο επιθυμεί να ανήκει, αλλά να συνεχίζει να αποτελεί οργανικό μέλος του έθνους στο οποίο γεννήθηκε.

⁷⁹ Hobsbawm, E. J. (1994). *Έθνη και Εθνικισμός από το 1780 μέχρι σήμερα* - Πρόγραμμα, μύθος, πραγματικότητα. Αθήνα: Καρδαμίτσα, σ.σ. 28-32

⁸⁰ Smith, A. D. (1991). The Nation: Invented, Imagined, Reconstructed? *Millennium*, σ.σ. 353–368
<https://doi.org/10.1177/03058298910200031001>

3.4 Κοινωνική αφομοίωση, ένταξη και ενσωμάτωση: η χάραξη και εφαρμογή κοινωνικής πολιτικής

Οι όροι της κοινωνικής ένταξης και της ενσωμάτωσης εν γένει αφορούν το βαθμό συμμετοχής του ατόμου σε ένα κοινωνικό σύστημα. Πιο συγκεκριμένα, αναφορικά με την περίπτωση των μεταναστών, αυτές οι διαδικασίες καθορίζονται από τις συνθήκες ανασύστασης της σχέσης του ατόμου με την κοινωνία υποδοχής και τους όρους συμμετοχής σε αυτή. Πρόκειται δηλαδή για πολιτικές που καθορίζει τη διαδικασία της αφομοίωσης, της διαπολιτισμικότητας ή της ενσωμάτωσης εντός του νέου κοινωνικού περιβάλλοντος και την υιοθέτηση εκείνων που αρμόζουν περισσότερο προς τις συνθήκες και τους όρους διαβίωσης στη νέα χώρα.

Η ένταξη του μετανάστη προϋποθέτει⁸¹ την ανάπτυξη ή την εξειδίκευση μέτρων κοινωνικής οργάνωσης από μέρους του κράτους αλλά και την υιοθέτηση πρακτικών σύμφωνα με τους κανόνες της κοινωνικής οργάνωσης της χώρας υποδοχής από τον μετανάστη. Ακόμα, προϋποθέτει την εν μέρει τουλάχιστον αποδοχή των βασικών αξιών και πρακτικών διασφάλισης των όρων αναπαραγωγή της υφιστάμενης κοινωνικής οργάνωσης στη νέα χώρα. Αντίστοιχα, η ενσωμάτωση σε διάκριση από την αφομοίωση που προϋποθέτει πλήρη αποδοχή των αξιών της χώρας υποδοχής καθώς και την πλήρη άρνηση εκ της γέννησης διαφορετικής εθνοτικής ταυτότητας προσδιορίζεται κυρίως από την ανασύνθεση των αξιών της χώρας υποδοχής με τη διαμόρφωση ενός νέου μείγματος που συνεπάγεται την ισότιμη παρουσία των διαφορετικών εθνοτικών ταυτοτήτων.

Η μεταναστευτική πολιτική⁸² αναφέρεται στην ρύθμιση και τον έλεγχο των όρων εισόδου, απασχόλησης, παραμονής και αναχώρησης των μη-πολιτών μίας κοινωνίας και ταυτόχρονα διαμορφώνεται από τις πολιτικές που καθορίζουν τη διαβίωση των ήδη εγκατεστημένων μεταναστών, αναφέρεται δηλαδή στις συνθήκες ένταξης και ενσωμάτωσής τους. Με την σειρά τους αυτές οι συνθήκες καθορίζονται σε σημαντικό βαθμό από τις επιμέρους πλευρές της κοινωνικής πολιτικής που εφαρμόζονται για τους αλλοεθνείς κατοίκους μίας χώρας.

Οι όροι της ένταξης και της ενσωμάτωσης εν γένει περιγράφουν τις διαδικασίες και το βαθμό συμμετοχής του ατόμου σε ένα κοινωνικό σύστημα. Στην περίπτωση των μεταναστών, οι συνθήκες αυτές καθορίζονται από τις συνθήκες ανασύστασης της σχέσης του ατόμου με την κοινωνία υποδοχής και τους όρους συμμετοχής σε αυτή. Πρόκειται για πολιτικές που καθορίζουν σε σημαντικό βαθμό τις διαδικασίες άρνησης ορισμένων αξιών, αναφορικά με την άσκηση καθημερινών δραστηριοτήτων και την υιοθέτηση εκείνων που αρμόζουν περισσότερο προς τις συνθήκες και τους όρους διαβίωσης στη νέα χώρα.

Η ένταξη του μετανάστη προϋποθέτει την ανάπτυξη ή την εξειδίκευση μέτρων κοινωνικής οργάνωσης από μέρους του κράτους αλλά και την υιοθέτηση πρακτικών σύμφωνα με τους κανόνες της κοινωνικής οργάνωσης της χώρας υποδοχής από τον μετανάστη. Ακόμα προϋποθέτει την εν μέρει τουλάχιστον αποδοχή των βασικών αξιών και πρακτικών διασφάλισης των όρων αναπαραγωγής της υφιστάμενης κοινωνικής οργάνωσης στην νέα χώρα. Αντίστοιχα, η ενσωμάτωση⁸³ σε διάκριση από την αφομοίωση που προϋποθέτει την πλήρη αποδοχή των αξιών της χώρας υποδοχής καθώς και την πλήρη άρνηση της εκ γέννησης διαφορετικής εθνοτικής ταυτότητας προσδιορίζεται κυρίως από την ανασύνθεση των αξιών της χώρας υποδοχής με τη

⁸² Μπάγκαβος, Χ., Παπαδοπούλου, Δ. (2006). *Μετανάστευση και ένταξη των μεταναστών στην ελληνική κοινωνία*. Αθήνα: Εκδόσεις Gutenberg, σ.σ. 245-246

⁸³ Ο.π., σ. 247

διαμόρφωση εκ νέου μείγματος που συνεπάγεται την ισότιμη παρουσία των διαφορετικών εθνοτικών ταυτοτήτων.

Όλοι οι τομείς της καθημερινής ζωής⁸⁴ του ατόμου που άπτονται του δημόσιου βίου του αποτελούν τους βασικούς παράγοντες της κοινωνικής ένταξης, ως το πεδίο δραστηριοτήτων που οριοθετεί τον δημόσιο χώρο παρέμβασης όπου και συνδέεται με τους όρους εισόδου του μετανάστη και την ισότιμη πρόσβαση στις δημόσιες και κοινωνικές υπηρεσίες συγκριτικά με τον γηγενή πληθυσμό. Αντίθετα η σφαίρα του ιδιωτικού βίου και οι δραστηριότητες του ατόμου μέσα σε αυτήν παραπέμπουν στην κοινωνική ενσωμάτωση που σαφώς υποδηλώνει μία διαφορετική σχέση με τη χώρα υποδοχής και τους κατοίκους της, ως το πεδίο δραστηριότητας των πράξεων που αναφέρονται στην ιδιωτική σφαίρα.

Στις ανεπτυγμένες χώρες όπου επικρατεί η μισθωτή απασχόληση, η μεταναστευτική πολιτική καθορίζεται κατά βάση από τις ανάγκες της αγοράς εργασίας. Σ' αυτές τις κοινωνίες, το επάγγελμα και το είδος απασχόλησης του ατόμου αποτελούν έναν από τους σημαντικότερους προσδιοριστικούς παράγοντες της ταυτότητάς του. Σε αυτό το πλαίσιο, το είδος της επαγγελματικής απασχόλησης του μετανάστη αντιμετωπίζεται ως πρωταρχικός μηχανισμός ένταξής του στην κοινωνία υποδοχής. Η εργασία είναι αυτή που εξασφαλίζει την παραμονή, τα εισοδήματα αλλά και τα κοινωνικά δικαιώματα που απολαμβάνει ο μετανάστης. Το είδος εργασίας του μετανάστη διαμορφώνει σε μεγάλο βαθμό τους όρους και τις προϋποθέσεις παραμονής και δραστηριοποίησής του στη νέα κοινωνία.

Η απουσία θέσεων εργασίας (ανεργία) για τον γηγενή πληθυσμό ενδέχεται να οδηγεί σε δυσμενείς διακρίσεις κατά των μεταναστών αναφορικά με την απασχόληση και από αυτήν την άποψη αποτελεί παράγοντα αποκλεισμού τους. Επιπλέον, η ανεργία⁸⁵ συνιστά κατασταλτικό παράγοντα στην διαδικασία ένταξης του μετανάστη καθώς συνδέεται με μία ποικιλία αρνητικών φαινομένων που κυμαίνονται από τις ρατσιστικές διακρίσεις μέχρι την άρνηση αναγνώρισης των δεξιοτήτων και προσόντων των μεταναστών ή ακόμα με την μεγαλύτερη αυστηρότητα στις προϋποθέσεις ανανέωσης των εγγράφων νόμιμης παραμονής. Θα πρέπει επίσης να γίνει διάκριση μεταξύ του τρόπου εισόδου και των διαδικασιών ένταξης στη χώρα υποδοχής.

Τα βασικά ζητήματα που προκύπτουν κατά την είσοδο του μετανάστη στην χώρα υποδοχής είναι αφενός ο νόμιμος ή μη χαρακτήρας της και αφετέρου η εξασφάλιση ή όχι απασχόλησης πριν και μετά την είσοδό του. Στις περιπτώσεις που η αναχώρηση και η είσοδος στην χώρα υποδοχής γίνεται έπειτα από ειδική συμφωνία ή πρόσκληση, η είσοδος του μετανάστη είναι ομαλή και οι διαδικασίες ένταξής του λίγο ως πολύ προδιαγεγραμμένες.

Αντίθετα όταν η είσοδος στη χώρα υποδοχής γίνεται ακούσια ή εκούσια με αποκλειστική πρωτοβουλία του μετανάστη, οι όροι και οι προϋποθέσεις εισόδου λαμβάνουν χώρα χωρίς την εξασφάλιση απασχόλησης και εγγράφων νόμιμης διαμονής και συνεπώς διαμορφώνονται άλλες συνθήκες ένταξης. Σ' αυτές τις περιπτώσεις, ο μετανάστης βρίσκεται στη χώρα υποδοχής με ατομική του ευθύνη και πρωτοβουλία και η κρατική μεταναστευτική πολιτική της χώρας υποδοχής συντελεί στην ένταξη ή τον αποκλεισμό των οικονομικών μεταναστών αυτής της κατηγορίας.

⁸⁴ Μπάγκαβος, Χ., Παπαδοπούλου, Δ. (2006). *Μετανάστευση και ένταξη των μεταναστών στην ελληνική κοινωνία*. Αθήνα: Εκδόσεις Gutenberg, σ.σ. 247-250

Το πρώτο βήμα γι' αυτό είναι η αναγνώριση της ιδιόμορφης⁸⁶ παρουσίας τους και η ένταξή τους στις βασικές συνισταμένες καθορισμού της μεταναστευτικής πολιτικής. Ένα δεύτερο ερώτημα που τίθεται είναι εάν οι παράγοντες προσδιορισμού της ένταξης αυτής της κατηγορίας μεταναστών επιδρούν κατά παρόμοιο τρόπο με αυτόν που συντελείται κατά την ένταξη των μεταναστών που έχουν εισέλθει με βάση μία προγραμματισμένη μεταναστευτική πολιτική και σύμφωνα με προδιαγεγραμμένους όρους και προϋποθέσεις, αν δηλαδή η μαζική παρουσία μη-νόμιμων μεταναστών, μετατρέποντας παραδοσιακές χώρες αποστολής μεταναστών σε χώρες υποδοχής όπως συνέβη με την Ελλάδα έχει ως αποτέλεσμα την αναδιάρθρωση της βαρύτητας που έχουν οι διάφοροι παράγοντες προσδιορισμού της ένταξής τους. Από αυτήν την άποψη, πρωταρχικής σημασίας ζήτημα είναι ο προσδιορισμός του όγκου των μεταναστών που θα παραμείνουν τελικά στην χώρα. Εδώ η κρατική πολιτική αναφορικά με την απασχόληση των μεταναστών είναι καταρχήν απούσα καθώς η αγορά εργασίας ρυθμίζει μόνη της τους όρους παραμονής και εργασίας τους.

Τίθεται εύλογα ένας προβληματισμός⁸⁷ όμως ως προς την πρωταρχική σημασία της απασχόλησης του μετανάστη για την ένταξή τους στην ελληνική κοινωνία. Αυτό επειδή ενώ συνήθως η απασχόληση έπεται ή συνδέεται άρρηκτα με την επίσημη παραμονή του μετανάστη στην Ελλάδα, εμφανίζεται το «παράδοξο» φαινόμενο της μαζικής παρουσίας μεταναστών που εργάζονται αλλά δεν διαθέτουν έγγραφα νόμιμης παραμονής. Σ' αυτήν την περίπτωση ενώ ο μετανάστης εργάζεται, είτε στον επίσημο είτε στον άτυπο τομέα της οικονομίας ενδέχεται να μην απολαμβάνει των δικαιωμάτων που απορρέουν από την εργασία του και έτσι να περιορίζεται η επίδραση της απασχόλησης στην κοινωνική τους ένταξη.

Ο όρος «κοινωνική πολιτική» αναφέρεται στο ακαδημαϊκό αντικείμενο που αφορά την εφαρμογή των κοινωνικών επιστημών ως προς την μελέτη της κοινωνικής πρόνοιας. Με τον διεπιστημονικό χαρακτήρα της αποτυπώνονται οι κρατικές παρεμβάσεις που στοχεύουν στην παροχή κοινωνικής προστασίας και στην επίτευξη της κοινωνικής ευημερίας.

Από τα πρώτα χρόνια της σύστασης του Ελληνικού Κράτους και επί κυβερνήσεως του Ιωάννη Καποδίστρια, η κοινωνική πολιτική εισήχθη ως όρος στην πολιτική, την οικονομική και κοινωνική ζωή της χώρας.

Αξιοσημείωτη πρωτοβουλία πάρθηκε με την ίδρυση δημόσιων νοσοκομείων και ενός ορφανοτροφείου στην Αίγινα, ως προσπάθεια δημιουργίας ενός κράτους πρόνοιας, όπου η οικονομική ενίσχυση των ιδρυμάτων υγειονομικού και προνοιακού ενδιαφέροντος ήταν ισχυρά δομημένη ως προς την λειτουργία τους στις κατά τόπου περιοχές, εντός των ορίων του νέου κράτους.

Θέτοντας ως βάση την οικονομική πολιτική του Keynes και του συστήματος κοινωνικής ασφάλειας του Beveridge⁸⁸, επικρατούσε η γενική παραδοχή ότι το κοινωνικό κράτος πρέπει να λειτουργεί ως πυλώνας στήριξης και επίτευξης της κοινωνικής συνοχής των πολιτών, με την θέσπιση ενός καθολικού μοντέλου που εμπερικλείει ένα ευρύ φάσμα αγαθών και υπηρεσιών προνοιακού χαρακτήρα.

⁸⁷ Μπάγκαβος, Χ., Παπαδοπούλου, Δ. (2006). *Μετανάστευση και ένταξη των μεταναστών στην ελληνική κοινωνία*. Αθήνα: Εκδόσεις Gutenberg, σ.σ. 250-251

⁸⁸ Στασινοπούλου, Ο. (2006). *Κράτος Πρόνοιας*, Αθήνα: Εκδόσεις GUTENBERG, σ.σ. 61-65

3.4.1. Κοινωνική Πολιτική & Κοινωνικός Σχεδιασμός

Δεσπόζουσα θέση στον κοινωνικό σχεδιασμό κατέχει η σύνδεση και εφαρμογή του στον χώρο της κοινωνικής πολιτικής, στον οποίο αποκρυσταλλώνεται η παρεμβατική πολιτική του κράτους και η άμεση αντανάκλασή της στο άτομο. Η αντιμετώπιση των μεγάλων κοινωνικών ανισοτήτων έφερε στην επιφάνεια δύο τάσεις:

- i) την ανάπτυξη των αναδιανεμητικών στρατηγικών του εισοδήματος, ώστε να μειωθούν οι εισοδηματικές διαφοροποιήσεις ανάμεσα στις επιμέρους κοινωνικές ομάδες, αφού ένα μέρος του εισοδήματος των εχόντων θα μεταφερθεί με την μορφή των κοινωνικών παροχών στους μη έχοντες
- ii) με την αντιμετώπιση της φτώχειας και της αποστέρησης των πηγών κοινωνικής περιθωριοποίησης, αφενός από τις κυβερνήσεις με άμεσα μέτρα, και αφετέρου την προώθηση της κοινωνικής ανάπτυξης, μέσω της πρακτικής εφαρμογής κοινωνικών πολιτικών

Οι αρμοδιότητες που προκύπτουν από την Πρωτοβάθμια Τοπική Αυτοδιοίκηση μέσα από την άσκηση κοινωνικής πολιτικής, άρχισαν να διευρύνονται και να επεκτείνονται κάτω από την επίδραση παραγόντων που αποτυπώνονται ως εξής:

1. Την αποκέντρωση των κοινωνικών αρμοδιοτήτων από το κεντρικό κράτος προς τους φορείς της Τοπικής Αυτοδιοίκησης, την ανάληψη πρωτοβουλιών από τους Ο.Τ.Α. α' βαθμού καθώς και την διεκδίκηση από τα συλλογικά όργανα της αυτοδιοίκησης για λήψη νέων αρμοδιοτήτων και αντίστοιχων χρηματοδοτήσεων.
2. Τις κοινωνικές πολιτικές της Ευρωπαϊκής Ένωσης και τη χρηματοδότηση των Ο.Τ.Α. από τα Κοινοτικά Πλαίσια Στήριξης και το πρόγραμμα ΕΣΠΑ (2014-2020) για να λειτουργήσουν οι δομές παροχής κοινωνικών υπηρεσιών.
3. Η νέα χάραξη πολιτικής για την προάσπιση της κοινωνικής ένταξης⁸⁹ με το σχέδιο δράσης της Επιτροπής θα αφορά την αναγνώριση της συμβολής των μεταναστών στην Ευρωπαϊκή Ένωση και στοχεύει στην απρόσκοπτη συμμετοχή των νεοεισερχόμενων σε πολίτες για την χρονική περίοδο 2021-2027.

Μολαταύτα, το ποσοστό ανεργίας για τον Μάρτιο του 2020 ανήλθε σε 14,4% έναντι 18,1% τον Μάρτιο του 2019 με σταδιακή μείωση κατά την διάρκεια της τελευταίας πενταετίας (2015-2020), με την πάραυτα σταθερή κοινωνικο-οικονομική κατάσταση πολλών ατόμων (το 1/3 του πληθυσμού ζει σε συνθήκες φτώχειας), εμφάνιση φαινομένων εξαθλίωσης, υποβάθμιση της υγειονομικής περίθαλψης των ασφαλισμένων και μείωση των επιδομάτων σε ανασφάλιστους, ο αριθμός των οποίων έχει πολλαπλασιαστεί.

⁸⁹ EU Action Plan on Integration and Inclusion (2021-2027), <https://ec.europa.eu/migrant-integration/news/the-ec-presents-its-eu-action-plan-on-integration-and-inclusion-2021-2027>

Η οικονομική κρίση δημιούργησε νέες κοινωνικές ανάγκες και συνθήκες στην άσκηση της κοινωνικής πολιτικής των Δήμων.

Οι κυριότερες τάσεις είναι:

- Η μετατροπή των κοινωνικών αναγκών από έκτακτες παροδικού χαρακτήρα σε επιτακτικές και διαρκείας.
- Η τάση αύξησης των πληθυσμιακών ομάδων που χρήζουν κοινωνικής προστασίας.
- Η εξασθένιση των παροχών οικονομικού χαρακτήρα με την μορφή επιδομάτων σε παροχή αγαθών και υπηρεσιών με σκοπό την κάλυψη μεγαλύτερου όγκου αναγκών.
- Η εμφάνιση νέων φορέων παροχής αγαθών και υπηρεσιών κοινωνικής ωφέλειας (Μ.Κ.Ο., ιδιωτικές επιχειρήσεις στο πλαίσιο της Εταιρικής Κοινωνικής Ευθύνης).

Εν κατακλείδι, διαφαίνεται ότι ο σχεδιασμός, η υλοποίηση και ο συντονισμός πολιτικών κοινωνικής προστασίας σε επίπεδο Τοπικής Αυτοδιοίκησης, στο πλαίσιο ενός ελλειμματικού δημόσιου μοντέλου παρέμβασης κοινωνικής προστασίας, παρουσιάζει σοβαρές αδυναμίες και στρεβλώσεις. Επομένως οι κοινωνικές πολιτικές που σχεδιάζονται με βάση τη «μηχανιστική» προσέγγιση έχουν καταστεί αναποτελεσματικές για τις επιμέρους πληθυσμιακές ομάδες-στόχους.

Κεφάλαιο 4

Πολιτικές ένταξης μεταναστών

4.1 Θεσμικό – Νομοθετικό Πλαίσιο

Η σύγχρονη μεταναστευτική πολιτική αναφέρεται στην ρύθμιση και τον έλεγχο των όρων εισόδου, απασχόλησης, παραμονής και αναχώρησης των μη-πολιτών μίας κοινωνίας και ταυτόχρονα διαμορφώνεται από τις πολιτικές που καθορίζουν τη διαβίωση των ήδη εγκαταστημένων μεταναστών, αναφέρεται δηλαδή στις συνθήκες ένταξης και ενσωμάτωσής τους. Με τη σειρά τους, οι συνθήκες καθορίζονται σε σημαντικό βαθμό από τις επιμέρους πλευρές της κοινωνικής πολιτικής (εκπαιδευτική πολιτική, πολιτική στέγασης, υγείας και κοινωνικής ασφάλισης και οι πολιτικές απασχόλησης που εφαρμόζονται για τους αλλοεθνείς κατοίκους μιας χώρας.

4.1.1. Ν. 1975/1991

Η ψήφιση και εφαρμογή του ν. 1975/1991⁹⁰ με τίτλο «*Είσοδος-έξοδος, παραμονή, εργασία, απέλαση αλλοδαπών, διαδικασία αναγνώρισης αλλοδαπών προσφύγων και άλλες διατάξεις.*» διέπονταν από πολλές πρακτικές και διοικητικές αδυναμίες στην εφαρμογή του οι οποίες εμπόδισαν πολλούς από τους μετανάστες να καταθέσουν εμπρόθεσμα τις αιτήσεις τους και να αποκτήσουν τελικά την πράσινη κάρτα. Ως κυριότερες ήταν η αδυναμία των ελληνικών νοσοκομείων να εξετάσουν χιλιάδες μετανάστες που έπρεπε να προσκομίσουν πιστοποιητικό καλής υγείας για να νομιμοποιηθούν καθώς και την αδυναμία της αρμόδιας υπηρεσίας του Υπουργείου Δικαιοσύνης να εκδώσει βεβαιώσεις ποινικού μητρώου για όλους τους μετανάστες που υπέβαλλαν αίτηση.

Επιπλέον, τα γραφεία του ΟΑΕΔ που παραλάμβαναν και διεκπεραίωναν τις αιτήσεις υπέφεραν από έλλειψη ανθρώπινου δυναμικού. Ακόμα και όταν προσλήφθηκε μεγάλος αριθμός εποχικών υπαλλήλων, οι τελευταίοι υστερούσαν σε επαγγελματική κατάρτιση ώστε να ανταπεξέλθουν στον σύνθετο ρόλο τους. Εξάλλου, η διαδικασία κρίσης των αιτήσεων και λήψης των σχετικών αποφάσεων από τις αρμόδιες κατά τόπους επιτροπές επηρεάζονταν σημαντικά από την προσωπική ιδεολογία και τις προκαταλήψεις του κάθε υπαλλήλου περί «εθνικής καθαρότητας» ή «χρησιμότητας» των μεταναστών.

Επίσης σημαντικό ρόλο διαδραμάτιζε και ο τοπικός συσχετισμός οικονομικών (συμφέροντα τοπικών εργοδοτών που ζητούσαν να καλύψουν κενές θέσεις εργασίας) και πολιτικών (κομματική διαπλοκή) δυνάμεων. Δεν έλειψαν δυστυχώς και αρκετά περιστατικά διαφθοράς και χρηματισμού των αρμόδιων δημόσιων υπαλλήλων. Παρόλα αυτά, το πρόγραμμα αυτό συνέβαλλε σημαντικά στην «ομαλοποίηση» του μεταναστευτικού φαινομένου στην Ελλάδα. Τα στοιχεία που συγκεντρώθηκαν αποτέλεσαν την αφετηρία για αρκετές μελέτες των χαρακτηριστικών του μεταναστευτικού πληθυσμού και μία εκτίμηση των μεταναστευτικών ροών και αποθεμάτων.

⁹⁰ Νόμος 1975/1991 - ΦΕΚ 184/Α/4-12-1991, <https://www.e-nomothesia.gr/kat-allodapoi/n-1975-1991.html>

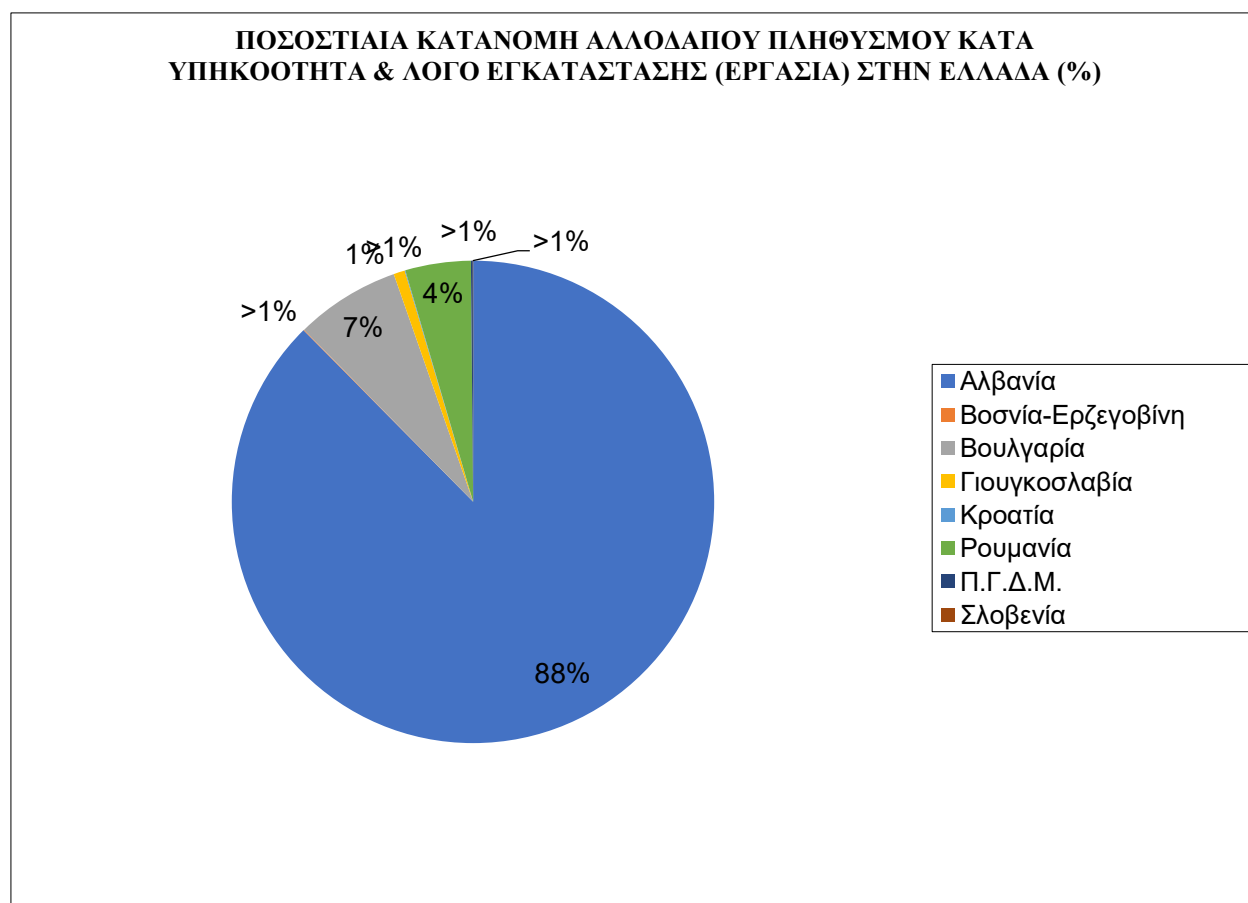
Με στόχο να αποφευχθεί μία ατέρμονη συζήτηση για την λεπτή διαχωριστική γραμμή μεταξύ ένταξης και ενσωμάτωσης των μεταναστών⁹¹ αποδεχόμαστε ότι όλοι οι τομείς της καθημερινής ζωής του ατόμου που άπτονται του δημόσιου βίου, αποτελούν τους βασικούς παράγοντες της κοινωνικής ένταξης ενώ αντίθετα η σφαίρα του ιδιωτικού βίου και οι δραστηριότητες του ατόμου μέσα σε αυτήν παραπέμπουν στην κοινωνική ενσωμάτωση που σαφώς υποδηλώνει μία διαφορετική σχέση με τη χώρα υποδοχής και τους κατοίκους της.

Ο πρώτος νόμος που αποπειράθηκε να ρυθμίσει τα ζητήματα αυτά ψηφίστηκε το 1991 και επικεντρώθηκε κυρίως στις παραμεθόριες περιοχές, κάνοντας παράλληλα αδύνατη τη νόμιμη είσοδο και εγκατάσταση στην χώρα σε αλλοδαπούς που σκόπευαν να εργαστούν στην Ελλάδα. Παρά την αυστηρότητα του ελληνικού μεταναστευτικού νόμου - που μεταξύ άλλων απαγόρευε οποιαδήποτε επαφή ανάμεσα στους παράτυπους μετανάστες και τις δημόσιες υπηρεσίες - η εισροή μεταναστών συνεχίστηκε. Ο μεγάλος αριθμός παράνομων μεταναστών που ζούσε και εργαζόταν στην Ελλάδα οδήγησε στο πρώτο πρόγραμμα νομιμοποίησης που ψηφίστηκε το 1997 και εφαρμόστηκε το 1998, στην πρώτη φάση του οποίου συμμετείχαν πάνω από 370.000 άτομα.

Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός της ποσοστιαίας κατανομής του αλλοδαπού πληθυσμού στην Ελλάδα, εν έτει 2001 και βάσει του διαγράμματος 10 διαφαίνεται η πλειοψηφική θέση της Αλβανίας, με 438.036 αλλοδαποί (αμφότεροι των φύλων), αριθμός που ανέρχεται σε 87,6%, να ακολουθείται από την Βουλγαρία με 35.104 δηλαδή 7% και έπεται η Ρουμανία με ποσοστό που ανέρχεται με 4,39% σε συνάρτηση με το σύνολο του αλλοδαπού πληθυσμού στην Ελλάδα δηλαδή 21.994 άτομα.

⁹¹ Μπάγκαβος, Χ., Παπαδοπούλου, Δ. (2006). *Μετανάστευση και ένταξη μεταναστών στην ελληνική κοινωνία*. Επιστημονική εταιρεία κοινωνικής πολιτικής. Αθήνα: Gutenberg, σ.σ. 245- 247

Διάγραμμα 10. Ποσοστιαία κατανομή αλλοδαπού πληθυσμού κατά υπηκοότητα στην Ελλάδα, 2001 (%)

Πηγή: Εθνική Στατιστική Υπηρεσία, <https://www.statistics.gr>

Πίνακας 10. Ποσοτική και ποσοστιαία κατανομή αλλοδαπού πληθυσμού κατά υπηκοότητα στην Ελλάδα

Αλλοδαποί (άνδρες-γυναίκες) κατά υπηκοότητα στην Ελλάδα, 2001		
	Αριθμός	Ποσοστό (%)
Αλβανία	438.036	87,6%
Βοσνία-Ερζεγοβίνη	294	0,05%
Βουλγαρία	35.104	7,01%
Γιουγκοσλαβία	3.832	0,76%
Κροατία	219	0,04%
Ρουμανία	21.994	4,39%
Π.Γ.Δ.Μ.	747	0,14%
Σλοβενία	54	0,01%

Πηγή: Εθνική Στατιστική Υπηρεσία, <https://www.statistics.gr>

4.1.2. Ν. 2190/2001

Ο πρώτος ολοκληρωμένος μεταναστευτικός νόμος ψηφίστηκε το 2001 και είχε ως κύριους στόχους του, τη μεσοπρόθεσμη διαχείριση του φαινομένου συμπεριλαμβάνοντας τον έλεγχο των συνόρων, την έκδοση και ανανέωση αδειών, καθώς επίσης μέτρα για την πολιτογράφηση αλλοδαπών και την εφαρμογή ενός νέου προγράμματος νομιμοποίησης στο οποίο συμμετείχαν 360.000 άτομα προκειμένου να νομιμοποιήσουν το καθεστώς παραμονής τους στη χώρα.

Με την εφαρμογή του ν. 2190/2001⁹², με τίτλο «Είσοδος και παραμονή Αλλοδαπών στην Ελληνική Επικράτεια, κτήση της Ελληνικής Ιθαγένειας με πολιτογράφηση και άλλες διατάξεις.» τέθηκαν αφενός οι προϋποθέσεις εισόδου και παραμονής των αλλοδαπών και αφετέρου καθιστά την πρώτη επίσημη προσπάθεια κοινωνικής ένταξης των μεταναστών, με την μείωση του χρονικού διαστήματος 10 ετών αντί για 15 έτη ως προς την απόκτηση της άδειας παραμονής αορίστου χρόνου και μάλιστα μετά την παρέλευση του απαιτούμενου χρόνου, ο αλλοδαπός θα είχε τη δυνατότητα να αιτηθεί την απόκτηση της ελληνικής ιθαγένειας. Επιπρόσθετα, ενισχύθηκε το δικαίωμα της οικογενειακής συνένωσης βάσει του οποίου παρέχεται η δυνατότητα εργασίας των μελών της οικογένειας του αλλοδαπού.

Ο Ν. 2910/2001 ψηφίστηκε ως ένα μέσο καταπολέμησης της μη νόμιμης μετανάστευσης προκειμένου να εξυπηρετήσει η μετανάστευση τις ανάγκες της ελληνικής αγοράς εργασίας αλλά και να προστατευθεί η ελληνική κοινωνία από μία ανεξέλεγκτη κατάσταση μαζικής παρουσίας μεταναστών χωρίς χαρτιά. Η κυβέρνηση υποστήριζε επίσης ότι ο νέος νόμος ανταποκρινόταν στις διεθνείς και ευρωπαϊκές υποχρεώσεις της χώρας όπως αυτές απέρρεαν από διεθνείς συμβάσεις και από το κοινοτικό κεκτημένο σχετικά με τη διαχείριση του μεταναστευτικού φαινομένου, αναγνωρίζοντας τον διεθνή χαρακτήρα του φαινομένου. Στην πραγματικότητα, ο νόμος αυτός έδινε ελάχιστη σημασία στη σχετική ευρωπαϊκή νομοθεσία για τη μετανάστευση. Επικεντρωνόταν σε μία βραχυπρόθεσμη και παροδική προοπτική της μετανάστευσης μέσα από μία περιοριστική διαχείριση της νόμιμης μετανάστευσης και με την εισαγωγή ενός δεύτερου μεγάλου προγράμματος νομιμοποίησης. Η μετανάστευση αντιμετωπίστηκε δηλαδή σαν μια προσωρινή δεξαμενή εργατικής δύναμης που όταν δεν την χρειάζονταν, θα μπορούσαν να απαλλαγούν εύκολα από αυτήν – εργαλειακή οπτική της μετανάστευσης.

Ο Ν. 2910/2001 είχε διττό στόχο αφενός να προχωρήσει στην πραγματοποίηση ενός δεύτερου προγράμματος νομιμοποίησης για να αντιμετωπίσει βραχυπρόθεσμα το φαινόμενο της παράνομης μετανάστευσης και αφετέρου να δημιουργήσει τις προϋποθέσεις για μεσοπρόθεσμη τουλάχιστον ρύθμιση του φαινομένου συμπεριλαμβάνοντας στις διατάξεις του τόσο θέματα ελέγχου των συνόρων όσο και τις προϋποθέσεις για την είσοδο αλλοδαπών στην χώρα με σκοπό την εργασία ή τις σπουδές καθώς και θέματα πολιτογράφησης αλλοδαπών που κατοικούν στην χώρα.

Περίπου 400.000 μετανάστες υπέβαλλαν τα χαρτιά τους στα πλαίσια του νέου προγράμματος νομιμοποίησης, εφαρμογή του οποίου είχε σχεδιαστεί αποκεντρωτικά μέσω των φορέων τοπικής αυτοδιοίκησης που τελικά υπέφερε από σοβαρότατα προβλήματα ανεπαρκούς υποδομής και προετοιμασίας. Τα αρμόδια γραφεία παραλαβής και επεξεργασίας των αιτήσεων ήταν ελάχιστα και

⁹² Νόμος 2910/2001 - ΦΕΚ 91/Α/2-5-2001, <https://www.e-nomothesia.gr/kat-allodapoi/n-2910-2001.html>

με ελάχιστους υπαλλήλους σε σχέση με τον όγκο των αιτήσεων, ιδιαίτερα στην ευρύτερη περιοχή της πρωτεύουσας.

Η ανεπάρκεια των διοικητικών πόρων για την εφαρμογή του προγράμματος συνεχίστηκε εντούτοις γιατί οι άδειες διαμονής και εργασίας ήταν ετήσιες μόνο διάρκειας. Λίγο μετά την ολοκλήρωση της διαδικασίας απόκτησης της άδειας, ο μετανάστης καλούνταν να υποβάλλει εκ νέου χαρτιά του για την ανανέωση της. Μόνο τον Ιανουάριο του 2004 αποφάσισε η κυβέρνηση να χορηγεί άδειες διαμονής για δύο συνεχή έτη με τον Ν. 3202/2004, ελαφρύνοντας έτσι το φόρτο εργασίας της δημόσιας διοίκησης και διευκολύνοντας τους μετανάστες. Με τον Ν.2910/2001 σε ό,τι αφορά την εξαρτημένη εργασία, η ρύθμιση των μεταναστευτικών εισροών βασιζόταν στον προγραμματισμό από τον ΟΑΕΔ, των αναγκών της εγχώριας αγοράς στο τελευταίο τρίμηνο κάθε έτος βάσει του άρθρου 19. Ουσιαστικά η διαδικασία προέβλεπε τον ΟΑΕΔ να διαπιστώνει την ανάγκη εργατικών χεριών σε προκαθορισμένους τομείς, σε συγκεκριμένες περιοχές αποστέλλοντας τα σχετικά στοιχεία στις ελληνικές προξενικές αρχές, τα γραφεία εργασίας που θα συσταθούν εκεί - οι εκεί αλλοδαποί εκδηλώνουν το ενδιαφέρον τους με αίτηση τους στις προξενικές αρχές και εγγράφονται στους σχετικούς καταλόγους. Παράλληλα, οι Έλληνες εργοδότες εκδηλώνουν και εκείνοι το ενδιαφέρον τους να προσλάβουν αλλοδαπούς εργαζόμενους με αίτημά τους στη νομαρχία. Ο εργοδότης επιλέγει ονομαστικά από τις καταστάσεις των ενδιαφερόμενων τις οποίες στο μεταξύ έχουν αποστείλει οι προξενικές αρχές. Η νομαρχία, υπό ορισμένες προϋποθέσεις εκδίδει και αποστέλλει την άδεια εργασίας για τον συγκεκριμένο αλλοδαπό στη χώρα προέλευσής του. Τότε ο αλλοδαπός παίρνει θεώρηση εισόδου βίζα και με την άφιξή του στην Ελλάδα υποβάλλει νέα σειρά δικαιολογητικών για να λάβει την άδεια διαμονής. Παρόμοια ήταν και η διαδικασία για τη λήψη άδειας διαμονής με σκοπό τις σπουδές όπου το Υπουργείο Παιδείας και Θρησκευμάτων καθόριζε κάθε χρόνο τον αριθμό των αλλοδαπών σπουδαστών κατά σχολή και κλάδο που μπορούσαν να εισέλθουν στην Ελλάδα για σπουδές - με βάση τη σχετική έκθεση του Υπουργείου, οι ενδιαφερόμενοι υπέβαλλαν αίτηση για θεώρηση εισόδου στα κατά τόπους προξενεία και ακολουθούσαν παρόμοια διαδικασία. Είναι προφανές ότι η παραπάνω διαδικασία, αν και λογική, στηριζόταν σε μία σειρά διοικητικών πράξεων που είναι χρονοβόρες και πολυδάπανες και για τις δύο πλευρές.

Επιπλέον, ο συντονισμός της όλης διοικητικής διαδικασίας ήταν ανέφικτος πρακτικά διότι στηριζόταν σε μία σειρά από παραδοχές όπου όλα τα βήματα θα πραγματοποιούνταν σωστά και σε σύντομο χρονικό διάστημα, γεγονός που δεν ήταν ρεαλιστικό. Ο Ν.2910/2001 έδινε έμφαση στο νομότυπο χαρακτήρα της διαδικασίας και παραμελούσε την ουσία η οποία ήταν οι ανάγκες της εγχώριας αγοράς, τη σημασία πλήρωσης των κενών θέσεων σε ικανό χρόνο ώστε να διατηρηθεί η βιωσιμότητα και ανταγωνιστικότητα των επιχειρήσεων και τέλος το γεγονός ότι πολλοί μετανάστες, πιεζόμενοι από την ανέχεια ή την πολιτική καταπίεση, θα προσπαθούσαν να μεταναστεύσουν παρανόμως. Η έκδοση αδειών διαμονής ήταν ιδιαίτερα χρονοβόρα.

Στην πράξη, οι αλλοδαποί λάμβαναν την άδεια διαμονής τους αφού η διάρκεια ισχύος τους είχε λήξει, κατέθεταν δηλαδή την αίτηση ανανέωσής τους είτε όταν την ελάμβαναν είτε πριν ακόμη την πάρουν στα χέρια τους. Η κατάσταση αυτή οδήγησε σε αθέλητη παρανομία πολλών αλλοδαπών που επιθυμούσαν και πληρούσαν τις προϋποθέσεις νόμιμης διαμονής αφού στην ουσία κυκλοφορούσαν συνεχώς με μόνο στοιχείο την απόδειξη αίτησης έκδοσης ή ανανέωσης της άδειας διαμονής τους και όχι με την ίδια την άδεια διαμονής. Επιπλέον, η κατάσταση αυτή ήταν αντίθετη προς τους κανόνες της δίκαιης δημόσιας διοίκησης αφού οι αλλοδαποί κατέθεταν ένα αρκετά υψηλό παράβολο των 145 ευρώ για την έκδοση/ανανέωση της άδειάς τους την οποία στην ουσία

δεν απολάμβαναν ποτέ λόγω των τεράστιων αυτών καθυστερήσεων. Πολιτικές διαχείρισης της μεταναστευτικής εργασίας ήταν τελείως αναποτελεσματικές στο ελληνικό περιβάλλον μιας και σε μία οικονομία όπως η ελληνική, η απασχόληση των μεταναστών γίνονταν σε μικρομεσαίες επιχειρήσεις και νοικοκυριά, και άρα η συνάντηση προσφοράς και ζήτησης γίνονταν μέσα από τα κοινωνικά δίκτυα και τις προσωπικές γνωριμίες και ως εκ τούτου αδύνατο να ακολουθηθεί η νόμιμη διαδικασία όπως περιγράφηκε τόσο από τους μετανάστες όσο και από τους ενδιαφερόμενους εργοδότες.

Παράλληλα, με την προσπάθεια νομιμοποίησης των μεταναστών το 2001 και τις ρυθμίσεις, η κυβέρνηση εκπόνησε ένα τριετές σχέδιο δράσης για την κοινωνική τους ένταξη (2002-2005) με τη στήριξη του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Ταμείου και της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, το οποίο περιλάμβανε μέτρα για την ένταξη των μεταναστών στην αγορά εργασίας, την παροχή ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης και γενικά την εφαρμογή μέτρων για την καταπολέμηση του ρατσισμού και της ξενοφοβίας, τα περισσότερα εκ των οποίων έμειναν στην θεωρία λόγω έλλειψης πόρων και πολιτικής βούλησης.

4.1.3. Ν. 3304/2005 και Ν. 3386/2005

Εν έτει 2005 ψηφίστηκε νέος νόμος σύμφωνα με τον οποίο απλουστεύεται η έκδοση και ανανέωση αδειών διαμονής, με την κατάργηση των αδειών εργασίας και εισάγεται ένα τρίτο αλλά μικρότερο πρόγραμμα νομιμοποίησης. Επίσης ο νόμος αυτός περιλαμβάνει την ενσωμάτωση των Κοινοτικών οδηγιών⁹³ σχετικά με την οικογενειακή επανένωση και το καθεστώς των επί μακρόν διαμενόντων στο εθνικό δίκαιο. Τέλος, τον Φεβρουάριο του 2007 ψηφίστηκε νέος νόμος που αναθεωρεί ορισμένες διατάξεις του προηγούμενου, στοχεύοντας κυρίως να διευκολύνει την διαδικασία έκδοσης/ανανέωσης αδειών διαμονής υπηκόων τρίτων χωρών.

Ο Ν. 3386/2005⁹⁴ με αριθμό ΦΕΚ Α212 ψηφίστηκε στις 23 Αυγούστου 2005 από τον τότε πρωθυπουργό της ΝΔ Κώστα Καραμανλή, νόμος που θα ρύθμιζε θέματα μετανάστευσης και θα ενσωματώνεται την εθνική έννομη τάξη, με τις Οδηγίες 2003/86ΕΚ σχετικά με το καθεστώς της οικογενειακής συνένωσης και 2003/109/ΕΚ σχετικά με το καθεστώς των επί μακρόν διαμενόντων. Ο Ν.3386/2005 έλαβε χώρα στις 1.1.2006 και τροποποιήθηκε το Φεβρουάριο του 2007 με τον Ν. 3536/2007.

Τόσο ο Ν. 3386/2005 και ο Ν. 3537/2007 περιλάμβαναν νέα προγράμματα νομιμοποίησης των παράνομα διαμενόντων αλλοδαπών, με τον πρώτο (άρθρ. 91) να περιλάμβανε ένα πρόγραμμα νομιμοποίησης που αφορούσε όσους διέμεναν στην Ελλάδα έως τις 31 Δεκεμβρίου 2004 και δεν διέθεταν τα απαραίτητα χαρτιά ενώ ο δεύτερος (άρθρ. 18) – που έληξε 30/09/2007- εισήγαγε ένα νέο μικρότερο πρόγραμμα νομιμοποίησης που αφορούσε όσους δεν είχαν προλάβει να ανανεώσουν τις άδειές τους εμπρόθεσμα με τον 3386 ή που δεν είχαν συμπληρώσει τα απαραίτητα ένσημα. Τα δύο αυτά προγράμματα απέβλεπαν στην ενσωμάτωση στο καθεστώς νομιμότητας κάποιες ειδικές κατηγορίες αλλοδαπών οι οποίοι διέμεναν αρκετά χρόνια στην Ελλάδα (έως 31/12/2004) αλλά για

⁹³ Ανδριώτης, Ν., Τριανταφυλλίδου, Α., Μαρούφωφ, Μ., Παπαδόπουλος, Α., Παταγάνας, Ξ., Τσιούκας, Γρ., Παπαστυλιανός, Χρ. (2010). *Μετανάστευση, Ετερότητα και θεσμοί υποδοχής στην Ελλάδα – το στοίχημα της κοινωνικής ένταξης*. Αθήνα: Εκδόσεις Σάκκουλα, σ. 41

⁹⁴ Νόμος 3386/2005 - ΦΕΚ Α-212/23-8-2005 , <https://www.e-nomothesia.gr/kat-allodapoi/n-3386-2005.html>

διάφορους λόγους δεν είχαν μπορέσει να νομιμοποιήσουν τη διαμονή και την εργασία τους στη χώρα.

Ο Ν. 3386/2005 ρυθμίζει θέματα εισόδου, διανομής και κοινωνικής ένταξης στη χώρα των υπηκόων τρίτων χωρών, με εξαίρεση εφαρμογής του τους πολίτες Ε.Ε., οι πρόσφυγες και αιτούντες άσυλο. Ο νόμος αυτός στόχευε στην ορθολογιστική οργάνωση των αδειών διαμονής των αλλοδαπών για λόγους εργασίας, σπουδών ή οικογενειακής συνένωσης καθώς και για ειδικούς λόγους (άρθρ. 9) σύμφωνα με τον νόμο αυτό, η άδεια διαμονής και εργασίας θεσπίζονται σε ένα μόνο έγγραφο, με την άδεια διαμονής να αφορά συγκεκριμένο λόγο (εξαρτημένη εργασία, ανεξάρτητη οικονομική δραστηριότητα, επενδυτική δραστηριότητα, σπουδές κτλ). Παραμένει το παράβολο των 150 ευρώ για την έκδοση άδειας διαμονής μονοετούς διάρκειας, το οποίο αυξάνεται στα 300 ευρώ για άδεια διάρκειας δύο ετών ενώ για άδεια τριών ετών, το παράβολο ανέρχονταν 450 ευρώ. Η λογική αυτή αύξησης των παραβόλων εμφανίζεται ως καθαρά εισπρακτική, ειδικά όταν ο φόρτος εργασίας του ελληνικού δημοσίου για την έκδοση άδειας είναι ο ίδιος ή σχεδόν ίδιος είτε πρόκειται για μονοετή είτε για τριετή άδεια, γεγονός που κάνει το παράβολο να θυμίζει έκτακτη φορολογία των αιτούντων αλλοδαπών και μάλιστα όταν η αύξηση της τιμής παραβόλου αντισταθμίζεται των υπερβολικών καθυστερήσεων στην έκδοση των αδειών διαμονής που σημειώθηκαν και στην εφαρμογή του Ν.2910/2001.

Έπειτα όμως από διαμαρτυρίες⁹⁵ των μεταναστευτικών οργανώσεων αποφασίστηκε να εκδίδονται χωρίς παράβολο οι άδειες των εξαρτημένων μελών της οικογένειας του αλλοδαπού ο οποίος έχει τη βασική άδεια και εργάζεται. Σε ό,τι αφορά το σύστημα μετάκλησης αλλοδαπών εργαζομένων από το εξωτερικό στην Ελλάδα για λόγους εργασίας, σύμφωνα με τον Ν. 3386/2005 (άρθρ. 14), βασίζεται στην εκπόνηση ετήσιας σχετικής έκθεσης ανάλογα με τις ανάγκες της εγχώριας αγοράς σε συγκεκριμένους τομείς και βάσει αυτής καθορίζεται ο ανώτατος αριθμός αδειών διαμονής που χορηγούνται ετησίως σε πολίτες τρίτων χωρών ανά νομό, ιθαγένεια, είδος και διάρκεια απασχόλησης καθώς και κάθε άλλη σχετική λεπτομέρεια (άρθρ. 14). Η διαδικασία μετάκλησης είναι παρόμοια με εκείνη του προηγούμενου νόμου, με την έκθεση να διαβιβάζεται στα προξενία και εκείνα με την σειρά τους να την αναρτούν, οι ενδιαφερόμενοι να υποβάλλουν αίτηση και οι προξενικές αρχές να διαβιβάζουν σχετικό κατάλογο των αιτούντων στην περιφέρεια.

Οι ενδιαφερόμενοι εργοδότες βάσει του καταλόγου αυτού, καταθέτουν στον δήμο αίτηση για να προσλάβουν προσωπικό με σύμβαση εξαρτημένης εργασίας, καταθέτοντας και σχετικές εγγυητικές επιστολές ύψους τριμηνιαίων βασικών αποδοχών ανειδίκευτου εργάτη. Ο Γενικός Γραμματέας της Περιφέρειας εκδίδει πράξη με την οποία εγκρίνεται η απασχόληση του υπηκόου με σκοπό την παροχή εξαρτημένης εργασίας. Αφού έλθει στην Ελλάδα, καταθέτει την σχετική αίτηση για την μετατροπή της θεώρησης εισόδου σε άδεια διαμονής. Είναι προφανές ότι η παραπάνω διαδικασία πάσχει από πολλά προβλήματα μιας και τα στάδια της διαδικασίας είναι πολλά, εξαρτώνται από πολλές διαφορετικές υπηρεσίες και απαιτούν μεγάλο χρονικό διάστημα για την ολοκλήρωση της διαδικασίας. Λογικό ήταν οι ενδιαφερόμενοι εργοδότες να καλύψουν τις κενές θέσεις εργασίας στις επιχειρήσεις τους σε σύντομο χρονικό διάστημα ενώ η διαδικασία μετάκληση απαιτεί ρεαλιστικά, ένα διάστημα τουλάχιστον έξι μηνών για την ολοκλήρωσή της.

Το ερώτημα που τίθεται εδώ είναι το κατά πόσο ο ενδιαφερόμενος αλλοδαπός εργαζόμενος που πιέζεται από την ανάγκη να μεταναστεύσει και ο ενδιαφερόμενος Έλληνας εργοδότης θα

⁹⁵ Τριανταφυλλίδου, Α., Μαρούκης, Θ. (2010). *Η Μετανάστευση στην Ελλάδα του 21^{ου} αιώνα*. Αθήνα: Εκδόσεις Κριτική, σ. 112

συμμορφωθούν προς μια τέτοια χρονοβόρα διαδικασία ή αν θα καταφύγουν πάλι στην παράτυπη πρόσληψη αλλοδαπών εργαζομένων χωρίς άδεια παραμονής. Ο ν. 3386/2005 ρύθμιζε τα θέματα ανάκλησης της άδειας διαμονής και τη διαδικασία της διοικητικής απέλασης βάσει άρθρου 76. Αξίζει να σημειωθεί ότι ο νόμος αυτός διατηρεί την απαγόρευση να παρέχονται υπηρεσίες στους αλλοδαπούς που αδυνατούν να αποδείξουν ότι έχουν εισέλθει και ζουν νόμιμα στην χώρα από τις ελληνικής δημόσιες υπηρεσίες (ΟΤΑ, επιχειρήσεις κοινής ωφέλειας και τους οργανισμούς κοινωνικής ασφάλισης). Εξαίρεση της απαγόρευσης αυτής αποτελεί η περίπτωση των νοσοκομείων όπου σε περίπτωση έκτακτης ανάγκης περίθαλψης και παροχής υπηρεσιών σε ανήλικους.

4.1.4. Ν. 3636/2007

Η διαδικασία μετάκλησης απλοποιείται εν μέρει με το νόμο 3536/2007⁹⁶ σε ό,τι αφορά τους εποχικούς μετανάστες στην αλιεία και γεωργία, μιας και η διαδικασία μετάκλησης ως επαναλαμβανόμενη ανά έτος, μπορεί να προβλεφθεί και να προγραμματιστεί ευκολότερα από ότι για τους μακροπρόθεσμους μη εποχικούς τομείς εργασίας.

Ο Ν.3536/2007 στα άρθρα 6-11 περιλαμβάνει περαιτέρω λεπτομερειακές ρυθμίσεις που αποσκοπούν στην ευχερέστερη εφαρμογή του ν.3386/2005 και σε ορισμένες περιπτώσεις διευκολύνουν την κινητικότητα του αλλοδαπού εργαζόμενου γεωγραφικά και μεταξύ των ειδών και τομέων απασχόλησης υπό προϋποθέσεις. Τα άρθρα 53-60 του ν. 3386/2005 καθορίζουν το δικαίωμα και τη διαδικασία της οικογενειακής επανένωσης ενσωματώνοντας στην ελληνική έννομη τάξη τη σχετική οδηγία της Ε.Ε. με το ν.3536/2007 καταργείται το παράβολο για τις άδειες διαμονής των εξαρτημένων ανήλικων παιδιών ενώ τα άρθρα 67-69 ενσωματώνουν στην ελληνική έννομη τάξη της οδηγία της ΕΕ για το καθεστώς των επί μακρόν διαμενόντων. Μεταξύ των προϋποθέσεων του καθεστώτος αυτού, ορίζεται η επαρκής γνώση της ελληνικής γλώσσας, ιστορία και του πολιτισμού. Τέλος τα άρθρα 65 και 66 εισάγουν ένα Ολοκληρωμένο Πρόγραμμα Δράσης⁹⁷ για την κοινωνική ένταξη των αλλοδαπών με βάση το σεβασμό των θεμελιωδών δικαιωμάτων τους και με σκοπό την επιτυχή ένταξή τους στην ελληνική κοινωνία με έμφαση στη πιστοποιημένη γνώση της ελληνικής γλώσσας, παρακολούθησης μαθημάτων ιστορίας και πολιτισμού και τρόπου ζωής, ένταξη στην ελληνική αγορά εργασίας και ενεργή κοινωνική συμμετοχή. Βάσει του άρθρου 6 παρ.4. Το πρόγραμμα αυτό όμως έμεινε σε θεωρητική επισκόπηση εκτός από κάποιες χρηματοδοτούμενες δράσεις μέσω του κοινοτικού προγράμματος EQUAL.

Η επίδραση άλλων φορέων της κοινωνίας των πολιτών όπως οι μεταναστευτικοί σύλλογοι και οι ΜΚΟ έχουν καταφέρει να επηρεάσουν αποφάσεις σε συγκεκριμένα όπως το δικαίωμα στην εργασία των μελών οικογένειας που έρχονται στην χώρα μέσω της διαδικασίας της οικογενειακής επανένωσης καθώς και η απάλειψη παραβόλου στην ανανέωση της άδειας διαμονής των εξαρτημένων μελών της οικογένειας του αιτούντος.

⁹⁶Νόμος 3537/2007 - ΦΕΚ 43/Α/23-2-2007, <https://www.e-nomothesia.gr/diethneis-sunthekeis/nomos-3537-2007-phke-43a-23-2-2007.html>

⁹⁷ Τριανταφυλλίδου, Α., Μαρούκης, Θ. (2010). *Η Μετανάστευση στην Ελλάδα του 21^{ου} αιώνα*. Αθήνα: Εκδόσεις Κριτική, σ. 116

4.2. Εθνικές στρατηγικές ένταξης

Τον Απρίλιο του 2013 εκπονήθηκε από το Υπουργείο Εσωτερικών, η πρώτη Εθνική Στρατηγική για την Ένταξη πολιτών τρίτων χωρών με στόχο την οροθέτηση των βασικών αρχών και εθνικών στρατηγικών προτεραιοτήτων του Υπουργείου για την ανάπτυξη μιας ολοκληρωμένης πολιτικής για την ένταξη των νομίμως διαμενόντων πολιτών τρίτων χωρών στην ελληνική κοινωνία. Υπόβαθρο της Εθνικής Στρατηγικής αποτέλεσαν οι διεθνείς διαστάσεις που λάμβανε το μεταναστευτικό φαινόμενο με κεντρικό άξονα τις ανάγκες της ελληνικής πολιτείας, της ελληνικής αγοράς εργασίας και οικονομίας, καθώς και την εναρμόνιση με το ευρωπαϊκό πλαίσιο αρχών και αξιών.

Σήμερα, η ανάγκη για μια εκ βάθρων αναθεώρηση της Εθνικής Στρατηγικής για την Ένταξη γίνεται επιτακτική στο πλαίσιο των νέων αναγκών που προκύπτουν από διεθνείς και εσωτερικές συγκυρίες. Τα νέα αυτά δεδομένα αντικατοπτρίζονται σε πλήθος κοινωνικών, πολιτικών και οικονομικών εξελίξεων και δημιουργούν μια νέα βάση για την άσκηση μιας σύγχρονης πολιτικής για την υποδοχή και την ένταξη, με διαφορετικές προτεραιότητες και στοχεύσεις.

Συγκεκριμένα, η νέα Εθνική Στρατηγική για την Ένταξη αντικατοπτρίζει τις εξής πραγματικότητες που διαμορφώθηκαν πριν την εκπόνησή της και έθεσαν τις βάσεις της:

α) τη μαζική ροή μεικτών μεταναστευτικών ρευμάτων καθώς και αιτούντων/αιτουσών διεθνούς προστασίας και μεταναστών/μεταναστριών από εμπόλεμες περιοχές που αντιμετωπίζουν υψηλά ποσοστά ανεργίας και φτώχειας, με αυξημένο αριθμό ευάλωτων ατόμων (παιδιά, γυναίκες, άτομα με μετατραυματικές διαταραχές),

β) τη σύσταση και τη λειτουργία του Υπουργείου Μεταναστευτικής Πολιτικής (Π.Δ. 123/2016), υπό το φως των νέων εξελίξεων στον τομέα της μετανάστευσης, με βασικές αρμοδιότητές του τη δημιουργία ενός συστήματος υποδοχής και υποστήριξης μεταναστών/μεταναστριών, αιτούντων/αιτουσών διεθνούς προστασίας και των δικαιούχων αυτής, τη διασφάλιση της νόμιμης διαμονής τους στη χώρα, καθώς και την πρόβλεψη και το σχεδιασμό δράσεων και προγραμμάτων με στόχο την ένταξή τους στην ελληνική κοινωνία, διατηρώντας και προστατεύοντας παράλληλα την κοινωνική συνοχή,

γ) την οικονομική ύφεση στην οποία βρίσκεται η χώρα κατά την τελευταία δεκαετία η οποία έχει ως αποτέλεσμα την κατακόρυφη αύξηση της ανεργίας των νόμιμων μεταναστών/μεταναστριών, τη γενικότερη συρρίκνωση των θέσεων εργασίας και τη δυσκολία ένταξης στην αγορά εργασίας των νεοεισελθόντων ατόμων,

δ) την ανάγκη μεγαλύτερης και πιο ενεργούς συμμετοχής και άλλων θεσμικών και μη συμμετεχόντων στη διαδικασία της υποδοχής και της ένταξης, και ειδικότερα τοπικών παραγόντων όπως είναι οι δήμοι, οι οποίοι καλούνται να παίξουν κομβικό και καίριο ρόλο σε αυτήν την προσπάθεια,

ε) τη σύσταση του Ευρωπαϊκού Ταμείου Ασύλου, Μετανάστευσης και Ένταξης (Τ.Α.Μ.Ε.), καθώς και της λειτουργίας Ειδικής Γραμματείας για τη διαχείρισή του εντός του Υπουργείου Οικονομίας και Ανάπτυξης (Ν. 4375/2016), με στόχο τη χρηματοδοτική υποστήριξη των προσπαθειών των κρατών-μελών για την υιοθέτηση και ανάπτυξη ενός κοινού ευρωπαϊκού συστήματος ασύλου και μετανάστευσης (Common European Asylum System), μιας κοινής ευρωπαϊκής πολιτικής ένταξης νόμιμων μεταναστών/μεταναστριών και δικαιούχων διεθνούς προστασίας καθώς και μιας

αποτελεσματικής πολιτικής επιστροφών, τηρώντας τις αρχές της αξιοπρέπειας και της διασφάλισης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων,

στ) τη βούληση της πολιτικής ηγεσίας για τη δημιουργία ενός κοινού πλαισίου για την υποδοχή και την ένταξη πολιτών τρίτων χωρών με όρους ισότητας και νομιμότητας, το οποίο θα καλλιεργεί την ουσιαστική ανταλλαγή ανάμεσα σε διαφορετικές κουλτούρες, θα ενισχύει το θετικό αντίκτυπο των ενταξιακών παρεμβάσεων στην τοπική οικονομία και κοινωνία, και, εν τέλει, θα θέτει τις βάσεις για μια κοινωνία ανοιχτή, δυναμική και ποικιλόμορφη,

ζ) τη θέσπιση και σύσταση θεσμικών οργάνων οριζόντιου χαρακτήρα με στόχο το συντονισμό και την εποπτεία της υλοποίησης σχεδίων δράσης τα οποία διασφαλίζουν την κοινωνική συνοχή, επιχειρούν να καταπολεμήσουν την ξеноφοβία και το ρατσισμό και προωθούν το σχεδιασμό δράσεων κοινωνικής πολιτικής, όπως ο Εθνικός Μηχανισμός Παρακολούθησης και Αξιολόγησης των Πολιτικών Κοινωνικής Ένταξης και Κοινωνικής Συνοχής, και το Κυβερνητικό Συμβούλιο Κοινωνικής Πολιτικής (ΚΥ.Σ.ΚΟΙ.Π.),

η) την ανάγκη για την εξασφάλιση του γενικού συντονισμού και της ευρύτερης πολιτικής συνοχής μεταξύ συναρμόδιων Υπουργείων και λοιπών φορέων έτσι ώστε να μεγιστοποιηθεί η δυναμική και η αποτελεσματικότητα της Εθνικής Στρατηγικής για την Ένταξη.

Τα νέα αυτά δεδομένα υπαγόρευαν μια επανεξέταση των στοχεύσεων της ελληνικής πολιτείας στον τομέα της μετανάστευσης, η οποία αντικατοπτρίζεται στην παρούσα Εθνική Στρατηγική για την Ένταξη.

Εν έτει 2019, εκπονήθηκε από το Υπουργείο Μεταναστευτικής Πολιτικής ένα νέο Εθνικό σχέδιο δράσης περί κοινωνικής ένταξης⁹⁸ το οποίο υιοθετήθηκε βάσει της διαπολιτισμική προσέγγιση με σκοπό την πλουραλιστική σύνθεση της δημόσιας σφαίρας μέσω της γόνιμης ανταλλαγής και σύνθεσης της ελληνικής κοινωνίας. Με την εκπόνηση της στρατηγικής αυτής επικηρύσσεται να διαφυλαχθεί η διαχείριση της διαφορετικότητας με σκοπό αφενός την κοινωνική ενσωμάτωση και αφετέρου την επίτευξη κοινωνικής συνοχής συλλήβδην.

4.2.1. Ένταξη των μεταναστών στη δημόσια και πολιτική ζωή της Ελλάδας

Ο όρος πολιτική⁹⁹ προέρχεται από τον όρο «πόλις» ο οποίος αφορά τα κοινά, τη ζωή της κοινότητας. Η ιδιότητα του πολίτη είναι το δικαίωμα συμμετοχής στην πολιτική ζωή ενός τόπου περιλαμβάνει τόσο τα δικαιώματα όσο και τα ζητήματα εκπροσώπησης. Αμφότερα αποτελούν βασικά στοιχεία που προσδιορίζουν την ποιότητα της δημοκρατίας στη χώρα, η δημοκρατία είναι μία δυναμική έννοια. Οι τρόποι με τους οποίους ορίζεται εξαρτώνται από τις διαδικασίες μέσα από τις οποίες ασκούν οι πολίτες τα δημοκρατικά τους δικαιώματα, καθώς και από τα βαθμύ συμμετοχικότητας αυτών των διαδικασιών. Ένα βασικό ζήτημα στη δημοκρατία είναι ο βαθμός αντιπροσωπευτικότητάς της. Με άλλα λόγια, το κατά πόσον όλοι όσοι επηρεάζονται από μια απόφαση συμμετέχουν άμεσα ή έμμεσα στη λήψη της, εκφράζοντας την άποψή τους και υπερασπιζόμενοι τα συμφέροντά τους. Όταν σημαντικά τμήματα του πληθυσμού που ζει σε μία χώρα εξαιρούνται από τους επίσημους τρόπους πολιτικής έκφρασης και εκπροσώπησης, αυτό

⁹⁸ ΥΠΕΣ.(2019). *Εθνική Στρατηγική Ένταξης*, <https://www.opengov.gr/immigration/?p=801>

⁹⁹ Τριανταφυλλίδου, Α., Μαρούκης, Θ. (2010). *Η Μετανάστευση στην Ελλάδα του 21^{ου} αιώνα*. Αθήνα: Εκδόσεις Κριτική, σ.σ. 127-130

μεταφράζεται ως «δημοκρατικό έλλειμμα». Μάλιστα, σύμφωνα με το Συμβούλιο της Ευρώπης σε θέματα ιθαγένειας υποστηρίζει ότι ο αποκλεισμός ενός ατόμου από τη διαδικασία λήψης των αποφάσεων που το αφορούν προσβάλλει την αξιοπρέπεια του ατόμου καθώς και την ουσία της δημοκρατίας και αντιπροσωπευτικότητάς της.

Η δυναμική φύση της δημοκρατίας εκφράζεται και με τους τρόπους με τους οποίους αυτή αναπτύσσεται αλλάζει και προσαρμόζεται στις ανάγκες του εκλογικού σώματος. Οι μεταναστευτικές, δε, εισροές στην χώρα έχουν μεταβάλλει σημαντικά τη δημογραφική σύνθεση του πληθυσμού της Ελλάδας. Η επιστροφή των ομογενών από άλλες χώρες κυρίως της ανατολικής Ευρώπης καθώς και η μετανάστευση πολιτών τρίτων χωρών αύξησαν τον πληθυσμό της χώρας κατά 10% δημιουργώντας μια σειρά από προκλήσεις που αφορούν την ενσωμάτωσή τους στην κοινωνική, οικονομική και πολιτισμική ζωή της χώρας. Η ένταξη και συμμετοχή των μεταναστών στα διάφορα επίπεδα κοινωνικής και πολιτικής ζωής συνδέεται άμεσα με τις πολιτικές και κανονιστικές επιλογές των δύο μερών, των μεταναστών και της κοινωνίας που τους υποδέχεται καθώς και με τις υποχρεώσεις που απορρέουν από αυτές. Με άλλα λόγια, το δημοκρατικό πολίτευμα καλείται να ανταποκριθεί στις κοινωνικές αλλαγές, να αφουγκραστεί τις ανάγκες και τα αιτήματα του νέου πληθυσμού και να αφήσει χώρο για την εκπροσώπηση και τη συμμετοχή όλων των πληθυσμιακών ομάδων, μιας και η μετανάστευση προκαλεί σημαντική διαφοροποίηση σε όλα τα επίπεδα μίας χώρας. Η διαφορετικότητα των μεταναστών θέτει νέες προκλήσεις προς το δημοκρατικό πολίτευμα της χώρας αλλά και της Ευρώπης, με τις ευρωπαϊκές κοινωνίες να βρίσκονται αντιμέτωπες με μεταβαλλόμενες κοινωνικές συνθήκες, προσπαθώντας να αναπτύξουν κατάλληλες πολιτικές που θα συμφιλιώνουν το σεβασμό στη διαφορετικότητα με τον συμμετοχικό χαρακτήρα του δημοκρατικού πολιτεύματος. Η πολιτισμική διαφορετικότητα που πηγάζει από τη μετανάστευση προσφέρει μια σειρά από ευκαιρίες αλλά και πολλές προκλήσεις. Επηρεάζει τον ορισμό της εθνικής ταυτότητας καθώς και τον τρόπο με τον οποίο την αντιλαμβάνονται οι πολίτες. Θέτει νέες προκλήσεις για τη δημοκρατία όσον αφορά στο σεβασμό της αρχής των ίσων ευκαιριών για όλους. Επηρεάζει τον τρόπο λειτουργίας της δημοκρατίας σε θέματα εκπροσώπησης αλλά και συμμετοχής και αντίστοιχα του λεγόμενου «κοινωνικού συμβολαίου», απαιτώντας τον επαναπροσδιορισμό του.

Με λίγα λόγια, η πολιτισμική διαφορετικότητα θέτει μία σειρά από σημαντικές πολιτικές προκλήσεις για τη χώρα υποδοχής και το πολιτικό σύστημά της που πρέπει να προσαρμοστούν σε μια νέα δυναμική πραγματικότητα και να προτείνουν νέες μεθόδους διαπραγμάτευσης συγκερασμού και ενσωμάτωσης των νέων πληθυσμών με στόχο την κοινωνική σύγκλιση. Σχετικά με την επίσημη συμμετοχή στην πολιτική ζωή της χώρας, το δικαίωμα του εκλέγειν και εκλέγεσθαι περιορίζεται μόνο στους Έλληνες πολίτες (με εξαίρεση του κύπριους πολίτες). Οι πολίτες της ΕΕ μπορούν να συμμετέχουν στις τοπικές εκλογές βάσει της Οδηγίας 94/80ΕΚ. Δεν υπάρχουν όμως επίσημοι θεσμοί ή μηχανισμοί όπως συμβουλευτικές επιτροπές σε επίπεδο δημοτικού συμβουλίου ή δικαιώματα ψήφου στις τοπικές εκλογές για τη συμμετοχή των πολιτών τρίτων χωρών στη πολιτική ζωή. Η συμμετοχή στη πολιτική σφαίρα προϋποθέτει την απόκτηση ιθαγένειας. Με εξαίρεση τους παλιννοστούντες ομογενείς από τις πρώην Σοβιετικές Δημοκρατίες, που μετανάστευσαν στην Ελλάδα κατά τη δεκαετία του 1990 και τους προσφέρθηκε η δυνατότητα να πολιτογραφηθούν αμέσως μετά της άφιξή τους, η πολιτογράφηση των μεταναστών ξεκίνησε ουσιαστικά το 2001, όταν οι μετανάστες με μακροχρόνια παρουσία στη χώρα σταδιακά άρχισαν να πληρούν την προϋπόθεση της δεκαετούς νόμιμης παραμονής.

Πολιτική συμμετοχή των πολιτών τρίτων χωρών

«Αλλοδαπή ψήφος¹⁰⁰» (alien suffrage) υποστηρίζεται από την κοσμοπολίτικη σκοπιά της δημοκρατίας και της πολιτειακής (civic) συμμετοχής που αντιλαμβάνεται την πολιτική συμμετοχή ως δικαίωμα, η άσκηση του οποίου είναι θεμελιώδης σε μια φιλελεύθερη, συνταγματική πολιτεία. Αντίθετα, σύμφωνα με την κρατιστική (statist) προσέγγιση της πολιτικής συμμετοχής, τα εθνικά όρια σηματοδοτούν τα δικαιώματα που μπορούν ή όχι να ασκηθούν, συνεπώς η εθνική ιθαγένεια υπερισχύει του πολιτικού επαναπροσδιορισμού της υπηκοότητας.

Η κοσμοπολίτικη δημοκρατία έχει προβληθεί ως ένα πολιτικό πρόγραμμα που έχει ως στόχο να προκαλέσει μεγαλύτερη δημόσια ευθύνη στους τρόπους με τους οποίους ο κόσμος αλλάζει λόγω της παγκοσμιοποίησης. Η παγκοσμιοποίηση έχει θέσει νέους περιορισμούς στους δημοκρατικούς κανόνες, απαιτώντας έτσι την ανανέωση του τρόπου με τον οποίο η δημοκρατία ασκείται και ορίζεται εντός των κρατών αλλά και στην παγκόσμια κοινότητα. Η κοσμοπολίτικη δημοκρατία αμφισβητεί αυτό που θεωρείται παραδοσιακή προσέγγιση στη δημοκρατική θεωρία και πρακτική υποστηρίζοντας ότι οι πολιτικές πρακτικές πρέπει να προσαρμοστούν στις μεταβαλλόμενες πραγματικότητες προκειμένου οι σύγχρονες δημοκρατίες να εξακολουθήσουν να εμπνέονται από τις κεντρικές δημοκρατικές αρχές της υπευθυνότητας, της νομιμότητας και της εκπροσώπησης. Αυτό μπορεί να απαιτεί την ανάπτυξη νέων πολιτικών θεσμών και πρακτικών και την μετατροπή των υπαρχόντων είτε εκτείνοντας την ιδιότητα του μέλους είτε καθιστώντας τα όρια μεταξύ του «μέσα» και του «έξω» λιγότερο στεγανά. Η μετανάστευση και η αυξανόμενη ποικιλομορφία που προκάλεσε στις ευρωπαϊκές κοινωνίες αποτελεί μία τέτοιου είδους εκδήλωση των αλλαγών και των προκλήσεων την οποία η παγκοσμιοποίηση έχει θέσει στις ευρωπαϊκές φιλελεύθερες δημοκρατίες. Ανταποκρινόμενος στη μεταβαλλόμενη φύση και σύνθεση των ευρωπαϊκών εκλογικών σωμάτων και κοινωνιών, ο διάλογος άλλαξε, με την περίπτωση υπέρ της επέκτασης των πολιτικών δικαιωμάτων στους πολίτες τρίτων χωρών να επικεντρώνεται στην «κοινωνική ιδιότητα του μέλους» και στο δικαίωμα των ατόμων να ζουν σε φιλελεύθερες δημοκρατικές πολιτείες για να απαιτούν το δικαίωμα στη συμμετοχή. Στην πραγματικότητα, υποστηρίζεται ότι με το χρόνο οι άνθρωποι που μένουν σε μια κοινωνία αναπτύσσουν ηθικές αξιώσεις και διεκδικήσεις. Θεωρείται δε ότι αν επηρεάζονται από μία σειρά αποφάσεων, οφείλουν να είναι σε θέση να συμμετέχουν στη διαδικασία λήψης αποφάσεων.

Ο Carens¹⁰¹ επιχειρηματολόγησε υπέρ των ηθικών αξιώσεων των επί μακρόν διαμενόντων και υποστήριξε ότι τα εκλογικά δικαιώματα μπορούν να περιορίζονται μόνο στους πολίτες, εφόσον κάποια στιγμή έπειτα από δέκα χρόνια, η υπηκοότητα θα είναι διαθέσιμη κατόπιν αίτησης, χωρίς φραγμούς και όρους ενώ ο Bauböck¹⁰² έχει υπογραμμίσει την καθολικότητα των βασικών πολιτικών ελευθεριών, σημειώνοντας εντούτοις ότι η πολιτική συμμετοχή στις εθνικές εκλογές αναφέρεται μόνο στους πολίτες, η συμμετοχή στην τοπική πολιτική κοινότητα πρέπει να βασισθεί μόνο στην κατοικία. Η μεταβαλλόμενη φύση της υπηκοότητας, της δημοκρατίας και της ηθικής διάστασης της συμπεριφοράς απέναντι στους μη-πολίτες.

¹⁰⁰ Τριανταφυλλίδου, Α., Μαρούκης, Θ. (2010). *Η Μετανάστευση στην Ελλάδα του 21^{ου} αιώνα*. Αθήνα: Εκδόσεις Κριτική, σ.σ. 136-138

¹⁰¹ Carens, J. (2002). Citizenship and Civil Society: What Rights for Residents?. Στο Hansen και R. Weil, P., *Dual Nationality, Social Rights and Federal Citizenship in the U.S. and Europe: The Reinvention of Citizenship*. Oxford: Berghahn Books, σ.σ. 100-118

¹⁰² Bauböck, R. (2007). *Migration and citizenship: legal status, rights and political participation*. Amsterdam: Amsterdam University Press, σ.σ. 15-31

Οι Day και Shaw¹⁰³ συμπέραναν πως οι πραγματικές αλλαγές στο καθεστώς των μη-πολιτών μπορούν συχνά να οφείλονται περισσότερο στις πιο συνηθισμένες εσωτερικές πολιτικές συνθήκες όπως επίσης και στη δύναμη των μεγάλων ηθικών ιδεών σχετικά με την ηθική συμπεριφορά απέναντι στους αλλοδαπούς. Με άλλα λόγια, αν οι αλλαγές δεν επέρχονται, αυτό μπορεί να μη συμβαίνει επειδή η κανονιστική υπόθεση για την απόδοση περισσότερων δικαιωμάτων στους αλλοδαπούς από την πολιτεία υποδοχής έχει επικρατήσει σε εθνικό επίπεδο αλλά πολύ περισσότερο για πιθανώς κερδοσκοπικούς, εσωτερικούς λόγους όπως η διατήρηση των εσωτερικών πολιτικών συνασπισμών.

4.2.2. Κέντρα ένταξης μεταναστών

Τα Κέντρα ένταξης μεταναστών¹⁰⁴ θεσμοθετήθηκαν με τον ν. 4368/2016 και αποτελούν παραρτήματα των Κέντρων Κοινότητας των Δήμων. Η Διεύθυνση Κοινωνικής Ένταξης συντονίζει και παρακολουθεί τη λειτουργία των κέντρων, τα οποία ως κύρια και βασική αρμοδιότητα έχουν την υποστήριξη των Δήμων σε συνεργασία με την οικεία Κοινωνική Υπηρεσία ως προς την αφενός υιοθέτηση πολιτικών κοινωνικής προστασίας και αφετέρου την ύπαρξη ενός σημείου αναφοράς για τη διασύνδεση και πληροφόρηση των πολιτών τρίτων χωρών.

Ο δισταγμός και ο σκεπτικισμός¹⁰⁵ σχετικά με την επέκταση των πολιτικών δικαιωμάτων στους αλλοδαπούς βασίζεται κυρίως στην αντίληψη ότι η υπηκοότητα συνδέεται με ένα αίσθημα αφοσίωσης και συμμετοχής σε μια συγκεκριμένη εθνική κοινότητα και ότι η πολλαπλή ή δια-εθνική αφοσίωση αμφισβητείται. Το επιχείρημα ενάντια στην επέκταση των δικαιωμάτων ψήφου στους μη-πολίτες βασίζεται σε μία ρεπουμπλικανική προσέγγιση της πολιτείας βάσει της οποίας αν ένα άτομο θέλει να συμμετάσχει στο πολιτικό σύστημα του τόπου κατοικίας του, τότε το πρώτο βήμα του πρέπει να είναι η απόκτηση ιθαγένειας και η εκμάθηση και κατανόηση του πολιτικού πολιτισμού της χώρας υποδοχής έτσι ώστε ως μέλος της ομάδας, αυτόματα θα αποκτήσει πολιτικά δικαιώματα. Από αυτήν την άποψη, το ενδιαφέρον για συμμετοχή στην πολιτική διαδικασία μπορούν να χρησιμεύουν ως κίνητρο για την πολιτογράφηση και ουσιαστικά να ολοκληρώσουν τη διαδικασία της ενσωμάτωσης. Εντός όμως της Ευρωπαϊκής Ένωσης υπάρχει αυτή η τάση επέκτασης των πολιτικών δικαιωμάτων στους μη-πολίτες μέσω της ανάπτυξης της έννοιας του ευρωπαίου πολίτη, συμμετέχοντας στις ευρωπαϊκές και τοπικές εκλογές εντός του κράτους-μέλους της ΕΕ στο οποίο κατοικούν.

Οι αρχές της ισότητας και της δίκαιης μεταχείρισης καθώς επίσης και η αναγνώριση της συμμετοχής ως μέσου για την περαιτέρω ενσωμάτωση και ενός τρόπου καταπολέμησης της περιθωριοποίησης έχουν υπάρξει κινητήριες δυνάμεις. Η λογική είναι ότι οι άνθρωποι που ζουν, εργάζονται, συμβάλλουν στο σύστημα κοινωνικής ασφάλισης, πληρώνουν φόρους, συμμετέχουν στην οικονομία και την αγορά εργασίας και τα παιδιά τους ακολουθούν το εκπαιδευτικό σύστημα της κοινωνίας υποδοχής επηρεάζονται από τις αποφάσεις που λαμβάνονται σε αυτές τις περιοχές εφόσον τους αφορούν. Το να είναι σε θέση να συμμετέχουν στη διαδικασία λήψης των αποφάσεων

¹⁰³ Day, S. & Shaw, J. (2002). *European Union Electoral Rights and the Political Participation of Migrants in Host Polities*. International Journal of Population Geography, σ.σ. 183-199

¹⁰⁴ Υπουργείο Εργασίας, Αλληλεγγύης και Κοινωνικής Ασφάλισης. (2016). https://migration.gov.gr/wp-content/uploads/2021/01/fek_a_21_2016.pdf

¹⁰⁵ Τριανταφυλλίδου, Α., Μαρούκης, Θ. (2010). *Η Μετανάστευση στην Ελλάδα του 21^{ου} αιώνα*. Αθήνα: Εκδόσεις Κριτική, σ.σ. 139-141

και να προασπίζονται τα συμφέροντά τους ως μέλη αυτής της κοινότητας στο τοπικό επίπεδο θεωρείται συνεπώς σημαντικό για την κοινωνική συνοχή, τις ίσες ευκαιρίες και τη δημοκρατία. Στην περίπτωση της Ελλάδας, οι πολίτες τρίτων χωρών δεν έχουν κανένα δικαίωμα ψήφου στις τοπικές εκλογές, μιας και η υπηκοότητα γίνεται κυρίως αντιληπτή στην εθνική της διάσταση και η διαδικασία της ενσωμάτωσης και της ανταπόκρισης στις πολιτικές πτυχές της σύγχρονης δημογραφικής ποικιλομορφίας λαμβάνει χώρα παράλληλα με έναν επαναπροσδιορισμό της εθνικής ταυτότητας και με μια προσπάθεια πολιτικού ορισμού της υπηκοότητας.

4.2.3. Πολιτογράφηση

Με τον όρο «*ius migrandi*¹⁰⁶» αναφερόμαστε στο δικαίωμα του μεταναστεύειν, με την αρχή αυτή να βρίσκεται σε ισχύ σε πολλά ευρωπαϊκά κράτη, συμπεριλαμβανομένης της Ελλάδας και αποδίδει σε ένα πρόσωπο την ιθαγένεια των γονιών του αυτοδίκαια με τη γέννησή του εξαιτίας των δεσμών αίματος «*ius sanguinis*». Η αναφορά αυτή πλαισιώνει τον τελευταίο χρονολογικά ν. 2828/2010 ο οποίος προβλέπει τη δυνατότητα κτήσης της ελληνικής ιθαγένειας με την πολιτογράφηση των αλλοδαπών. Στον αντίποδα βρίσκεται το δίκαιο του εδάφους «*ius soli*» το οποίο αποδίδει την ιθαγένεια σε κάποιον που έχει γεννηθεί εντός μίας εθνικής επικράτειας. Με την έντονη κριτική για την προϋπόθεση κτήσης της ιδιότητας του Έλληνα πολίτη, αναδύθηκε και μία τρίτη αρχή, την αρχή δικαίου η οποία προσδίδει την ιθαγένεια και άρα την ιδιότητα του πολίτη, έπειτα από μακροχρόνια παραμονή και εργασία εντός μίας εθνικής επικράτειας «*ius domicili*».

Η ενσωμάτωση μέσω της πολιτογράφησης¹⁰⁷ δεν είναι εύκολη, δεδομένου ότι η ελληνική υπηκοότητα βασίζεται στην αρχή του *jus sanguinis* και η διαδικασία της πολιτογράφησης είναι χρονοβόρα και δαπανηρή. Ο ν. 2130/1993 υπαγορεύει ότι οι μετανάστες που επιθυμούν να γίνουν Έλληνες πολίτες πρέπει να κατοικούν νόμιμα στη χώρα για τουλάχιστον δέκα από τα τελευταία δώδεκα χρόνια. Αυτό αποτελεί ένα από τα μεγαλύτερα χρονικά όρια παραμονής για τη διαδικασία της πολιτογράφησης στην Ευρώπη. Οι απαιτούμενες εξετάσεις για την απόκτηση της ελληνικής ιθαγένειας βασίζεται στην επαρκή γνώση της ελληνικής γλώσσας, ιστορίας και πολιτισμού.

Ο ν. 2910/2001 (άρθρα 58-64) κατέστησε ακόμα πιο περίπλοκους τους όρους και δυσκόλεψε τη διαδικασία: οι αιτούντες πρέπει να πληρώσουν 1.500 ευρώ και οι κρατικές αρχές διατηρούν το δικαίωμα να αρνηθούν την πολιτογράφηση ακόμα και σε άτομα που πληρούν τις προϋποθέσεις. Επιπλέον, οι αρχές δεν υποχρεούνται να αιτιολογήσουν τυχόν αρνητική απάντηση¹⁰⁸ αλλά ούτε να απαντήσουν εντός κάποιας συγκεκριμένης χρονικής περιόδου. Αν κάποιος από τους αιτούντες απορριφθεί, μπορεί να υποβάλλει εκ νέου αίτηση ένα χρόνο μετά. Οι μόνες πρόσθετες διατάξεις που ορίζονται στη σχετική νομοθεσία αναφέρονται στους ομογενείς, η διαδικασία πολιτογράφησης των οποίων είναι απλούστερη και λιγότερο χρονοβόρα για τους μετανάστες ελληνικής καταγωγής. Στον αντίποδα βρίσκονται οι Αλβανοί ελληνικής καταγωγής οι οποίοι αντ' αυτού δόθηκε ειδική άδεια μακροχρόνιας διαμονής. Για ακριβώς αυτόν τον λόγο, ο ν.2910/2001 (άρθρα 58-64) έλαβε

¹⁰⁶ Ιατρίδης & Χρυσόχου. (2008). *Μετανάστευση και δικαιώματα του πολίτη σε δύο πλαίσια αναφοράς* στο Μετανάστευση στην Ελλάδα: Εμπειρίες - Πολιτικές - Προοπτικές. Αθήνα: ΙΜΕΠΟ, σ.σ. 132-140

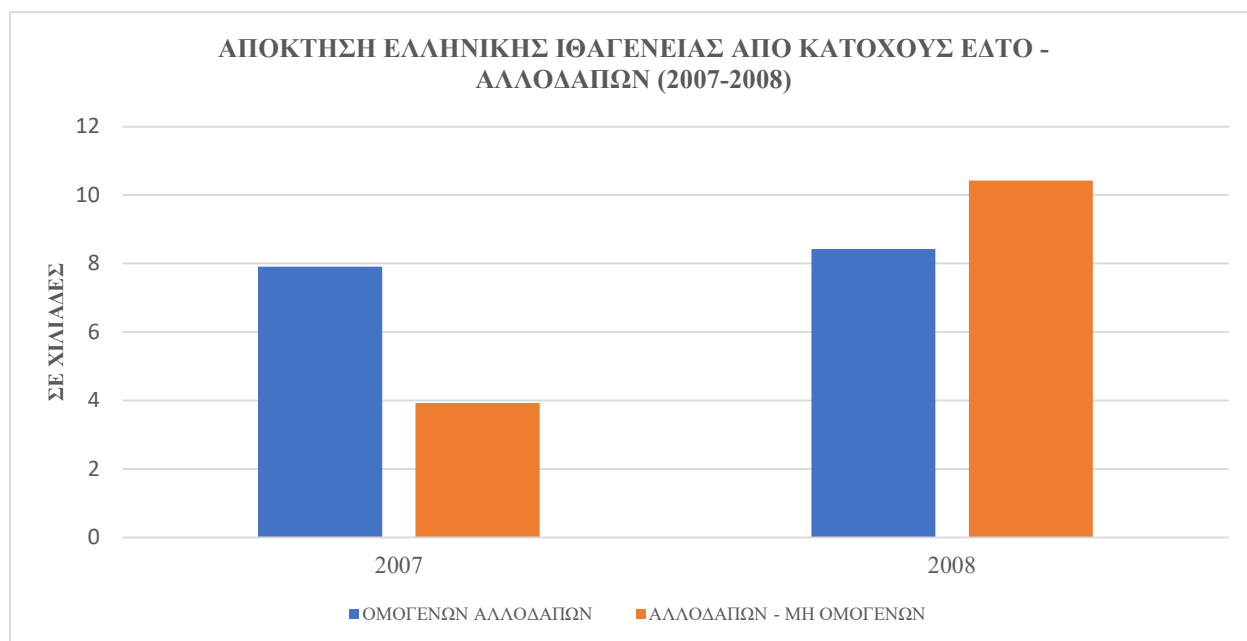
¹⁰⁷ Τριανταφυλλίδου, Α., Μαρούκης, Θ. (2010). *Η Μετανάστευση στην Ελλάδα του 21^{ου} αιώνα*. Αθήνα: Εκδόσεις Κριτική, σ.σ. 145-146

¹⁰⁸ Βάσει της υπ. 32089/10641/26.05.1993 εγκυκλίου του Υπουργείου Εσωτερικών, η υποχρέωση αυτή παύει να ισχύει στην περίπτωση απόκτησης, αναγνώρισης, απώλειας και ανάκτησης της ελληνικής ιθαγένειας, γεγονός που δεν υπόκειται εντός των κανονιστικών διαδικασιών της κρατικής διοίκησης.

κριτική¹⁰⁹ τόσο από ΜΚΟ όσο και από διεθνείς οργανισμούς ως μεροληπτικός και άδικος για την προνομιακή πορεία προς την υπηκοότητα που απολαμβάνουν τα άτομα ελληνικής καταγωγής σημειώνοντας ότι υπάρχουν υποκειμενικά στοιχεία στη διαπίστωση της καταγωγής γεγονός που εκθέτει τους αιτούντες σε διακρίσεις. Χαρακτηριστική ήταν μία κοινή απόφαση που πάρθηκε από το Υπουργείο Εσωτερικών και Εξωτερικών εν έτει 2006 ως προς τη διευκόλυνση της διαδικασίας πολιτογράφησης για τους Βορειοηπειρώτες απαλλάσσοντάς τους από το παράβολο και το μεροληπτικό χαρακτήρα της απόφασης, ορίζοντας τους κατόχους του Ειδικού Δελτίου Ταυτότητας Ομογενούς (ΕΔΤΟ) θα μπορούν να πολιτογραφηθούν εφόσον πληρούν τα κριτήρια που τίθενται από τον νόμο.

Αυτό είχε ως αποτέλεσμα, το 2007 ο αριθμός των κατόχων ΕΔΤΟ που απέκτησε ελληνική ιθαγένεια να είναι σχεδόν εκατό¹¹⁰ φορές μεγαλύτερος από οποιαδήποτε προηγούμενη χρονιά, με τον αριθμό των ανακοινώσεων για πολιτογράφηση να ανέρχεται τις 7.911 ενώ των αλλοδαπών-μη ομογενών τις 6.933 εκ των οποίων πολιτογραφήθηκαν κατά το ήμισυ, στις 3.921, σύμφωνα με το διάγραμμα 11.

Διάγραμμα 11. Ποσοτική κατανομή απόκτησης ελληνικής ιθαγένειας από κατόχους Ειδικού Δελτίου Ταυτότητας Ομογενούς, 2007-2008

¹⁰⁹ Τριανταφυλλίδου, Α., Μαρούκης, Θ. (2010). *Η Μετανάστευση στην Ελλάδα του 21^{ου} αιώνα*. Αθήνα: Εκδόσεις Κριτική, σ.σ. 146-148

¹¹⁰ Ο.π., σ.σ. 147-148

Πίνακας 11. Ποσοτική κατανομή απόκτησης ελληνικής ιθαγένειας από κατόχους Ειδικού Δελτίου Ταυτότητας Ομογενούς, 2007-2008

Ιθαγένεια	2007	2008
Ομογενείς Αλλοδαποί	7.911	8.426
Αλλοδαποί – Μη Ομογενείς	3.921	10.422

Πηγή: Αναδημοσίευση πίνακα από το βιβλίο *Τριανταφυλλίδου, Α., Μαρούκης, Θ. (2010). Η Μετανάστευση στην Ελλάδα του 21ου αιώνα. Αθήνα: Εκδόσεις Κριτική*, Πίνακας 2, σ. 147. © Εκδόσεις Κριτική

Σε ό,τι αφορά τους δεύτερης γενιάς μεταναστών στο ζήτημα του νόμιμου καθεστώτος, θα έπρεπε να ενηλικιωθούν προτού υποβάλλουν αίτηση για άδεια διαμονής με σκοπό την εργασία ή τις σπουδές, εκδόθηκε ο ν. 3731/2008 ο οποίος εξασφάλισε το καθεστώς του επί μακρόν διαμένοντος στην Ε.Ε., για τα άτομα που γεννήθηκαν στην Ελλάδα, μεγάλωσαν στην Ελλάδα έως την ηλικία των 18 ετών, παρακολούθησαν τουλάχιστον 9 χρόνια υποχρεωτικής εκπαίδευσης και οι γονείς του μετανάστη δεύτερης γενιάς ζουν νόμιμα στη χώρα, αποτελούν προϋποθέσεις για να υποβάλλουν αίτηση, με το σχετικό παράβολο, για την απόκτηση του καθεστώτος του επί μακρόν διαμένοντος στην ΕΕ χωρίς να χρειαστεί να περάσουν από εξετάσεις ελληνομάθειας και κοινωνικής ένταξης που προβλέπονται για το καθεστώς αυτό. Κατά συνέπεια, το ελληνικό κράτος τους μετατρέπει σε επί μακρόν διαμένοντες χωρίς τη διάθεση πολιτικών δικαιωμάτων αντί να τους μετατρέψει σε Έλληνες πολίτες. Το γεγονός αυτό είναι απόδειξη της υπερβολικής επιφύλαξης του ελληνικού κράτους στην απόδοση ελληνικής υπηκοότητας και άρα η αρχή του *ius soli*, που ως η αρχή του εδάφους αναφέρεται στην καταγωγή ενός ατόμου βάσει του τόπου γέννησης, δεν περιλαμβάνεται στον ορισμό της ιθαγένειάς του, με το επιχείρημα ότι το καθεστώς του επί μακρόν διαμένοντος προσφέρει ασφαλή παραμονή και ίσα κοινωνικο-οικονομικά δικαιώματα. Ο ν.3731/2008 λοιπόν, αποτυπώνεται στην πράξη ως τη δυνατότητα που προσφέρεται στη δεύτερη γενιά μεταναστών να μην τους επιβάλλει την ιθαγένεια αλλά να κάνουν αίτηση για την απόκτηση υπηκοότητας αν το επιθυμεί, ακολουθώντας παρόμοια διαδικασία με τους αλλοδαπούς.

Συμπερασματικές παρατηρήσεις και προτάσεις πολιτικής

Στις σημερινές ποικιλόμορφες κοινωνίες, η ενίσχυση των πολιτικών ταυτοτήτων των συστατικών μελών τους είναι απαραίτητη για τις πολυπολιτισμικές κοινωνίες που είναι κοινωνικά συνεκτικές και ανεκτικές. Η πολιτική συμμετοχή και εκπροσώπηση είναι απαραίτητες για τους κατοίκους και τους πολίτες που αφορά η κοινότητα στην οποία ζουν. Προσθέτει τις διαστάσεις της ευθύνης και της υποχρέωσης σε αυτή των δικαιωμάτων, γεγονός σημαντικό για την ποιότητα της δημοκρατίας μιας κοινότητας και την ανάπτυξη. Υπάρχει χώρος και δυνατότητα για την ενίσχυση του πολιτειακού και όχι εθνοτικού προσδιορισμού της ιθαγένειας σε Έλληνες και μετανάστες. Αυτό μπορεί να επιτευχθεί με την προώθηση μαθημάτων αγωγής του πολίτη σχετικά με τις συνταγματικές αξίες, τη δημοκρατική διακυβέρνηση και τα ανθρώπινα δικαιώματα σε όλες τις ομάδες πληθυσμού της χώρας καθώς και στην ανάπτυξη ευρέων εκστρατειών ενημέρωσης του κοινού που να απευθύνονται σε διαφορετικά στρώματα του γηγενούς πληθυσμού και να προωθούν πολιτικές αξίες πάνω σε ένα κοινωνικό μοντέλο συμμετοχής βασισμένο στην ισότητα.

4.3. Ελληνική Μεταναστευτική Πολιτική και Ιδιότητα του Έλληνα Πολίτη

Η ελληνική πολιτική για την μετανάστευση ξεκινά από τις αρχές της δεκαετία του 1990¹¹¹, με το ψήφισμα των μεταναστευτικών νόμων του 1991, 2001, 2005, 2007 καθώς και τα προγράμματα νομιμοποίησης των ανεπίσημων μεταναστών που έλαβαν χώρα 1998, 2001 και 2005. Η οργάνωση της ελληνικής μεταναστευτικής πολιτικής διακρίνεται σε τρεις περιόδους: την πρώτη φάση 1991-2001 στην περίοδο κατά την οποία η μετανάστευση «συνέβαινε» στην Ελλάδα χωρίς το κράτος να λαμβάνει κάποια ουσιαστικά μέτρα για την συνολική διαχείριση του φαινομένου, τη φάση ενηλικίωσης της μεταναστευτικής πολιτικής 2001-2005, όταν ψηφίζεται ο πρώτος συνολικός νόμος για την μετανάστευση και αναγνωρίζεται πλέον και επίσημα ο μακρόχρονος χαρακτήρας του φαινομένου και τέλος τη φάση ωρίμανσης 2005 έως σήμερα της ελληνικής μεταναστευτικής πολιτικής όταν η χώρα καλείται να συνειδητοποιήσει το ρόλο της ως χώρα υποδοχής και να χαράξει πολιτικές διαχείρισης της νόμιμης και ανεπίσημης μετανάστευσης καθώς και ένταξης των μεταναστών.

Στην αρχή της δεκαετία του 1990, η Ελλάδα δεν είχε νομοθετικό πλαίσιο για τον έλεγχο ή τη διαχείριση των μεταναστευτικών εισροών. Τα θέματα μετανάστευσης ρυθμιζόνταν από τον Ν.4310/1929, αναθεωρημένο το 1948 ο οποίος αφορούσε κυρίως θέματα μεταναστευτικών εκροών.

Είναι σημαντικό να παρατηρήσουμε ότι οι γειτονικές νοτιο-ευρωπαϊκές χώρες όπως η Ιταλία και η Ισπανία που είχαν αντιμετωπίσει στην ίδια περίοδο αντίστοιχα μεγάλες και απρόσμενες μεταναστευτικές εισροές είχαν ήδη εφαρμόσει τουλάχιστον δύο η καθεμία προγράμματα νομιμοποίησης ή «αμνηστίας» όπως αποκαλούνταν τότε στην Ιταλία τα προγράμματα αυτά με τα οποία τακτοποίησαν τα χαρτιά αρκετών χιλιάδων ανθρώπων. Η καθυστέρηση της Ελλάδας να εφαρμόσει αντίστοιχα προγράμματα νομιμοποίησης οφείλεται σε δύο λόγους – αφενός η Ελλάδα υπήρξε παραδοσιακά μία χώρα αποστολής μεταναστών παρά υποδοχής τους αλλά και μία χώρα με ισχυρό εθνικό αίσθημα που στηρίζονταν σε ένα εθνικό και πολιτισμικό προσδιορισμό της έννοιας του έθνους. Τόσο οι ελίτ της χώρας όσο και οι απλοί πολίτες αντιμετώπισαν τη μετανάστευση ως παράγοντα οικονομικής αναστάτωσης αλλά και ως απειλή της εθνικής και πολιτισμικής ενότητας και «αυθεντικότητας» του έθνους. Τόσο τα πολιτικά κόμματα όσο και ευρύτερα οι κοινωνικοί εταίροι, τα συνδικάτα, για παράδειγμα, δεν μπόρεσαν να αντιληφθούν σε αυτήν την αρχική περίοδο ότι οι νέα μεταναστευτικές ροές δεν ήταν φαινόμενο παροδικό που αφορούσε μόνο την Ελλάδα και τη γεωγραφική της περιοχή αλλά ότι επρόκειτο για μία νέα πραγματικότητα που διαμορφώθηκε μετά το 1989 σε ολόκληρη την Ευρώπη και επομένως ήταν ένα φαινόμενο που δεν μπορούσε η χώρα να αντιμετωπίσει μόνο με περιοριστικά μέτρα όπως ήταν οι αυστηρότεροι και εντονότεροι έλεγχοι των συνόρων. Φαίνεται πως την περίοδο εκείνη επικρατούσε μια μάλλον απλοϊκή αντίληψη μεταξύ των Ελλήνων πολιτικών ότι οι ευκολότερες διαδικασίες σύλληψης και απέλασης αρκούσαν για να αντιμετωπιστούν οι μεταναστευτικές πιέσεις.

Στα μέσα της δεκαετίας του 1990, οι μαζικές απελάσεις¹¹² κυρίως Αλβανών πολιτών αποτελούσαν βασικό εργαλείο μεταναστευτικής πολιτικής της ελληνικής τότε κυβέρνησης (ΠΑΣΟΚ). Οι μαζικές απελάσεις χρησιμοποιούνταν ως μέτρο αποθάρρυνσης των μη νόμιμων μεταναστών έτσι ώστε να

¹¹¹ Τριανταφυλλίδου, Α., Μαρούκης, Θ. (2010). *Η Μετανάστευση στην Ελλάδα του 21^{ου} αιώνα*. Αθήνα: Εκδόσεις Κριτική, σ.σ. 98-105

¹¹² Ό.π., σ. 101

μην έλθουν στη χώρα ή αν ζούσαν ήδη στην Ελλάδα, να την εγκαταλείψουν από τον φόβο της σύλληψης και της απέλασης κυριολεκτικά «εν μία νυκτί». Παράλληλα με το μέτρο αυτό η ελληνική κυβέρνηση επιδίωκε να ασκήσει πιέσεις στην αλβανική κυβέρνηση προκειμένου να επιτύχει ευνοϊκότερη μεταχείριση της ελληνικής μειονότητας στην Αλβανία. Οι έλεγχοι γίνονταν κυρίως σε δημόσιους χώρους συχνά σε πλατείες στους δρόμους ή σε άλλα στέκια στα οποία ήταν γνωστό ότι συγκεντρώνονταν μη νόμιμοι μετανάστες εργαζόμενοι αναζητώντας μεροκάματο ή για να συναντήσουν συμπατριώτες τους. Τέτοιοι έλεγχοι λάμβαναν χώρα κάτω από τα μάτια των Ελλήνων πολιτών ενώ συχνά οι ανεπίσημοι μετανάστες υποχρεώνονταν να επιβιβαστούν σε λεωφορεία που έφευγαν για τα ελληνοαλβανικά σύνορα χωρίς; Να προλάβουν καν να ειδοποιήσουν την οικογένειά τους.

Από την άλλη πλευρά, η απουσία¹¹³ μιας πιο μακροπρόθεσμης και ρεαλιστικής προοπτικής στη διαμόρφωση της ελληνικής μεταναστευτικής πολιτικής εκείνη την περίοδο σχετίζεται με το γενικότερο γεωπολιτικό περιβάλλον της δεκαετίας του 1990. Ήδη από τις αρχές εκείνης της δεκαετίας, η Ελλάδα αντιμετώπιζε τη νέα πραγματικότητα πολιτικής αστάθειας και εμφύλιων συρράξεων στα Βαλκάνια που ακολούθησαν την κατάρρευση των κομμουνιστικών καθεστώτων στην ευρύτερη περιοχή της κεντροανατολικής Ευρώπης. Ενόσω η εμφύλια διαμάχη κλιμακωνόταν σε πόλεμο στην πρώην Γιουγκοσλαβία, η πολιτική αστάθεια και οι συγκρούσεις στην περιοχή άγγιζαν τουλάχιστον έμμεσα τη χώρα μέσω του λεγόμενου «Μακεδονικού ζητήματος», των διεκδικήσεων της ΠΓΔΜ που αφορούσαν σε ένα κομμάτι της ελληνικής εθνικής ιστορίας ταυτότητας και επικράτειας. Η κατάσταση αυτή τη δεκαετία του 1990 οδήγησε στην ανάπτυξη ενός νέου κύματος «αμυντικού εθνικισμού» το οποίο έσπρωξε τις πολιτικές ελίτ τόσο της αριστεράς όσο και δεξιάς καθώς και του απλού πολίτη σε μία κατεύθυνση εθνικής «εσωστρέφειας» με στόχο την υπεράσπιση του έθνους από τους θεωρούμενους ως εξωτερικούς ή εσωτερικούς «εχθρούς» όπως η γειτονική νέα Μακεδονία αλλά και από τους Αλβανούς πολίτες που είχαν στο μεταξύ εγκατασταθεί χωρίς χαρτιά στη χώρα. Ο ιστός που συνέδεε τα ζητήματα της εθνικής ταυτότητας, των μεταναστευτικών εισροών και της γενικότερης αστάθειας στη Βαλκανική περιπλεκόταν περαιτέρω από την ύπαρξη της ελληνικής εθνοτικής μειονότητας στην Αλβανία, των λεγόμενων «Βορειοηπειρωτών». Οι άνθρωποι αυτοί είχαν εισέλθει στην Ελλάδα μαζί με τους Αλβανούς πολίτες, χωρίς χαρτιά και στην αρχική αυτή περίοδο, το ελληνικό κράτος κράτους σε μία διφορούμενη και διστακτική θέση απέναντί τους. Ενώ ο τότε υπουργός εξωτερικών Αντώνης Σαμαράς κατά τη διάρκεια μιας επίσημης επίσκεψης του στην Αλβανία, το 1991, είχε αποκαλέσει τους «Έλληνες αδελφούς μας» να επιστρέψουν στην πατρίδα, όταν οι Βορειοηπειρώτες άρχισαν να καταφθάνουν σπρωγμένοι από την ανεργία και τη φτώχεια στη γειτονική χώρα, η τότε κυβέρνηση της νέας δημοκρατίας τους κάλεσε να μείνουν στην Αλβανία για να κρατήσουν ζωντανό εκείνο το ελληνικό στοιχείο και τον ελληνικό πολιτισμό. Με άλλα λόγια, οι τότε κυβερνήσεις της Ελλάδας ανησυχούσαν ιδιαίτερα για τα ζητήματα πολιτικής αστάθειας και εμφύλιων συγκρούσεων στα Βαλκάνια και φοβούνταν ότι η μεγάλης κλίμακας οικονομική μετανάστευση συντελούσε στην εθνική αποσταθεροποίηση. Ιδιαίτερα δε, δεδομένου ότι ο μεγάλος αριθμός μεταναστών στην Ελλάδα προέρχονταν από γειτονικές χώρες και υπήρχε φόβος πως θα οδηγούσε σε εδαφικές κατακτήσεις, πέρα από το ότι θα έθετε σε κίνδυνο την εθνική συνοχή και την πολιτική σταθερότητα της χώρας.

¹¹³ Τριανταφυλλίδου, Α., Μαρούκης, Θ. (2010). *Η Μετανάστευση στην Ελλάδα του 21ου αιώνα*. Αθήνα: Εκδόσεις Κριτική, σ.σ. 102-103

Συνολικά, 371.641 μετανάστες¹¹⁴ κατέθεσαν αίτηση για να λάβουν «λευκή κάρτα» η οποία ήταν κάρτα διαμονής περιορισμένης διάρκειας με στόχο στο πέραςμα στην δεύτερη φάση της διαδικασίας με εκείνο το πρόγραμμα. Ωστόσο, μόνο 212.860 αλλοδαποί πέρασαν στη δεύτερη φάση του προγράμματος υποβάλλοντας αίτηση για πράσινη κάρτα που ήταν προσωρινή κάρτα διαμονής διάρκειας ενός, δύο ή πέντε ετών.

Η μετανάστευση¹¹⁵ μπορεί να κατανοηθεί ως νέος κοινωνικός πλούτος αλλά και ως ευκαιρία για αναδιάρθρωση και εκλογίκευση της οικονομίας και των συστημάτων κοινωνικής ασφάλειας και προστασίας με την ισότιμη είσοδο των μεταναστών σε αυτά. Πράγματι, η μετανάστευση στην Ελλάδα έως σήμερα παρείχε ανάμεσα σε άλλα την ευκαιρία για τη διάσωση του ασφαλιστικού συστήματος, την είσοδο στην ΟΝΕ, τη χρηματοδότηση της παραδοσιακής οικονομίας και των μεγάλων έργων με φτηνό και ευέλικτο εργατικό δυναμικό, την αναζωογόνηση της περιφέρειας και της διάσωσης του πρωτογενή τομέα. Όσα θετικά¹¹⁶ κομίζει η μετανάστευση ανταλλάσσονται με την παραχώρηση εκ μέρους του ελληνικού κράτους προς τους μετανάστες, της ανοχής και της πρόσκαιρης νομιμότητας, ενίοτε και ενός συμπονετικού-φιλανθρωπικού λόγου. Η κατάσταση αυτήν τη στιγμή στην Ελλάδα οδηγεί στη διατήρηση των μεταναστών σε μια ιδιότυπη ομηρία που ευνοεί και σε τελευταία ανάλυση συντηρείται από τα πρόσκαιρα οικονομικά οφέλη ορισμένων γηγενών κοινωνικών και παραγωγικών στρωμάτων μέσα από την εκμετάλλευση και τον αποκλεισμό. Παράλληλα, τα εγγενή προβλήματα τη ελληνικής κοινωνίας και της πολιτικο-οικονομικής οργάνωσης που ανέδειξε η μετανάστευση, μέσα από το δημόσιο λόγο, ανάγονται σε προβλήματα που η τελευταία προκάλεσε ή τροφοδότησε. Την ίδια στιγμή, επειδή ακριβώς αντιμετωπίζονται ως «προβλήματα της μετανάστευσης» και όχι ως «δομικές» αδυναμίες και ανεπάρκειες του ελληνικού καταμερισμού εργασίας που η μετανάστευση βάζει σε μεγεθυντικό φακό, χάνεται μία ιστορική ευκαιρία για χρηματοδότηση, εκλογίκευση και βιωσιμότητα της οικονομικής δομής, της οργάνωσης της δημόσιας διοίκησης και του κοινωνικού κράτους. Ανάμεσα στα πολιτικά και επιστημονικά προβλήματα του κυρίαρχου λόγου¹¹⁷ σχετικά με τη μετανάστευση εντοπίζεται η πολλαπλώς προβληματική και εργαλειακή χρήση εννοιών, όπως ο «πολιτισμός» και η «ταυτότητα». Οι έννοιες αυτές υποκρύπτουν και αναπαράγουν σχέσεις εξουσίας ή εκμετάλλευσης και όχι σχέσεις «διαφορετικών» ή «Άλλων» όπως ένας επιφανειακός συμπονετικός λόγος αφήνει συχνά να εννοηθεί. Ο λόγος αυτός ακριβώς επειδή αποπολιτικοποιεί τις εντάσεις γύρω από τα μείζονα κοινωνικά και ταξικά ζητήματα τα οποία αναδεικνύει η μετανάστευση, απειλεί την κοινωνική συνοχή και συμβίωση στην αναδυόμενη πολυεθνική ελληνική κοινωνία. Κρύβοντας τους πραγματικούς-άνιστους-όρους της συμβίωσης μεταναστών και γηγενών, ουσιαστικά εθελουφλεί ενώπιον της ανισότητας. Ωστόσο, η ανισότητα ούτε εξηγείται ούτε οφείλεται κυρίως στη συνύπαρξη των πολιτισμών αλλά στη θέση των μεταναστών στην παραγωγή.

Η εκπαίδευση στην εποχή της νέας μετανάστευσης αντί για «διαπολιτισμική» για όλους τους μαθητές και παρά τις κατά καιρούς εξαγγελίες και νομοθετικές ρυθμίσεις, έχει καταστεί εξόχως αφομοιωτική για τους μετανάστες της δεύτερης και τρίτης γενιάς. Ωστόσο, ο αποκλεισμός από τον ιδιαίτερο πολιτισμό και τη γλώσσα, όπως έχει τεκμηριωθεί οδηγεί σε χαμηλή αυτοεκτίμηση των

¹¹⁴ Τριανταφυλλίδου, Α., Μαρούκης, Θ. (2010). *Η Μετανάστευση στην Ελλάδα του 21ου αιώνα*. Αθήνα: Εκδόσεις Κριτική, σ.σ. 104-105

¹¹⁵ Βεντούρα, Α., Καρύδης, Β., Μαρβάκης, Α., Μαυρομμάτης, Γ., [κ.ά.]. (2004). *Η Ελλάδα της Μετανάστευσης: Κοινωνική συμμετοχή, δικαιώματα και ιδιότητα του πολίτη*. (επιμ.- Παύλου, Μ., Χριστόπουλος, Δ.). Αθήνα: ΚΕΜΟ, σ.σ. 34-36

παιδιών, κάτι που επηρεάζει εξαιρετικά δυσμενώς την ομαλή ένταξη της δεύτερης και τρίτης γενιάς. Η ελληνική πολιτεία δεν έχει ακόμη πάρει στα σοβαρά την προηγούμενη διαπίστωση και τις αρνητικές εμπειρίες άλλων ευρωπαϊκών χωρών, εκτιμώντας ότι το καθήκον της περιορίζεται στην απλή παροχή δυνατότητας εκμάθησης της ελληνικής γλώσσας στα παιδιά των μεταναστών, χωρίς καν να εξετάζει και τις ιδιαίτερες ανάγκες προσαρμογής της μαθησιακής διαδικασίας σε παιδιά που δεν έχουν μητρική την ελληνική. Οι ρυθμίσεις σχετικά με την διαπολιτισμική εκπαίδευση είναι μία αρχή, ωστόσο δεν φαίνεται να εκπληρώνουν το στόχο μίας πολιτικής η οποία αφορά την ισότιμη ένταξη των μεταναστών μαθητών στον ενήλικο πληθυσμό της χώρας καθώς και την αποφυγή φαινομένων κοινωνικού αποκλεισμού. Η γλωσσική πολιτική και το δίκαιο της γλώσσας πρέπει να στηρίζονται στην ανάλυση γλωσσικών αναγκών της κοινωνίας και των κοινωνικών λειτουργιών των γλωσσών.

Η κατανόηση της εσωτερικής διαφοροποίησης των μεταναστών και των αντίστοιχων στρατηγικών διαχείρισης της «ένταξης» έχει ιδιαίτερη σημασία. Οι μετανάστες δεν είναι «μία» ομάδα αλλά με την πάροδο του χρόνου οι ίδιες οι μεταναστευτικές κοινότητες γνωρίζουν τομές και διαίρεσεις που σε τελευταία ανάλυση παραπέμπουν σε διαφορετικές προϋποθέσεις κοινωνικής ένταξης και θέσεις στην παραγωγική διαδικασία. Επίσης, διακρίνονται διαδρομές ένταξης των μεταναστών στην ελληνική κοινωνία, με τη συγκρότηση και άνθηση διεθνικών και τοπικών κοινωνικών δεσμών και δικτύων. Η διεπιστημονική έρευνα και εμπειρία της μετανάστευσης ιδιαίτερα στην Ελλάδα έχει δείξει ότι μια μεγάλη μερίδα των μεταναστών επιθυμεί να ζήσει μόνιμα στη χώρα ενώ διεκδικεί την αναγνώριση της πραγματικής και ουσιαστικής κοινωνικής συμμετοχής και ένταξης, μέσα από την κατάκτηση δικαιωμάτων αλλά και της ιδιότητας του Έλληνα πολίτη για την δεύτερη και τρίτη γενιά μεταναστών.

Η πολιτική της απόδοσης δικαιωμάτων ή της ίδιας της ιδιότητας του πολίτη στους μετανάστες που επιθυμούν να ενταχθούν ως ισότιμοι και ισόμοιροι Έλληνες πολίτες στον κοινωνικό ιστό και την πολιτική συνταγματική οντότητα του ελληνικού κράτους, συνιστούν δύο περισσότερο συμπληρωματικές παρά εναλλακτικές λύσεις. Η παραχώρηση δικαιωμάτων του πολίτη στους μετανάστες προϋποθέτει την επανεννοiolόγηση της ιδιότητας του Έλληνα πολίτη. Τόσο ως προς τον ιδεολογικό πυρήνα της ιθαγένειας-που υποφέρει από παρωχημένες αγκυλώσεις εθνο-θρησκευτικής καθαρότητας, όσο και ως πραγματική πρόσβαση στα κοινωνικά και δημόσια αγαθά για τις αποκλεισμένες και μειοψηφικές κοινωνικές ομάδες των Ελλήνων πολιτών.

Μεθοδολογία Ποιοτικής Έρευνας

5.1. Σκοπός της έρευνας

Η διεξαγωγή της επιτόπιας έρευνας συντελέστηκε αφενός για την πρακτική επαλήθευση πτυχών της καθημερινής ζωής των μεταναστών, με έμφαση την πολυπληθέστερη μεταναστευτική ομάδα των Αλβανών και αφετέρου την καταγραφή των βιωματικών και ίσως διδακτικών εμπειριών συναρτήσει των πολιτικών ένταξής τους. Αξίζει να σημειωθεί ότι η παρουσία των Αλβανών μεταναστών στον ελλαδικό χώρο είναι για τουλάχιστον τρεις δεκαετίες, γεγονός που θα μπορέσει να καταδείξει κοινά μονοπάτια αλήθειας. Ως εκ τούτου, η νατουραλιστική προσέγγιση θα είναι περιγραφική σε ό,τι αφορά την πλαisiώση της ζωής των Αλβανών μεταναστών και του τρόπου που αντιλαμβάνονται την ελληνική πραγματικότητα.

5.2. Μέθοδος ερευνητικής διαδικασίας

Θέτοντας ως αφετηρία¹¹⁸ τον σκοπό της έρευνας συναρτήσει των ποιοτικών πτυχών της κοινωνικής, οικονομικής, πολιτικής και πολιτιστικής ζωής των μεταναστών, καθίσταται απαραίτητη η υιοθέτηση της φαινομενολογικής μεθόδου, κατά Husserl η οποία εναποθέτει την παραδοχή ότι η πρόσβαση στην κοινωνική πραγματικότητα καθίσταται δυνατή μόνο μέσω διαφορετικών κοινωνικών κατασκευών ή μέσων όπως είναι η γλώσσα, η ατομική συνείδηση ή οι κοινές κοινωνικές αναπαραστάσεις. Κατά αυτόν τον τρόπο, θεωρείται εύλογη η χρήση της φαινομενολογίας μιας και γίνεται μελέτη βιωματικών εμπειριών. Η ποιοτική έρευνα³³ διεξάγεται με την παραγωγή γνώσης, μέσω της περιγραφής της ανθρώπινης εμπειρίας, όπως αυτή βιώνεται και περιγράφεται από τους ίδιους τους πρωταγωνιστές..

Οι σε βάθος συνεντεύξεις είναι μία τεχνική, που αποσκοπεί να αποσπάσει μία ζωνρή εικόνα της προσέγγισης του συμμετέχοντος σ' ένα συγκεκριμένο θέμα. Η συνέντευξη³⁶ καθιστά μία αποτελεσματική βιωματική ποιοτική μέθοδο που προτρέπει τα άτομα να εκφράσουν τα προσωπικά τους συναισθήματα, τις απόψεις και την εμπειρία τους. Είναι ένας τρόπος κατανόησης του τρόπου, με τον οποίο τα άτομα ερμηνεύουν τον κόσμο γύρω τους. Μέσω της διεξαγωγής συνέντευξης δημιουργείται ένα πλαίσιο όπου τα άτομα εκφράζουν ελεύθερα τις βαθύτερες σκέψεις τους. Με την διεξαγωγή ποιοτικής έρευνας επιτυγχάνεται η ζωντανή αλληλεπίδραση μεταξύ του συνεντευξιαστή με τους ερωτώμενους, με στόχο να διαφωτιστεί ολόπλευρα το υπό μελέτην κοινωνικό φαινόμενο. Με την ανάλυση των εμπειριών των συμμετεχόντων, αναλύεται μέσω της αφήγησης και αποτύπωσης των εμπειριών τους, ο τρόπος που έχει ο εκάστοτε εσωτερικεύσει την πραγματικότητα και η δική του θέαση της αλήθειας. Η συγκέντρωση των δεδομένων αυτών γίνεται σε νατουραλιστικό πλαίσιο μέσα από την επιτόπια παρατήρηση, την συνέντευξη η οποία κυλά σ' ένα άμεσο διάλογο, απεικονίζοντας το βαθύτερο περιεχόμενο και την νοηματόδοσή τους περί αυτού.

¹¹⁸ McManus, H.A. (2007). *Interpretive Hermeneutic Phenomenology: Clarifying Understanding*. Indo-Pacific Journal of Phenomenology, σ.σ. 1-12.

Η ποιοτική έρευνα διεξήχθη στο πλαίσιο ημι-δομημένης συνέντευξης³⁷, με ορισμένες θεματικές ερωτήσεις που είχαν προκαθοριστεί ως προς την αρχική υποστήριξη των ερωτήσεων σε συνδυασμό με ερωτήσεις που προέκυψαν κατά την διάρκεια της ανοιχτής συζήτησης και ολοκλήρωσαν τον σκοπό της ως προς τα αποτελέσματα. Η ημι-δομημένη αυτή συνέντευξη βασίστηκε σ' ένα κατάλληλο θεωρητικό πλαίσιο επιστημονικής μελέτης επί του θέματος. Με την ανοικτού τύπου συνέντευξη προσέφερε στους συνεντευξιζόμενους μία άνεση ως προς την έκφραση των απόψεων και σκέψεων τους, πραγματοποιώντας αυτές ως φυσική απόρροια της ροής της συνέντευξης. Μέσω αυτού του είδους συνέντευξης, ο ερευνητής επικεντρώνεται σε μία πληθώρα στοιχείων πέρα από τις απαντήσεις των ερωτώμενων.

Πιο συγκεκριμένα, έγινε μία προσπάθεια εστίασης στα συναισθήματα, στα απόκρυφα μηνύματα ή εκφράσεις που αποτυπώθηκαν κατά την προκείμενη διαδικασία αλληλόδρασης, διατηρώντας όσον το δυνατόν πιο αντικειμενική και ουδέτερη στάση απέναντι τους καθώς και προσφέροντας τους την άνεση να εκφραστούν χωρίς να φοβηθούν την ορθότητα μίας απάντησής τους ή ακόμα και επικριτικότητας. Ιδιαίτερα σημαντικά, είναι ο τόνος της φωνής τους, και η εν γένει στάση και συμπεριφοράς τους ως προς την προσπάθεια διερεύνησης των εξω-λεκτικών μηνυμάτων. Βαρυσήμαντο μέλημα ήταν η παροχή ενός κλίματος εμπιστοσύνης και εχεμύθειας και κατά αυτόν τον τρόπο, η δεοντολογία³⁸ που οφείλει να ακολουθήσει ο ερευνητής πραγματεύεται την ξεκάθαρη θέση και πρόθεση αυτής της συνέντευξης, τους στόχους και σκοπούς καθώς συνάμα την συναίνεση τους να συμμετέχουν σ' αυτήν, επιδίδοντας ένα αίσθημα σεβασμού απέναντι του αλλά και στο ίδιο το αντικείμενο της έρευνας.

Ακόμη, το γεγονός ότι οι ερωτώμενοι να γνωρίζουν εξ αρχής για τον σκοπό της έρευνας, την έκβαση και περάτωσής της καθώς επίσης την επεξεργασία και χρήση των δεδομένων αυτών, είναι παράγοντες που μπορεί να επηρεάσουν θετικά ή αρνητικά την έκβασή της. Αν και ο ερευνητής - με την ιδιότητα ψυχολόγου - έχει την ευθύνη της άμεσης εμπλοκής με την καταγραφή, περιγραφή και σημασιοδότηση της ανθρώπινης εμπειρίας, πρέπει να διακατέχεται από την ικανότητα σύνθεσης και ερμηνείας των διυποκειμενικών νοημάτων, διατηρώντας μία ουδέτερη στάση, επιχειρώντας να μην να εισχωρήσει στον χώρο του ερωτώμενου αλλά ταυτόχρονα να μπορεί να αποστασιοποιηθεί για να διατηρήσει την θέση του παρατηρητή και όχι του συμμετέχοντα. Αυτό μπορεί να επιτευχθεί σε μεγάλο βαθμό, όταν η αποτύπωση των απαντήσεων και πληροφοριών που δίνονται – συνειδητά ή ασυνείδητα – καταγραφούν στο τέλος της συνέντευξης παρά κατά την διάρκεια αυτής, μιας και προκαλείται μία αγχώδης κατάσταση για τον ερωτώμενο, νομίζοντας πως πρέπει να δίνει απαντήσεις που είναι ουδέτερες, γενικές ή ακόμα και διπλωματικές, λόγω της ανησυχίας τους για λογοκρισία, ενώ με την μετέπειτα αποτύπωση των εντυπώσεων μας μέσω της συμμετοχικής παρατήρησης, θα έχουμε καταφέρει να αποκομίσουμε πολλά περισσότερα, με μία πιο ολοκληρωμένη σκοπιά, δίχως να χάνουμε κάποια απόκρυφα, εξω-λεκτικών- μηνυμάτων ή αντιδράσεων και βέβαια δεν θα τον οδηγήσουμε σε προκαθορισμένα αποτελέσματα μέσω της στάσης μας απέναντί τους. Είναι εμφανές ότι το ζήτημα της ιδιωτικότητας χρήζει ιδιαίτερης σημασίας και προσοχής καθώς τα όρια μεταξύ δημόσιας και ιδιωτικής σφαίρας είναι θολά.

5.3. Πληθυσμός και διαμόρφωση του δείγματος

Δεδομένου ότι σκοπός της έρευνας έχει τεθεί η καταγραφή, μελέτη και ανάλυση της διαδικασίας και συνάμα εμπειρίας της μετανάστευσης μέσα από τα μάτια ανθρώπων που διαβιούν στην Ελλάδα και συγκεκριμένα στην Αττική από τη δεκαετία του 1990 και μπορούν (θεωρητικά) να μοιραστούν απόψεις, οπτικές και εμπειρίες με μία πιο ολιστική χροιά περί της μετανάστευσης εν γένει και των πολιτικών ένταξης και ενσωμάτωσης στην χώρα. Τα κριτήρια διαμόρφωσης του δείγματος υπό διερεύνηση επικεντρώθηκαν στην κατάσταση του φύλου ανά αριθμό – αφενός η περιοριστική έκταση της παρούσας εργασίας σε συνθήκες πανδημίας και αφετέρου ο χρονικός περιορισμός για την ολοκλήρωσή της – και διάρκεια διαμονής εντός της ελληνικής επικράτειας σε τρεις (3) άνδρες και τρεις (3) γυναίκες άνω των 30 ετών, με κοινή χώρα καταγωγής. Ειδικότερα, το υπό διερεύνηση δείγμα επιλέχθηκε τυχαία, έπειτα από την επικοινωνία με τον ευρύτερο κοινωνικό μου κύκλο, με όσους/όσες καταγόμενοι από την Αλβανία ως χώρα εκροής μεταναστών στην Ελλάδα ήταν διατεθειμένοι και πρόθυμοι να συμμετέχουν στην έρευνα.

5.4. Τεχνικές Μελέτης Πεδίου

Η ερευνητική στρατηγική που προέκυψε κατά την διάρκεια της επιτόπιας έρευνας πεδίου αφορά, εν τέλει, την μελέτη περίπτωσης όπου μέσω της συμμετοχικής παρατήρησης, των ημι-δομημένων ερωτήματα που αναδύονται πολύ συχνά στην σύγχρονη εποχή σχετικά με την σχέση του Αλβανού μετανάστη με την ελληνική κοινωνία αλλά και των κοινωνικών αναπαραστάσεων για την ομαλή ένταξη μεταναστών. Η έρευνα πεδίου πραγματοποιήθηκε στην διάρκεια τεσσάρων (4) μηνών, στην Αττική, σε εξωτερικό χώρο κοντά από την οικία των συνεντευξιαζόμενων – ιδιαίτερα λόγω των περιοριστικών μέτρων κατά του covid19 – και μέσω της σταδιακής συμμετοχικής μου παρατήρησης αλλά και με τις ημι-δομημένες συνεντεύξεις οι οποίες εκτυλίχθηκαν κατά κύριο λόγο ως ανοιχτές συζητήσεις, πραγματοποιήθηκε με έξι (6) άτομα. Η κάθε συνέντευξη είχε κατά μέσο όρο 60 λεπτά διάρκεια. Θέτοντας ως αφετηρία ότι η ποιοτική έρευνα πραγματοποιήθηκε με τη μορφή συνεντεύξεων, η καταγραφή και έπειτα απομαγνητοφώνηση του υλικού ήταν ιδιάζουσες σημασίας.

Οι ημι-δομημένες συνεντεύξεις λοιπόν, εξυπηρετούν τους σκοπούς της ερευνάς μου που είναι διερευνητική. Με την χρήση της ποιοτικής μεθόδου¹¹⁹ στην κοινωνική έρευνα, ο ερευνητής πρέπει να είναι πολιτισμικά και εθνογραφικά ενήμερος για το πλαίσιο του οποίου οι ιδιότητες επιχειρεί να ερμηνεύσει, ερμηνεύοντας όλες τις πτυχές υπό το πρίσμα της διεπιστημονικότητας. Κατά αυτόν τον τρόπο, λοιπόν, ακολουθήθηκε η νατουραλιστική-συμμετοχική παρατήρηση.

Κατά την έρευνα πεδίου ανακύπτουν αρκετά προβλήματα. Για την ακρίβεια, ο κίνδυνος μεταβολής ή μερικής απόκρυψης της συμπεριφοράς των μεταναστών, εφόσον γνωρίζουν ότι κάποιος καταγράφει τα λεγόμενά τους ή το γεγονός ότι τους έχει καταστήσει υποκείμενα μελέτης ενέχει. Παράλληλα, ως παρατηρητής μέσω της συμμετοχικής παρατήρησης, αποτέλεσε στόχος και σκοπός, η εντρύφησή μου τις μεταναστευτικές εισροές των Βαλκανίων στην Ελλάδα, πλήρης γνώση του νομοθετικού πλαισίου και των πολιτικών πρακτικών αφενός ως μέλος της ελληνικής κοινότητας και αφετέρου ως κοινωνιολόγος.

¹¹⁹ Mason, J. (2011). *Η διεξαγωγή της ποιοτικής έρευνας* (επιμ. Κυριαζή Νότα – μτφ. Δημητριάδου Ελένη), Αθήνα: Εκδόσεις Πεδίο, σ.σ. 28-54

5.4.1. Κατάτμηση δεδομένων ανά σφαίρα ανάλυσης

Ύστερα από την πραγματοποίηση των συνεντεύξεων, πραγματοποιήθηκε ανάλυση του πρωτογενούς υλικού και ομαδοποίηση του βάσει των αναδυόμενων επιμέρους θεματικών ως ακολούθως:

Πίνακας 12. Πρότυπο σφαιρών ανάλυσης για την μετανάστευση

1. Αρχικό στάδιο - Άφιξη
Χωρο-χρόνος, καθεστώς μετακίνησης, λόγος αποδημίας
Αντικείμενο εργασίας (τότε – τώρα), ικανοποίηση, δυνατότητες εξέλιξης
Εκπαιδευτικό επίπεδο και δυνατότητες κατάρτισης (επικοινωνιακή γλώσσα, δεξιότητες)
Άτυπα ή τυπικά κοινωνικά δίκτυα
2. Κοινωνικές αλληλεπιδράσεις
Σχέση με τους θεσμούς και την ελληνική πολιτεία
Σχέση με τον γηγενή πληθυσμό
Σχέση με ομοεθνείς
3. Νομιμοποίηση, πολιτική συμμετοχή, ιδιότητα Έλληνα πολίτη
Τρέχον καθεστώς διαμονής
Αίτηση πολιτογράφησης και απόκτηση ιθαγένειας
Άσκηση του δικαιώματος εκλέγειν και εκλέγεσθαι
Αίσθημα ανήκειν και κοινωνική ταυτότητα

Με την διεξαγωγή ποιοτικής έρευνας επιτυγχάνεται η ζωντανή αλληλεπίδραση μεταξύ του συνεντευξιαστή με τους ερωτώμενους, με στόχο να διαφωτιστεί ολόπλευρα το υπό μελέτην κοινωνικό φαινόμενο. Με την ανάλυση των εμπειριών των συμμετεχόντων, αναλύεται μέσω της

αφήγησης και αποτύπωσης των εμπειριών τους, ο τρόπος που έχει ο εκάστοτε εσωτερικεύσει την πραγματικότητα και η δική του θέαση της αλήθειας. Η συγκέντρωση των δεδομένων αυτών γίνεται σε νατουραλιστικό πλαίσιο μέσα από την επιτόπια παρατήρηση, την συνέντευξη η οποία κυλά σ' έναν άμεσο διάλογο, απεικονίζοντας το βαθύτερο περιεχόμενο και την νοηματόδοσή τους περί αυτού.

Η ποιοτική έρευνα διεξήχθη στο πλαίσιο ημι-δομημένης συνέντευξης¹²⁰, με ορισμένες θεματικές ερωτήσεις που είχαν προκαθοριστεί ως προς την αρχική υποστήριξη των ερωτήσεων σε συνδυασμό με ερωτήσεις που προέκυψαν κατά την διάρκεια της ανοιχτής συζήτησης και ολοκλήρωσαν τον σκοπό της ως προς τα αποτελέσματα. Η ημι-δομημένη αυτή συνέντευξη βασίστηκε σ' ένα κατάλληλο θεωρητικό πλαίσιο επιστημονικής μελέτης επί του θέματος. Με την ανοικτού τύπου συνέντευξη προσέφερε στους συνεντευξιαζόμενους μία άνεση ως προς την έκφραση των απόψεών και σκέψεων τους, πραγματοποιώντας αυτές, ως φυσική απόρροια της ροής της συνέντευξης. Μέσω αυτού του είδους συνέντευξης, ο ερευνητής επικεντρώνεται σε μία πληθώρα στοιχείων πέρα από τις απαντήσεις των ερωτώμενων.

Πιο συγκεκριμένα, έγινε μία προσπάθεια εστίασης στα συναισθήματα, στα απόκρυφα μηνύματα ή εκφράσεις που αποτυπώθηκαν κατά την προκείμενη διαδικασία αλληλόδρασης, διατηρώντας όσον το δυνατόν πιο αντικειμενική και ουδέτερη στάση απέναντι τους καθώς και προσφέροντας τους την άνεση να εκφραστούν χωρίς να φοβηθούν την ορθότητα μίας απάντησής τους ή ακόμα και επικριτικότητας. Ιδιαίτερα σημαντικά, είναι ο τόνος της φωνής τους, και η εν γένει στάση και συμπεριφοράς τους ως προς την προσπάθεια διερεύνησης των εξω-λεκτικών μηνυμάτων.

Βαρυσήμαντο μέλημα ήταν η παροχή ενός κλίματος εμπιστοσύνης και εχεμύθειας και κατά αυτόν τον τρόπο, η δεοντολογία¹²¹ που οφείλει να ακολουθήσει ο ερευνητής πραγματεύεται την ξεκάθαρη θέση και πρόθεση αυτής της συνέντευξης, τους στόχους και σκοπούς καθώς συνάμα την συναίνεση τους να συμμετέχουν σ' αυτήν, επιδίδοντας ένα αίσθημα σεβασμού απέναντι του αλλά και στο ίδιο το αντικείμενο της έρευνας.

Ακόμη, το γεγονός ότι οι ερωτώμενοι να γνωρίζουν εξ αρχής για τον σκοπό της έρευνας, την έκβαση και περάτωσής της καθώς επίσης την επεξεργασία και χρήση των δεδομένων αυτών, είναι παράγοντες που μπορεί να επηρεάσουν θετικά ή αρνητικά την έκβασή της. Αν και ο ερευνητής - με την ιδιότητα ψυχολόγου - έχει την ευθύνη της άμεσης εμπλοκής με την καταγραφή, περιγραφή και σημασιοδότησης της ανθρώπινης εμπειρίας, πρέπει να διακατέχεται από την ικανότητα σύνθεσης και ερμηνείας των διϋποκειμενικών νοημάτων, διατηρώντας μία ουδέτερη στάση, επιχειρώντας να μην να εισχωρήσει στον χώρο του ερωτώμενου αλλά ταυτόχρονα να μπορεί να αποστασιοποιηθεί για να διατηρήσει την θέση του παρατηρητή και όχι του συμμετέχοντα. Αυτό μπορεί να επιτευχθεί σε μεγάλο βαθμό, όταν η αποτύπωση των απαντήσεων και πληροφοριών που δίνονται – συνειδητά ή ασυνείδητα – καταγραφούν στο τέλος της συνέντευξης παρά κατά την διάρκεια αυτής, μιας και προκαλείται μία αγχώδης κατάσταση για τον ερωτώμενο, νομίζοντας πως πρέπει να δίνει απαντήσεις που είναι ουδέτερες, γενικές ή ακόμα και διπλωματικές, λόγω της ανησυχίας τους για λογοκρισία, ενώ με την μετέπειτα αποτύπωση των εντυπώσεων μας μέσω της συμμετοχικής παρατήρησης, θα έχουμε καταφέρει να αποκομίσουμε πολλά περισσότερα, με μία πιο ολοκληρωμένη σκοπιά, δίχως να χάνουμε κάποια απόκρυφα, εξω-λεκτικών- μηνυμάτων ή

¹²⁰ Robson, C. (2007). *Η έρευνα του πραγματικού κόσμου* (επιμ. Μιχαλοπούλου Καίτη – μτφ. Καλυβά Φρόσω, Νταλάκου Βασιλική, Βασιλικού Κατερίνα), Αθήνα: Gutenberg, σ.σ. 319-320

¹²¹ Παπάνης, Ε. (2011). *Μεθοδολογία έρευνας και Διαδίκτυο*, Αθήνα: Εκδόσεις Ι. Σιδέρης, σ.σ. 41-44

αντιδράσεων και βέβαια δεν θα τον οδηγήσουμε σε προκαθορισμένα αποτελέσματα μέσω της στάσης μας απέναντί τους. Είναι εμφανές ότι το ζήτημα της ιδιωτικότητας χρήζει ιδιαίτερης σημασίας και προσοχής καθώς τα όρια μεταξύ δημόσιας και ιδιωτικής σφαίρας είναι θολά.

5.4.2. Η ηθική της έρευνας

Κάθε έρευνα έχει σαν σκοπό να προάγει την γνώση αξιοποιώντας διεθνώς αναγνωρισμένες θεωρίες ή επεξεργαζόμενη νέες θεωρίες που μπορούν να αναγνωριστούν από τη διεθνή επιστημονική κοινότητα. Ένα πολύ σημαντικό κομμάτι κάθε έρευνας είναι η ηθική¹²² και οι κανόνες δεοντολογίας που ακολουθεί για την προώθηση των σκοπών της και την επίτευξη των στόχων της.

Αρχικά οι ηθικοί κανόνες προάγουν την επιστημονική γνώση, την αλήθεια και την αμεροληψία της έρευνας. Στην συνέχεια, επειδή οι ηθικοί κανόνες προστατεύουν τα εμπλεκόμενα μέρη της έρευνας. Η ηθική δεοντολογία δημιουργεί κλίμα εμπιστοσύνης μεταξύ των εμπλεκόμενων μερών και προάγει την καλή συνεργασία και επικοινωνία. Ως εκ τούτου, η καλή συνεργασία και επικοινωνία είναι κομβικοί παράγοντες για την επιτυχή ολοκλήρωση της έρευνας. Τέλος, η ηθική στην έρευνα είναι πολύ σημαντική διότι κάθε ερευνητής είναι υπόλογος απέναντι στο κοινό καθ' ότι κάθε έρευνα οφείλει να προστατεύει και να προάγει τις ηθικές και τις κοινωνικές αξίες.

Στην παρούσα έρευνα τηρήθηκαν όλες οι απαραίτητες προϋποθέσεις προκειμένου να διασφαλιστεί η ηθική της και η τήρηση των βασικών κανόνων δεοντολογίας. Πιο συγκεκριμένα, οι ερωτώμενοι ενημερώθηκαν για τους σκοπούς της έρευνας και για τον τρόπο διεξαγωγής της. Επίσης ενημερώθηκαν για τα θέματα τα οποία θα συζητηθούν στη συνέντευξη καθώς και για το δικαίωμα τους να μη συμμετέχουν στην έρευνα ή να μην απαντήσουν κάποια ερώτηση, αν για οποιοδήποτε λόγο δεν το θέλουν, δίνοντας έμφαση στην προστασία των προσωπικών τους δεδομένων καθώς και στην εμπιστευτικότητα της έρευνας.

5.5 In Situ

Αρχικό στάδιο – Άφιξη

Ο πρώτος συνεντευξιζόμενος ήταν ο Ζέφι (Zefi), ηλικίας 47 ετών και μετανάστης από την νότια Αλβανία και ζει στην περιοχή της Βαρυμπόμπης. Η άφιξή του στην Ελλάδα ήταν στην ηλικία των 18 ετών. Η διέλευσή του από την παραμεθόριο και εντός της ελληνικής επικράτειας έγινε αντι-κανονικά, χωρίς την επίσημη θεώρηση ελέγχου αλλά πεζός μαζί με άλλους συγχωριανούς του. Η πρώτη του στάση εντός του ελληνικού εδάφους ήταν στην Ηγουμενίτσα όπου και επιβιβάστηκε σε όχημα ταξί έναντι 40 χιλιάδων δραχμών, με προορισμό την περιοχή Νταμάρια του Ψυχικού και ύστερα στην περιοχή της Πετρούπολης στην Αττική. Ο μόνος λόγος που επέλεξε να φθάσει στην πρωτεύουσα ήταν οι περισσότερες πιθανότητες να βρει δουλειά. Όταν ρωτήθηκε για τον λόγο της άφιξής του συγκεκριμένα στην Ελλάδα αποκρίθηκε με ρητορικό ύφος, ως κάτι το δεδομένο και αυτονόητο.

¹²² Robson, C. (2007). *Η έρευνα του πραγματικού κόσμου* (επιμ. Μιχαλοπούλου Καίτη – μτφ. Καλυβά Φρόσω, Νταλάκου Βασιλική, Βασιλικού Κατερίνα), Αθήνα: Gutenberg, σ.σ. 77-86

[...] «Γιατί ήταν κοντά, όπως σου είπα ήρθα με τα πόδια με μία τσάντα στην πλάτη και μέσα από τα βουνά, πέρασα και μπήκα στην Ελλάδα. Ήρθα για μία καλύτερη ζωή, για τί άλλο.»

Η ύπαρξη άτυπων κοινωνικών δικτύων, μέσω φιλικών ή συγγενικών δεσμών είναι πρόδηλη και εμπιστεύονται αυτά τόσο για την εύρεση εργασίας όσο και για τη διαδικασία κατάθεσης δικαιολογητικών για τις ανανεώσεις των αδειών παραμονής.

Οι μετανάστες από την Αλβανία εμφάνισαν την τάση μετανάστευσης μεμονωμένα ή αποσπασματικά όταν επρόκειτο για οικογένεια, με το γυναικείο φύλο να μεταναστεύσει αφού ο σύζυγος έχει προσαρμοστεί στην νέα πραγματικότητα, με την διέλευση και άφιξή τους διαμέσω του καθεστώτος οικογενειακής συνένωσης.

[...] «Δεν είχα κανέναν γνωστό. Όταν περάσαμε τα σύνορα ήμουν με συγχωριανούς μου, στην μέση του δρόμου συναντηθήκαμε όπως όλοι αλλά μετά ο καθένας έκανε τα κουμάντα του. Όταν έφτασα στα Νταμάρια, σπίτι δεν μπορούσαμε να πιάσουμε γιατί δεν είχαμε χαρτιά και βρήκαμε ένα έρημο σπίτι με άλλα 12 άτομα. Το σπίτι μόνο σπίτι δεν ήταν, δεν είχε ούτε νερό, ούτε φως, ούτε καν παράθυρο. Εμείς τα βάλαμε ένα ένα.»

Ο τρόπος εύρεσης εργασίας ειδικά για τη δεκαετία του 1990 αποτυπώνει μία τάση αντικανονικότητας, με την διαπραγμάτευση να είναι ελάχιστη έως και μηδαμινή, με έκδηλη την εμφάνιση ευκαιρίας για εργασία – συνήθως σε γεωργικές ή κατασκευαστικές/οικοδομικές εργασίες – από την πλευρά του μετανάστη αλλά με το μεγαλύτερο όφελος να αποκομίζεται από τον εκάστοτε εργοδότη ο οποίος προσφέρει χαμηλόμισθη εργασία, τονώνοντας το σύστημα της παραοικονομίας, της παρατυπίας και της εκμετάλλευσης.

[..] «Βγαίναμε στο δρόμο ή στην πλατεία και ρωτάγαμε για δουλειά και από εκεί μας έπαιρναν. Δούλεψα σαν μπογιατζής αλλά μετά από ένα χρόνο έφυγα από εκεί και πήγα Βαρυπόμπη.»

Ο πρώτος νόμος που προσπάθησε να ρυθμίσει τα θέματα της μετανάστευσης ήταν ο ν. 1975/1991 ο οποίος απέβλεπε κυρίως στον περιορισμό της μετανάστευσης, στον αυστηρότερο έλεγχο των συνόρων και στην απέλαση όλων των παράτυπων μεταναστών από την ελληνική επικράτεια. Ουσιαστικά με την εφαρμογή του νόμου αυτού καθίσταντο ανέφικτη η είσοδος και η εγκατάσταση ξένων στη χώρα μας με σκοπό την εργασία. Στα χρόνια που ακολούθησαν, εντούτοις, πολλοί μετανάστες ήλθαν στην Ελλάδα, εγκαταστάθηκαν και βρήκαν δουλειά χωρίς να διαθέτουν τα απαραίτητα νόμιμα έγγραφα.

Μάλιστα, το Συνδικάτο των Οικοδομών έδειχνε ότι ενώ κάποιοι από τους ηγέτες των συνδικάτων παρέμεναν πιστοί στην ιδέα της αλληλεγγύης της εργατικής τάξης, άλλοι δεν ήξεραν πως να αντιμετωπίσουν την ξαφνική έλευση των μεταναστών εργαζομένων. Υπό τις τότε συνθήκες, η ερμηνεία της ταξικής πάλης μέσα από ένα εθνικό πρίσμα και η εμμονή στην αλληλεγγύη μεταξύ ομοεθνών εργαζομένων και όχι μεταξύ εργαζομένων γενικά ανεξαρτήτως εθνικότητας, κέρδιζε έδαφος στα ελληνικά εργατικά συνδικάτα. Το γεγονός αυτό έδειχνε τον αθέμιτο ανταγωνισμό που οι τελευταίοι δημιουργούσαν στους ντόπιους εργαζόμενους γιατί δεδομένου ότι δεν είχαν άδειες παραμονής και εργασίας, δέχονταν να εργασθούν για χαμηλότερα ημερομίσθια.

Τα προεδρικά διατάγματα 358/1997 και 359/1997 εγκαινίασαν το πρόγραμμα νομιμοποίησης παράτυπων μεταναστών που έλαβε χώρα την άνοιξη του 1998.

[..] «Εγώ για χαρτιά πήγα να καταθέσω το 1998, τότε ξεκίνησε η διαδικασία, μέχρι τότε όχι δεν είχα ούτε ένσημα ούτε ασφάλιση ούτε τίποτα. Ναι, ναι μαύρα.»

«Λύκειο έχω τελειώσει, δεν είχα κάποια ειδικότητα και δεν το έψαξα ποτέ όπως λες για αναγνώριση, καμία προσπάθεια δεν έκανα γιατί είχα ανάγκη από δουλειά αλλά δεν μου το ζήτησανε πουθενά.»

«Τότε έβαλα και γω για χαρτιά το '98 και τότε πήγα στον ΟΑΕΔ για να πάρω άδεια διαμονής και μου δώσανε μία λευκή κάρτα λεγόταν και για να έπαιρνες πράσινη κάρτα έπρεπε να δουλεύεις με ένσημα. Το αφεντικό δεν μας κόλλαγε και πήγα μετά και αγόρασα για να βγάλω άδεια.»

«..Η γυναίκα μου ήρθε με οικογενειακή συνένωση και έκανε τα χαρτιά αίτηση στο Δήμο.»

«Τώρα έχω άδεια παραμονής αορίστου χρόνου. Αφού έκλεινες 10 χρόνια στην Ελλάδα έπαιρνες άδεια αλλά το 2008 που την πήρα την δικιά μου, είχα γνωστούς και έκανα τις δουλειές ή σε δικηγόρο μπορούσες να πας αλλά έκανε πάρα πολύ καιρό, σου βγάζανε μόνο προβλήματα και τώρα και τότε μόνο δικαιολογητικά ζητάνε συνέχεια και γίνεται χαμός. Πολύ δύσκολα. Τώρα κάνεις στο αίτηση στο Δήμο και παίρνεις την απάντηση από το Γενικό Γραμματέα της Περιφέρειας.»

Η αναζήτηση εργασίας είναι ο κυριότερος λόγος¹²³ εγκατάστασης των αλλοδαπών στην Ελλάδα (54%), με δεύτερο λόγο την οικογενειακή επανένωση (13%). Η σχέση εργασίας και μετανάστευσης αντικατοπτρίζεται στο υψηλό ποσοστό των απασχολούμενων αλλοδαπών σε σχέση με το συνολικό πληθυσμό των αλλοδαπών (51,4%). Αντικατοπτρίζεται επίσης και στις διαφοροποιήσεις που υπάρχουν μεταξύ γηγενών και αλλοδαπών, αναφορικά με την συμμετοχή τους στην απασχόληση. Είναι χαρακτηριστικό ότι τα ποσοστά απασχόλησης του αλλοδαπού πληθυσμού ηλικίας 15-64 ετών είναι γύρω στο 61,5% ενώ το αντίστοιχο μέγεθος για τους γηγενείς είναι περίπου 54,5%.

Η υπερσυγκέντρωση των αλλοδαπών αναφορικά με τους τομείς απασχόλησης, τα επαγγέλματα και τη θέση που έχουν στο επάγγελμα αποτελεί ένα επιπλέον χαρακτηριστικό των αλλοδαπών εργαζομένων, το οποίο επιβεβαιώνεται και στην περίπτωση της Ελλάδας. Ο τομέας των κατασκευών και των λοιπών υπηρεσιών, στο οποίο συμπεριλαμβάνεται μεταξύ άλλων, η παροχή υπηρεσιών στα νοικοκυριά, καλύπτουν σχεδόν το 50% της απασχόλησης των αλλοδαπών. Οι αλλοδαποί σε ποσοστό 68% απασχολούνται ως τεχνίτες και ανειδίκευτοι εργάτες, ενώ στην συντριπτική τους πλειοψηφία είναι μισθωτοί (89%). Διαφαίνεται, λοιπόν, ότι αυτή η υπερσυγκέντρωση¹²⁴ καθιστά συνέπεια της συνύπαρξης των χαρακτηριστικών των μεταναστών αναφορικά με την ειδίκευση ή μη, στην οποία είχαν αποκτήσει με την ζήτηση εργασίας σε τομείς οικονομικής δραστηριότητας που είχαν ιδιαίτερη βαρύτητα τη δεκαετία του 1990 (κατασκευές, τουρισμός και υπηρεσίες σε νοικοκυριά, γεωργία).

[..] Στον ΟΑΕΔ είχα γραφτεί πριν χρόνια είχα πάρει και επιδότηση. Ναι μου είχαν πει να μου βρουν δουλειά αλλά ποτέ δεν πήρανε τηλέφωνο. Δεν έχω ζητήσει ποτέ για δουλειά, μέσω γνωστών, φίλων έβρισκα πάντα. Και με Αλβανούς και με Έλληνες. Η σύζυγος είναι εγγεγραμμένη αλλά δεν παίρνει επίδομα.»

«Δεν έχω ψηφίσει ποτέ όχι.»

[..] «Όχι βέβαια, τι τα ίδια λεφτά με τους Έλληνες; Αστειεύεσαι;»

¹²³ Μπάγκαβος, Χ., Παπαδοπούλου, Δ. (2006). *Μετανάστευση και ένταξη μεταναστών στην ελληνική κοινωνία*. Επιστημονική εταιρεία κοινωνικής πολιτικής. Αθήνα: Gutenberg, σ. 133

¹²⁴ Ό.π., σ. 134

«Η τοπική κοινωνία εδώ με έχει βοηθήσει πάρα πολύ, περνάω μία χαρά με όλους δεν είχα ποτέ κανένα πρόβλημα.»

«Τα ελληνικά τα έμαθα μόνος και γω και η γυναίκα μου. Δεν ασχολήθηκα καθόλου με σκολεία, νομίζω είχε κρατικά αλλά δεν το έψαξα δεν είχα χρόνο έπρεπε να δουλέψω.»

«Έχω κάνει αίτηση για ιθαγένεια έχουν περάσει 700 χρόνια και καμία απάντηση. Μετά εγώ τη γλώσσα την έμαθα στον δρόμο, όχι στα βιβλία και πρέπει να περάσεις από Επιτροπή να σου κάνουν 100τόσες ερωτήσεις. Τα παιδιά είναι μικρά 10 και 2 αλλά θα τα καταθέσω για ιθαγένεια ναι αλλά για μένα να πάω να ασχοληθώ, να πληρώσω τόσα λεφτά, να περάσω εξετάσεις, μεγάλη ταλαιπωρία και αν αρνηθούνε ξαναμανα.»

Καθιστά κοινή παραδοχή ότι το φαινόμενο της εγκληματικότητας¹²⁵ στην Ελλάδα έχει τις ρίζες του σε μεγάλο βαθμό στην ανορθολογικά απαγορευτική πολιτική εισόδου μεταναστών αλλά και στην ευρεία διαφθορά του κρατικού μηχανισμού και των παραρθρωμάτων του που άνθισαν γύρω από τα συρματοπλέγματα των συνόρων. Υπό το φως της πρόσφατης ανάδυσης στην επιφάνεια των εντυπωσιακά μεγάλων αριθμών πολύχρονης παρουσίας μεταναστών εντός του ελληνικού κράτους, μπορεί κάποιος να επιχειρηματολογήσει ότι η ποσοστιαία συμμετοχή τους στην εγκληματικότητα παρέμεινε περιθωριακή ή και οριακή ενώ σε αρκετές περιπτώσεις η βία ήταν ενδοκοινοτική και οι ίδιοι ήταν θύματα εγκληματικών πράξεων. Σε κάθε περίπτωση, η ευάλωτη θέση των μεταναστών και η άγρια εκμετάλλευση της παράνομης τότε κατάστασής τους ή της αδυναμίας εισόδου τους στην χώρα μέσω της νόμιμης οδού, καλύπτοντας πραγματικές ανάγκες της ελληνικής οικονομίας, οδήγησε στην αύξηση της εγκληματικότητας των οργανωμένων ομάδων.

«Όχι δεν είχα ποτέ τίποτα κανένα πρόβλημα με κανέναν. Έχω φίλους Έλληνες...και Πακιστανούς έχω (γέλιο). Ντάξει στις αρχές υπήρχε ρατσισμός έτσι σου ζητάγανε ένα χαρτί και τρέχεις και όταν τους ζητάς εσύ σου βγάζουν την πίστη μέχρι σήμερα για να σου το δώσουν. Ένας φίλος μου έχει καταθέσει χαρτιά και δεν του έχουν βγει ποτέ. Πέρασε από Μαυρομμάτη, του λένε δεν το αναγνωρίζω αυτό το χαρτί, τη βεβαίωση ότι τα έχει καταθέσει μέχρι να βγούνε, περνάει από Κακκαβιά με την βεβαίωση αίτησης για παράταση μέχρι να βγει η απόφαση και στα σύνορα δεν το ήξεραν αυτό το χαρτί. Η Ελλάδα στα παιδιά μας δεν τους ευκολύνει, το κάνει χειρότερα, μετά αυτά βλέπεις και λες γιατί ότι τράβηξα εγώ να τα τραβήξει και το παιδί μου.»

«Στο γιο μου καμία φορά του λένε έτσι Αλβανέ, Αλβανέ αλλά ντάξει του λέω μην στεναχωριέσαι.»

«Όχι δεν είμαι σε κανένα σύλλογο, δεν με ενδιέφερε και δεν ασχολήθηκα.»

«Στο σπίτι μιλάμε και ελληνικά και αλβανικά. Έχω βάλει αλβανική τηλεόραση.»

«Στα παιδιά μου δεν ξέρω αν θα χω την υπομονή να τους πω τι πέρασα αλλά ναι έχω νοσταλγία για την Αλβανία. Με πονάει η Αλβανία αλλά με αυτά που ακούω και βλέπω δεν είμαι ευκαριστημένος.»

«Ανεβαίνω 10 με 12 φορές το χρόνο, πάω στο χωριό αλλά να πάω μόνιμα, να κάνω τι; Χωρίς δουλειά να μην έχεις κάτι να ασχοληθείς..»

¹²⁵ Παύλου, Μ. (2004). Οι μετανάστες «σαν κι εμάς»: όψεις της απόκρισης στο μεταναστευτικό φαινόμενο στην Ελλάδα και την Ευρώπη. Στο Βεντούρα. Λ., Καρύδης. Β., Μαρβάκης. Α., Μαυρομμάτης. Γ., [κ.ά.]. (επιμ.- Παύλου. Μ., Χριστόπουλος. Δ.). *Η Ελλάδα της Μετανάστευσης: Κοινωνική συμμετοχή, δικαιώματα και ιδιότητα του πολίτη*. Αθήνα: ΚΕΜΟ, σ. 73-74

«Εκεί ήμουν 18 χρόνια, εδώ είμαι 30. Για μένα πατρίδα είναι πρώτα η Αλβανία και μετά εδώ που είμαι αλλά να πας εκεί σε λένε ξένο, εδώ είμαστε ξένοι αλλά σου λέω όλοι οι φίλοι μου είναι εδώ, έχω τα παιδιά μου. Εδώ είναι η ζωή μου.»

«Δεν έχω σκεφτεί να πάω αλλού, έχω και τα παιδιά μικρά, αλλά άμα δεν έχεις τίποτα εδώ αναγκαστικά θα πας έξω.»

Η δεύτερη που συμμετείχε στην έρευνα ήταν η Βαλεντίνα, ηλικίας 37 ετών, άνεργη και μητέρα δύο παιδιών από τα Τίρανα. Η μετανάστευση στην προκειμένη περίπτωση έλαβε χώρα τον Σεπτέμβριο του 1997 λίγο πριν την πρώτη φάση νομιμοποίησης. Ο λόγος άφιξης της Βαλεντίνα ήταν λόγω ανωτέρας βίας, μίας και είχε το παιδί σε δυσχερή κατάσταση υγείας και αφού ήρθε ο σύζυγος της έναν χρόνο πριν έρθει και εκείνη στην Ελλάδα, τελικά παρέμεινε με το καθεστώς της οικογενειακής επανένωσης.

[...] «Ο λόγος που ήρθα στην Ελλάδα ήταν λόγω υγείας του παιδιού μου και με τον άντρα μου, και άφησα την κόρη Αλβανία και πήγα μετά από 1 χρόνο να τη δω, παρόλο που δεν είχα ανοίξει με τουριστική βίζα, ήρθαμε για λόγους υγείας για 3 μήνες και όταν έληξε η βίζα, το 1998 ξεκίνησα να φτιάχνουμε τα χαρτιά, πήγα στο Δήμο και δύσκολη η διαδικασία όταν φτιάχνεις τα χαρτιά, ο άντρας τα έκανε τα χαρτιά και οι υπόλοιποι έμειναν με οικογενειακή συνένωση γιατί για να κάνεις αίτηση θέλεις και ένσημα και εμείς τα θέλαμε και για το βιβλιάριο του παιδιού αλλά όταν πρωτοήρθα πήγα στη πρόνοια για να μην έχω πρόβλημα με τα φάρμακά του.»

Η περίπτωση αυτή μοιάζει αρκετά με την τρίτη, κατά σειράν, μετανάστρια, την Ευγενία – ηλικίας 58 ετών, από το Αργυρόκαστρο που ήρθε από την Αλβανία το 1992, και για προσωπικούς λόγους υγείας αναγκάστηκε να μεταναστεύσει στην Ελλάδα και ύστερα να διεκδικήσει το Ειδικό Δελτίο Ταυτότητας Ομογενούς. Το Ειδικό Δελτίο Ταυτότητας Ομογενούς, παρείχε μία πιο αυτοματοποιημένη ανταπόκριση των κρατικών υπηρεσιών περί της απόδοσης δικαιωμάτων σε σχέση με τους αλλοδαπούς.

Με τον ν. 4332/2015 και την ενσωμάτωση της Οδηγίας 2011/98/ΕΕ θεσπίστηκε ένα σύνολο δικαιωμάτων για τα οποία κατοχυρώνεται η ίση μεταχείριση των πολιτών του κράτους-μέλους και των πολιτών τρίτων χωρών, οι οποίοι δεν έχουν ακόμα αποκτήσει το καθεστώς του επί μακρόν διαμένοντος, αλλά είτε έγιναν δεκτοί και δεκτές στην επικράτεια κράτους-μέλους για να εργασθούν, διαμένουν και εργάζονται νόμιμα σε αυτό, είτε έγιναν δεκτοί σε αυτό για άλλους λόγους, πλην της εργασίας (π.χ. οικογενειακή επανένωση) και στη συνέχεια τους δόθηκε πρόσβαση στην αγορά εργασίας του κράτους-μέλους σύμφωνα με άλλες διατάξεις του ενωσιακού ή του εθνικού δικαίου.

[..] «Τα παιδιά έχουν πάρει ελληνική ταυτότητα λόγω σχολείου.»

«Δεν έχω δουλέψει και πολύ καθαριότητα αλλά λόγω υγείας του παιδιού δεν πήγα συστηματικά γιατί είχα τρεξίματα ποιος θα έτρεχε για τα προβλήματα. Ο σύζυγος δουλεύει στην ψαχαγορά με ένσημα από την αρχή. Δεν έχει πάρει επιδόματα. Έχω τελειώσει πανεπιστήμιο αγρονόμου και το πτυχίο δεν αναγνωρίζεται και πρέπει να δώσω εξετάσεις ε όχι είχα τότε άλλες προτεραιότητες.»

Με τον ν. 4332/2015 και την ενσωμάτωση της Οδηγίας 2011/98/ΕΕ θεσπίστηκε ένα σύνολο κοινών κανόνων που διέπουν τη διαδικασία εξέτασης των αιτήσεων για τη χορήγηση ενιαίας άδειας, με στόχο να καταστεί η συνολική διαδικασία έκδοσης της ενιαίας άδειας διαμονής αποτελεσματική και μεταβλήθηκαν οι προϋποθέσεις διασφάλισης της νομιμότητας της

διαμονής της δεύτερης γενιάς καθώς παρέχεται δυνατότητα πρόσβασης στην άδεια διαμονής πολιτών τρίτων χωρών, ανεξαρτήτως της νομιμότητας ή του νομιμοποιητικού τίτλου που κατέχουν και εφόσον υφίσταται επιτυχής ολοκλήρωση έξι τάξεων ελληνικού σχολείου πριν τη συμπλήρωση του 23ου έτους της ηλικίας τους.

[..] «Όχι δεν είχα χρόνο να ξέρω (για αλβανικό σύλλογο). Η εκμάθηση γλώσσας από εμπειρία δεν έχω δουλέψει και πολύ και δεν έχει επαφή με κόσμο αλλά βλέπαμε ταινίες κάθε μέρα ακούς φράσεις σου μένουν».

Για ακόμη μία φορά διαφαίνεται η έκφανση της πολιτιστικής βιομηχανίας που τα ΜΜΕ προσφέρουν μέσω ψυχαγωγικών εκπομπών καθώς και η ύπαρξη άτυπων κοινωνικών δικτύων για την αλληλοβοήθεια σε φορείς και υπηρεσίες.

«Με υπηρεσίες εμείς έχουμε βοηθήσει ο ένας τον άλλον τότε στην αρχή χρειαζόμουν κάποια χαρτιά και μία είχε έρθει πριν από μένα, με πήγε στα διαφορά γραφεία και οι γιατροί στα νοσοκομεία μας έχουν βοηθήσει πάρα πολύ».

«Η σχέση με Έλληνες, όταν μου έχουν πει κάτι, εγώ έχω δώσει την απάντηση μου δεν με επηρέασε καθόλου».

«Πρώτα πήγα Θεσσαλονίκη και μετά Αθήνα. Όταν έρχεσαι πρέπει να έχεις κάπου να ακουμπήσεις αλλιώς μόνος έχεις δυσκολία».

«Στο σπίτι μιλάνε αλβανικά αλλά τα παιδιά μιλάνε ελληνικά που έμαθαν στο σχολείο ακόμα και δασκάλα μου είχε πει να μιλάμε την γλώσσα μας άμα δεν μιλάμε την γλώσσα».

[..] «Όταν έχεις τα παιδιά το σκέφτεσαι για επιστροφή. Δεν θέλω να αλλάξω χωρά στην ηλικία μου. Τα παιδιά ψηφίζουν και γω θα ήθελα. Η πατρίδα μου και τα δυο είναι έτσι δεν είναι.»

Η τάση που διαφαίνεται τείνει οι μεταναστευτικές ομάδες να χάνουν μέρος την πολιτιστική τους ταυτότητα, σχηματίζοντας μία υποδεέστερη τάξη με χαμηλή κοινωνική κινητικότητα και χαμηλά επίπεδα παιδείας.

Βέβαια, όχι απόλυτα. Στην περίπτωση της Ευγενίας, τόσο εκείνη στη χώρα καταγωγής της όσο και τα παιδιά της διαθέτουν πλούσιο κοινωνικό κεφάλαιο, με την διαφορά ότι το δικό της δεν «αναγνωρίζεται».

[..] «Είχα ένα θείο πρέσβη στη Ρουμανία και εκεί πήγα πρώτα, αλλά ο θείος γύρισε Αλβανία επειδή άλλαξε το σύστημα και γω δεν ήξερα την γλώσσα στην Ρουμανία, δασκάλα ξένων γλωσσών στα ρωσικά ήμουν.. Βγήκα σε αναπηρική σύνταξη και πήγα Λαμία μέσω ενός γνωστού σε ένα σπίτι εξοχικό να συντηρούμε το σπίτι, τα παιδιά κολλήσαν ψείρες εκεί, εγκαταλειμμένο, είχε κρεβάτια μόνο και μας έδινε 100χιλιάδες. Δουλεύαμε αντί να δώσουμε ενοίκιο. Από τις 5 το πρωί ερχόταν να κάνουμε δουλειά τα πάντα, ένας γείτονας ήρθε και μας είπε ότι έτσι κάνει αυτός τους κρατά ένα μήνα και μετά φωνάζει την αστυνομία και έτσι έκανε. Να προσέχεις μου είχε πει η γειτόνισσά μην έχεις τίποτα στις τσάντες που είναι δικά του. Είχα δυο σακβουαγιάζ και λέω στον άντρα μου πάμε στην Αθήνα και έλα την επόμενη να του κόψεις όλα τα δέντρα αλλά τα δέντρα δεν φταίνε σε τίποτα. Γυρίσαμε σε ένα συγγενή εδώ στην Αθήνα, στην αρχή ήρθα με βίζα για 3 μήνες ούτε να δουλέψεις μ αυτό γιατί είχα και τα παιδιά και την 2^η φορά έτσι. Κανείς δεν μπορούσε να κρατήσει οικογένεια με 2 παιδιά. Δεν πληρώσαμε πουθενά για βίζα. Δεν δίνανε σπίτι, μας κρατήσανε 3 μέρες και το διαβατήριο δεν έχεις μας λέγανε βίζα, φοβάμαι να φύγετε. Μετά πήγαμε στην Φυλής σε ένα υπόγειο χωρίς παράθυρα καλοκαίρι έμεινα, ήταν μαγαζί ούτε

σπίτι, ψάχναμε ένα στρώμα στα σκουπίδια..... Αναρωτιέμαι αν τα μεγάλωσα σωστά τα παιδιά μου γιατί έτρεχα για δουλειές. Όμως, είμαι ευχαριστημένη πάρα που πέρασα τόσα γιατί δουλέψαμε, αποκτήσαμε σπίτι δικό μας και χρήματα μαζέψαμε και τα παιδιά σπουδάζανε.»

Ο Κίτσο που τον φωνάζουν Χρήστο, ήρθε το 1991 από το Τεπελένι σε ηλικία 30 ετών.

[...] «Ήρθα για λίγο καιρό να μαζέψω φράγκα και τελικά έμεινα, χωρίς ένσημα χωρίς τίποτα, πολύ αργά κατέθεσα για χαρτιά, το 2001 νομίζω, γράφτηκε στον ΟΑΕΔ για πράσινη κάρτα, αγόρασα ένσημα, αλλά μέχρι τότε είχα πέσει σε έλεγχο πολλές φορές και με έδιωχναν».

Το 2008 του ακύρωσαν όλα τα χαρτιά και πήγε στα δικαστήρια και δικαιώθηκε μετά από 10 χρόνια. Ο Χρήστος παραμένει ακόμη και σήμερα με άδεια 3χρονη που έχει λήξει και συνεχίζει να βιώνει τον γολγοθά της μακρόχρονης γραφειοκρατίας παρά την άφιξή του από το 1991 δηλαδή εδώ και 30 χρόνια.

Η Λίντα, 48 ετών, έφτασε στην Ελλάδα το 2002 μέσω του καθεστώτος της οικογενειακής επανένωσης. Τώρα βρίσκεται υπό καθεστώ 5χρονης άδειας διαμονής που ανανεώνει ανά πέντε έτη. Έχει τρεις κόρες, που έχουν φοιτήσει σε ελληνικό σχολείο και πάρα ταύτα, μόνο η μία εκ των τριών έχει αποκτήσει την ελληνική ιθαγένεια. Η μικρότερη δεν έχει ακόμη ενηλικιωθεί ώστε να εφαρμοστεί ο νόμος περί φοίτησης τουλάχιστον 9χρονης σε ελληνικό σχολείο ενώ η μεγαλύτερη κόρη έχει καταθέσει αίτηση και περιμένει απάντηση για την απόκτηση ή μη ελληνικής υπηκοότητας εδώ και 2 χρόνια.

Τέλος, ο Αλκέτ, 48 ετών από την Λούσνια της Αλβανίας, έφτασε στην Ελλάδα σε ηλικία 19 ετών για ευνοϊκότερες συνθήκες διαβίωσης και παρά το γεγονός ότι κατέθεσε περί νομιμοποίησης τον Φεβρουάριο του 1998, του δόθηκε άδεια διαμονής απεριόριστης διάρκειας ενώ πληροί τις προϋποθέσεις ως γονιός Έλληνα τέκνου, με παρουσία εντός της ελληνικής επικράτειας για πάνω από 30 χρόνια και βρίσκεται στην αναμονή για απάντηση εδώ και 3,5 χρόνια.

[..] «Έχω αγανακτήσει. Τουλάχιστον ας μου απαντούσαν και αρνητικά απλά να ξέρω».

[..] «Παρά τις δυσκολίες που έχω περάσει και με τη γραφειοκρατία και με όλα, θέλω να πάρω την υπηκοότητα γιατί για μένα εδώ είναι η πατρίδα μου, εκεί (στην Αλβανία) δεν έχω τίποτα.»

Συμπεράσματα

Από την έρευνα πεδίου διαφαίνεται πως οι Αλβανοί μετανάστες, ως την πολυπληθέστερη μεταναστευτική ομάδα με παρουσία 30 χρόνων εντός της ελληνικής επικράτειας, έχει βιώσει αρκετές φάσεις προκαταλήψεων αλλά κατά κύριο λόγο στην πρώιμη φάση μαζικής μετανάστευσης ενώ στον αντίποδα αποτυπώνεται η πλήρη κοινωνική ένταξη και ενσωμάτωσή τους εντός του κοινωνικού, οικονομικού και πολιτιστικού πλαισίου με εξαίρεση τον πολιτικό πυλώνα. Αυτό οφείλεται στην αδικαιολόγητη καθυστέρηση των γραφειοκρατών που καταφέρνουν να ακυρώσουν τα θετικά μέτρα τόσο των πολιτικών νομιμοποίησης όσο και των εθνικών στρατηγικών ένταξης που προωθούν την κοινωνική συνοχή, έστω σε θεωρητικό επίπεδο. Η ανάγκη διαμόρφωσης μίας συγκροτημένης και ρεαλιστικής μεταναστευτικής πολιτικής που θα διασφαλίζει την ολοκληρωμένη προστασία των δικαιωμάτων και θα καλλιεργεί την ενεργή κοινωνική συμμετοχή των μεταναστών κρίνεται απαραίτητη. Μίας πολιτικής η οποία θα συμφιλιώνει την ελληνική κοινωνία και πολιτεία με τον μετανάστη και η οποία θα αναδεικνύει τα αμοιβαία, πολύπλευρα οφέλη της ελεγχόμενης μετανάστευσης και της αβίαστης κοινωνικής εναρμόνισης των μεταναστών όπως αρμόζει σε μία αναπτυγμένη σύγχρονη ευρωπαϊκή κοινωνία.

Χωρίς αμφιβολία, το εγχείρημα αυτό είναι μεγάλο αλλά δεν είναι ακατόρθωτο, εντός του οποίου εντοπίζονται οι βάσεις, οι προϋποθέσεις της δυναμικής μεταστροφής στάσεων και συμπεριφορών που αφορούν την ετερότητα. Οι μηχανισμοί παραγωγής πολιτισμικών στάσεων και αξιών αποτελούν προϊόν καθημερινών τακτικών και καθημερινών στρατηγικών, η διαμόρφωση και ανάπτυξη των οποίων επηρεάζεται ουσιαστικά και από το μικρο-επίπεδο που αποτελεί το προνομιακό πεδίο δράσης των μελών ενός κοινωνικού συνόλου.

Στόχος αυτής της διαπίστωσης είναι να ανιχνεύσει τη δυναμική των πραγμάτων και να διακριβώσει εάν οι διαφαινόμενες τάσεις παραπέμπουν σε μία υπαρκτή αλλαγή, μεταβαίνοντας από το βαθιά μονοπολιτισμικό, ομογενοποιητικό υπόδειγμα, προς το πολυπολιτισμικό με την πάραυτα απόδοση δικαιωμάτων. Άλλωστε, παρά τις δυσκολίες με τις οποίες έρχονται αντιμέτωποι έως και σήμερα, οι Αλβανοί μετανάστες, εντούτοις, η επιθυμία για την απόκτηση ελληνικής υπηκοότητας δεν φθίνει τόσο για τους μετανάστες πρώτης όσο και δεύτερης γενιάς μεταναστών.

Επίλογος

Σήμερα στην Ελλάδα ζει, συμμετέχοντας παραγωγικά, ένας μεγάλος αριθμός μεταναστών. Η παρουσία και η συμμετοχή τους στην κοινωνία σηματοδοτεί¹²⁶ έναν κόσμο «καινούργιο» δυναμικά μεταβαλλόμενο, αλλά και αμφίσημο. Οι συνέπειες του μεταναστευτικού φαινομένου είναι τόσο υλικές και χειροπιαστές, όσο και συμβολικές και ιδεολογικές: οι τομές που προκαλεί στην ελληνική κοινωνία προτρέπουν να αναστοχαστούμε γύρω από τα δικαιώματα και του περιεχομένου της έννοιας του Έλληνα πολίτη, επιδιώκοντας τη ψυχραιμία και τη διαύγεια όταν καταπιανόμαστε με τη διαχείριση της μετανάστευσης και του σχεδιασμού ζωής των ανθρώπων της.

Εντός, λοιπόν, μία πλήρως ανεστραμμένης προοπτικής, η οικουμενικότητα¹²⁷ των δικαιωμάτων έχει αφήσει τη θέση της σε αποκλειστικά και προνομιακά δικαιώματα ιθαγένειας όπου όπως έχει επισημάνει ο Ferrajoli, όπου πάνω στην οικουμενοποίηση των δικαιωμάτων διακυβεύεται η αξιοπιστία των «αξιών του δυτικού κόσμου» περί ισότητας ως δικαίωμα του ανθρώπου και του πολίτη. Έτσι, η νεότερη ιστορία των εθνών-κρατών είναι γεμάτη από αγώνες και κατακτήσεις για διευρύνσεις των δικαιωμάτων του πολίτη μέσα από τη δυναμική που έχει η ουσιαστική συμμετοχή στην κοινωνία. Σύμφωνα με τον Balibar, ο σύγχρονος καπιταλιστικός κόσμος δεν υφίσταται μόνο ως κοσμοοικονομία αλλά και ως χώρος επικοινωνίας όπου όλοι οι πληθυσμοί είναι δυνάμει απευθείας ορατοί οι μεν από τους δε και κατά κάποιο τρόπο, δυνάμει σε επαφή. Η παρατήρησή του αυτή αναφέρεται στο φαντασιακό της εθνικής κοινότητας, το οποίο στηρίζεται στο γεγονός ότι τα μέλη που τη συγκροτούν δεν συναντιούνται ποτέ - τα μέλη του έθνους δεν αναγνωρίζουν πάντα το ένα το άλλο ως τέτοια αλλά εντούτοις δεν παύουν να συναντούν στο δρόμο και να βλέπουν στην τηλεόραση μη μέλη του έθνους και αντίστροφα.

Ένας από τους βασικούς συμβολισμούς¹²⁸ στο πλαίσιο όλων των κοινωνιών είναι ο προσδιορισμός του «εμείς» δηλαδή της ταυτότητας σε σχέση με τους «άλλους» που καθιστούν την ετερότητα. Η συμπληρωματικότητα του «εαυτού» και του «άλλου» συνυφαίνεται στη δομική διάσταση του αισθήματος της προσωπικής ταυτότητας ενώ από την άλλη η «ετερότητα» καθιστά βασικό στοιχείο για κάθε κοινωνιο-γνωστικό σύστημα κατηγοριοποιήσεων και αναπαραστάσεων του περιβάλλοντος. Η ετερότητα αποτελεί την συστατική και συνάμα την προβληματική συνιστώσα της ταυτότητας. Στις ευρωπαϊκές κοινωνίες, ο «εαυτός» εκλαμβάνεται ως ανεξάρτητος φορέας δράσης ενώ σε μη δυτικές κοινωνίες ως το συνολικό άθροισμα των κοινωνικών σχέσεων ενός ατόμου.

Ξεκινώντας με την πολύ γενική ιδέα μιας ομάδας ατόμων που μοιράζονται κάποιες αξίες και ασπάζονται ένα σύνολο κοινωνικών κανονιστικών προτύπων σχετικών με τη συμπεριφορά και σχετικών με προσωπικά χαρακτηριστικά, μπορεί κανείς να αναφερθεί σε οποιοδήποτε

¹²⁶ Παύλου, Μ. (2004). Οι μετανάστες «σαν κι εμάς»: όψεις της απόκρισης στο μεταναστευτικό φαινόμενο στην Ελλάδα και την Ευρώπη. Στο Βεντούρα, Λ., Καρύδης, Β., Μαρβάκης, Α., Μαυρομμάτης, Γ., [κ.ά.]. (επιμ.- Παύλου, Μ., Χριστόπουλος, Δ.). *Η Ελλάδα της Μετανάστευσης: Κοινωνική συμμετοχή, δικαιώματα και ιδιότητα του πολίτη*. Αθήνα: ΚΕΜΟ, σ. 40

¹²⁷ Ο.π. σ. σ. 41-42.

¹²⁸ Κωνσταντοπούλου, Χ. (1999). *Εμείς και οι Άλλοι – Αναφορά στις τάσεις και τα σύμβολα*. Αθήνα: Τυπωθήτω-Δάρδανος, σ.σ. 11-12

μεμονωμένο μέλος που δεν ασπάζεται αυτά τα πρότυπα ως αποκλίνον (deviator) και στην ιδιομορφία του ως απόκλιση (deviation).

Υπό αυτό το πρίσμα, Το «Στίγμα» συνιστά μία πραγματεία περί διαφορετικότητας και συγκρότησης της υποκειμενικότητας του διαφορετικού. Εισάγει τους όρους της προσαρμογής, αποδοχής και ανοχής καθώς και το πλαίσιο της «αποδοχής-φάντασμα» και «κανονικότητας-φάντασμα» μεταθέτοντας το ενδιαφέρον στις συνθήκες κάτω από τις οποίες εκχωρείται η αποδοχή και αφετέρου στις πρακτικές που οφείλουν να υιοθετήσουν οι στιγματισμένοι προκειμένου να γίνουν αποδεκτοί σαν να ήταν φυσιολογικοί. Μέσα σ' αυτό το σχήμα, η ανοχή αποτελεί μέρος μίας συναλλαγής, τους όρους της οποίας έχουν διαμορφώσει οι φυσιολογικοί ενώ οι στιγματισμένοι καλούνται να τους αποδεχτούν

Συνεπώς, η αποδοχή δεν νοείται σε καμία περίπτωση ως ουδέτερη διαδικασία αλλά σημασιοδοτείται από τους όρους και τα κριτήρια των φυσιολογικών ενώ η εκχώρησή της εξαρτάται τόσο από την έμπρακτη συμμόρφωση των στιγματισμένων σ' αυτούς όσο και η παραμονή τους μέσα στα όρια που οι φυσιολογικοί έχουν καθορίσει. Η αποδοχή εκ τούτου μεταφράζεται σε προσαρμογή στα πρότυπα της κοινωνικής ομάδας που εκφράζει την οπτική της ευρύτερης κοινωνίας.

Δύο τύποι αποκλινόντων εξετάστηκαν εδώ: οι ενδοομαδικοί παρεκκλίνοντες και οι κοινωνικοί παρεκκλίνοντες.

Δύο παραπλήσιοι τύποι κοινωνικών κατηγοριών πρέπει να αναφερθούν:

i) Οι εθνοτικές

ii) Οι φυλετικές μειονοτικές ομάδες, άτομα με κοινή ιστορία και κοινό πολιτισμό (συχνά κοινή εθνική καταγωγή) τα οποία μεταδίδουν την ιδιότητα του μέλους μέσω των γραμμών συγγένειας, είναι σε θέση να απαιτήσουν δείγματα αφοσίωσης από ορισμένα μέλη και βρίσκονται σε σχετικά μειονεκτική θέση στην κοινωνία.

Είναι φανερό ότι ενδο-ομαδικοί παρεκκλίνοντες, κοινωνικοί παρεκκλίνοντες, μέλη μειονοτήτων και άτομα κατώτερης κοινωνικής τάξης μπορεί όλοι περιστασιακά να φτάσουν να λειτουργούν ως στιγματισμένα άτομα, αβέβαια για την υποδοχή που τους περιμένει στην πρόσωπο με πρόσωπο αλληλεπίδραση και βαθύτατα εμπλεκόμενοι σε ποικίλες αντιδράσεις σ' αυτή τη δεινή προοπτική.

Το στίγμα δεν διαχωρίζει τα άτομα σε δύο σύνολα τους φυσιολογικούς και τους στιγματισμένους αλλά αφορά μία διάχυτη κοινωνική διαδικασία διπλών ρόλων στην οποία κάθε άτομο μετέχει μερικές φορές.

Οι «φυσιολογικοί» και οι στιγματισμένοι δεν συνιστούν πρόσωπα αλλά προοπτικές εντός μικτών συναναστροφών. Ο ρόλος του φυσιολογικού και ο ρόλος του στιγματισμένου αποτελούν μέρη του ίδιου συμπλέγματος, κομμάτια από την ίδια στόφα.

Πηγές

Α' Νόμοι

N. 1975/1991 ΦΕΚ 184/Α/4-12-1991

N. 2190/2001 ΦΕΚ 91/Α/2-5-2001

N. 3274/2004 ΦΕΚ 195/Α/19-10-2004

N. 3304/2005 και N. 3386/2005 ΦΕΚ 16/Α/27-1-2005

N. 3636/2007 ΦΕΚ Α' 11/1.2.2008

Β' Ιστοσελίδες

Εθνική Στατιστική Υπηρεσία Ελλάδος:

<https://www.statistics.gr/>

Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης. (2016).:

https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2019-eu-charter-in-greece_el.pdf

Υπουργείο Εσωτερικών. (2019). *Εθνική Στρατηγική για την Ένταξη*:

<https://www.opengov.gr/immigration/?p=801>

Υπουργείο Εργασίας, Αλληλεγγύης και Κοινωνικής Ασφάλισης. (2016). Κέντρα Κοινότητας:

https://migration.gov.gr/wp-content/uploads/2021/01/fek_a_21_2016.pdf

EU Action Plan on Integration and Inclusion (2021-2027).: <https://ec.europa.eu/migrant-integration/news/the-ec-presents-its-eu-action-plan-on-integration-and-inclusion-2021-2027>

Taguieff, P. A. (2020). *Τι είναι εθνική ταυτότητα*; <https://booksjournal.gr/gnomes/3092-ti-einai-etnikh-taftiohta>

UNHCR. Convention and protocol relating to the status of refugees.:

<https://www.unhcr.org/3b66c2aa10>

UNHCR. (2010). Convention and protocol relating to the status of refugees.:

<https://cms.emergency.unhcr.org/documents/11982/55726/Convention+relating+to+the+Stat+us+of+Refugees+%28signed+28+July+1951%2C+entered+into+force+22+April+1954%29+189+UNTS+150+and+Protocol+relating+to+the+Status+of+Refugees+%28signed+31+January+1967%2C+entered+into+force+4+October+1967%29+606+UNTS+267/0bf3248a-cfa8-4a60-864d-65cdfecel1d47>

Βιβλιογραφία

Ελληνόγλωσση

- Ανδριώτης, Ν., Τριανταφυλλίδου, Α., Μαρούφωφ, Μ., Παπαδόπουλος, Α., Παταγάνας, Ξ., Τσιούκας, Γρ., Παπαστυλιανός, Χρ. (2010). *Μετανάστευση, Ετερότητα και θεσμοί υποδοχής στην Ελλάδα – το στοίχημα της κοινωνικής ένταξης*. Αθήνα: Εκδόσεις Σάκκουλα
- Βεντούρα, Α. (1994). *Μετανάστευση και Έθνος*, Αθήνα: Εταιρεία Μελέτης Νέου Ελληνισμού-Μνημών
- Βεντούρα. Α., Καρύδης. Β., Μαρβάκης. Α., Μαυρομμάτης. Γ., [κ.ά.]. (επιμ.- Παύλου. Μ., Χριστόπουλος. Δ.). (2004). *Η Ελλάδα της Μετανάστευσης: Κοινωνική συμμετοχή, δικαιώματα και ιδιότητα του πολίτη*. Αθήνα: ΚΕΜΟ
- Βεντούρα. Α., Καρύδης. Β., Μαρβάκης. Α., Μαυρομμάτης. Γ., [κ.ά.]. (2004). *Η Ελλάδα της Μετανάστευσης: Κοινωνική συμμετοχή, δικαιώματα και ιδιότητα του πολίτη*. (επιμ.- Παύλου. Μ., Χριστόπουλος. Δ.). Αθήνα: ΚΕΜΟ
- Ιατρίδης & Χρυσόχοου. (2008). *Μετανάστευση και δικαιώματα του πολίτη σε δύο πλαίσια αναφοράς στο Μετανάστευση στην Ελλάδα: Εμπειρίες-Πολιτικές-Προοπτικές*. Αθήνα: ΙΜΕΠΟ
- Κωνσταντινίδου, Χ. (2003). *Τα μέσα μαζικής επικοινωνίας και η παραγωγή νοήματος. Θεωρητικές προσεγγίσεις και προοπτικές*. Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών
- Κωνσταντοπούλου, Χ. (1999). *Εμείς και οι Άλλοι – Αναφορά στις τάσεις και τα σύμβολα*. Αθήνα: Τυπωθήτω-Δάρδανος
- Μαυρίδης, Η. (2015). *Για την "κατασκευή" της κοινωνικής πραγματικότητας: μεταφαινομενολογικές προοπτικές του κοινωνικού κονστρουξιονισμού*. Επιστήμη και Κοινωνία: Επιθεώρηση Πολιτικής και Ηθικής Θεωρίας
- Μπάγκαβος, Χ., Παπαδοπούλου, Δ. (2006). *Μετανάστευση και ένταξη των μεταναστών στην ελληνική κοινωνία*. Αθήνα: Εκδόσεις Gutenberg
- Μουσούρου, Α. (1991). *Μετανάστευση και Μεταναστευτική Πολιτική στην Ελλάδα και την Ευρώπη*. Αθήνα: Εκδόσεις Gutenberg
- Σακελλαρόπουλος, Θ. (2001). *Υπερεθνικές Κοινωνικές Πολιτικές την Εποχή της Παγκοσμιοποίησης*. Αθήνα: Εκδόσεις Κριτική
- Σακελλαρόπουλος, Θ., Οικονόμου, Χ., Σκαμνάκης, Χ., Αγγελάκη, Μ. (2018). *Κοινωνική Πολιτική*. Αθήνα: Εκδόσεις Διόνικος

- Παπάνης, Ε. (2011). *Μεθοδολογία έρευνας και Διαδίκτυο*. Αθήνα: Εκδόσεις Ι. Σιδέρης
- Ρήγα, Β.Α. (1991). *Από τις στάσεις στις κοινωνικές αναπαραστάσεις*. Αθήνα: Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών, <https://doi.org/10.12681/grsr.630>
- Στασινοπούλου, Ο. (2006). *Κράτος Πρόνοιας*. Αθήνα: Εκδόσεις GUTENBERG
- Τριανταφυλλίδου, Α., Μαρούκης, Θ. (2010). *Η Μετανάστευση στην Ελλάδα του 21^{ου} αιώνα*. Αθήνα: Εκδόσεις Κριτική
- Ψημμένος, Ι. (2004). *Μετανάστευση από τα Βαλκάνια – Κοινωνικός Αποκλεισμός στην Αθήνα*. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση
- Gellner, E. (1992). *Έθνη και Εθνικισμός*. Αθήνα: Αλεξάνδρεια
- Hobsbawm, E. J. (1994). *Έθνη και Εθνικισμός από το 1780 μέχρι σήμερα - Πρόγραμμα, μύθος, πραγματικότητα*. Αθήνα: Καρδαμίτσα
- Mason, J. (2011). *Η διεξαγωγή της ποιοτικής έρευνας* (επιμ. Κυριαζή Νότα – μτφ. Δημητριάδου Ελένη). Αθήνα: Εκδόσεις Πεδίο
- Robson, C. (2007). *Η έρευνα του πραγματικού κόσμου* (επιμ. Μιχαλοπούλου Καίτη – μτφ. Καλυβά Φρόσω, Νταλάκου Βασιλική, Βασιλικού Κατερίνα), Αθήνα: Gutenberg
- Snapper, D. (2000). *Η Κοινωνία των Πολιτών*. (μτφ-επιμ. Παπαδοπούλου, Δ.). Αθήνα: Εκδόσεις Gutenberg
- Spicker, P. (2004). *Το Κράτος Πρόνοιας*. (Πρόλογος Σακελλαρόπουλος Θεόδωρος, Βενιέρης Δημήτρης –μτφ. Οικονόμου Χαράλαμπος). Αθήνα: Εκδόσεις Διόνικος

Ξενόγλωσση

- McManus Holroyd, A. E. (2007). *Interpretive Hermeneutic Phenomenology: Clarifying Understanding*. Indo-Pacific Journal of Phenomenology, DOI: 10.1080/20797222.2007.11433946
- Bauböck, R. (2007). *Migration and citizenship: legal status, rights and political participation*. Amsterdam: Amsterdam University Press
- Castles, S. & Miller, J. M. (1998). *The Age of Migration*. London: Palgrave
- Day, S. & Shaw, J. (2002). *European Union Electoral Rights and the Political Participation of Migrants in Host Politics*. International Journal of Population Geography
- Garapich, M. (2008). *The Migration industry and civil society: Polish immigrants in the United Kingdom before and after the EU enlargement*. Journal of Ethnic and Migration Studies

- Hansen και R. Weil, P., *Dual Nationality, Social Rights and Federal Citizenship in the U.S. and Europe: The Reinvention of Citizenship*. UK: Berghahn Books.
- Jacobson-Widding, A. (1983). *Identity: Personal and Socio-Cultural*. USA: Humanities Press
- Moscovici, S. (1988). *Notes towards a description of social representations*. Paris: European Journal of Social Psychology
- Pickering, W.S.F. (2014). *Durkheim and Representations*. USA: Routledge
- Potter, J. (1996). *Discourse analysis and constructionist approaches: Theoretical background*. UK: Loughborough University
- Silver, H. (1994). *Social Exclusion and Social Solidarity: Three Paradigms*. International Review, <https://gsdrc.org/document-library/social-exclusion-and-social-solidarity-three-paradigms/>
- Smith, A. D. (1991). *The Nation: Invented, Imagined, Reconstructed? Millennium*, <https://doi.org/10.1177/03058298910200031001>
- McManus, H.A. (2007). *Interpretive Hermeneutic Phenomenology: Clarifying Understanding*. Indo-Pacific Journal of Phenomenology

Παράρτημα 1: Οδηγός συνέντευξης

Αριθμός συνέντευξης:

Ημερομηνία συνέντευξης:

Τοποθεσία που έλαβε χώρα η συνέντευξη:

Τρόπος καταγραφής:

1. Προσωπικές Πληροφορίες

Όνομα συνεντευξιζόμενου/ης:

Εθνικότητα:

Φύλο:

Ηλικία:

Επάγγελμα:

Εκπαιδευτικό επίπεδο:

Οικογενειακή κατάσταση:

Χρόνος, αιτία και τρόπος άφιξης στην Ελλάδα:

2. Επαγγελματική ένταξη

Ποιο ήταν το επάγγελμά σας πριν έρθετε Ελλάδα;

Όταν πρωτοήρθατε, που εργασθήκατε;

Με το πτυχίο που έχετε, προσπαθήσατε ποτέ να αναγνωρίσετε το πτυχίο σας;

Πως βρήκατε την δουλειά που κάνετε τώρα;

Ποιο είναι το καθεστώς απασχόλησης είστε ασφαλισμένος/η;

Όταν πρωτοήρθατε, σας ασφάλιζε ο εργοδότης σας;

Είστε ευχαριστημένος με τη δουλειά που κάνετε;

Στον ΟΑΕΔ έχετε γραφτεί ποτέ;

Ο ΟΑΕΔ σας έχει βοηθήσει ποτέ να βρείτε δουλειά ή να συμμετέχετε σε κάποιο πρόγραμμα (με επιδότηση ή χωρίς) ;

3. Νομικό καθεστώς

Σε τι καθεστώς βρίσκεστε τώρα;

Όταν πρωτοήρθατε, με τι έγγραφα εισήλθατε στην Ελλάδα;

Απευθυνθήκατε σε κάποιο γραφείο νομικής υποστήριξης για περαιτέρω βοήθεια;

Έχετε αγοράσει ποτέ ένσημα;

Μετά από τόσα χρόνια στην Ελλάδα, έχετε σκεφτεί ποτέ να κάνετε αίτηση για απόκτηση ελληνικής ιθαγένειας;

Ποια είναι η εμπειρία σας με τις δημόσιες υπηρεσίες;

Έχετε ενημερωθεί για τυχόν κρατικές υπηρεσίες διδασκαλίας της ελληνικής γλώσσας ;

4. Κοινωνική διάσταση

Η σχέση σας με τους Έλληνες ποια είναι;

Η σχέση σας με τους (παρόμοιας εθνικότητας) ποια είναι;

Έχει αλλάξει καθόλου η σχέση σας με τους Έλληνες σε σύγκριση με το αρχικό διάστημα της άφιξής σας;

Έχετε μετανιώσει ποτέ που μεταναστεύσατε;

Έχετε αισθανθεί ποτέ προσβεβλημένος/η;

5. Πολιτιστική διάσταση

Συμμετέχετε σε μεταναστευτικούς συλλόγους ή οργανώσεις;

Στο σπίτι σας, σε ποια γλώσσα ομιλείτε με τα μέλη της οικογένειά σας;

Έχετε καλωδιακή;

Ενημερώνεστε καθόλου από τοπικές εφημερίδες για τις τρέχουσες εξελίξεις στην (χώρα καταγωγής) ;

Όταν αποκτήσετε την ελληνική ιθαγένεια, θα πάτε να ψηφίσετε;

Σε τοπικές εκλογές έχετε συμμετάσχει ποτέ;

Για εσάς, ποια είναι η πατρίδα σας και γιατί;